

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΟΥΓΓΡΙΝΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΓΙΑΝΝΟΥΔΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ,
ΦΡΑΓΚΟΜΙΧΕΛΑΚΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ

2017

ΚΟΙΝΟΙ ΤΟΠΟΙ

από τις κοινοτικές πρωτοβουλίες στο συμμετοχικό σχεδιασμό

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: Μαρούνα Υπατία, Ντούβου Ισιδώρα, Ράμμου Ερμιόνη

Ο κύριος παράγοντας που συνέβαλε στην ανάπτυξη του φαινομένου της αστικοποίησης και κατ' επέκταση στην εικόνα των σύγχρονων πόλεων σε παγκόσμιο επίπεδο, ήταν η Βιομηχανική Επανάσταση. Συνοδευόμενη από νέους οικονομικούς μηχανισμούς και μοντέλα παραγωγής, επέφερε μεταβολές στη φύση της εργασίας, τις κοινωνικές σχέσεις και το προγενέστερο οικιστικό πρότυπο.

Οι ραγδαίες ανακατατάξεις εξαιτίας της απότομης αύξησης του πληθυσμού, επέβαλαν άμεσες λύσεις σε ζητήματα χώρου, τα οποία αναλήφθηκαν από τους αρχιτέκτονες του μοντερνισμού. Η διεκπεραιωτική και επιφανειακή προσέγγιση των ειδικών, βασιζόμενη στην μηχανοποίηση και τον ορθολογισμό, είχε ως αποτέλεσμα την τυποποίηση και την ομοιομορφία του δομημένου περιβάλλοντος, την υποβάθμιση του δημοσίου χώρου και την απομάκρυνση του παραγόμενου έργου από την κοινωνική πραγματικότητα. Οι δομές αυτές συντηρούν και ενισχύουν τις ταξικές ανισότητες, την απομόνωση του ατόμου και κατ' επέκταση την αδιαφορία σε σχέση με το συνάνθρωπο, το περιβάλλον και τα «κοινά».

Ως απαντήσεις στα αδιέξοδα των πόλεων, τα οποία υπογραμμίζονται σε περιόδους κρίσης, αναγνωρίζονται δύο τάσεις ανάληψης πρωτοβουλιών από την πλευρά των κατοίκων: είτε αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την πόλη δημιουργώντας συνειδητές αλληλοϋποστηριζόμενες κοινότητες, είτε επεμβαίνουν στον ιστό της πόλης, με τη δημιουργία «κοινών τόπων» σε επίπεδο γειτονιάς. Και στις δύο περιπτώσεις, ομάδες ανθρώπων αναζητούν βιώσιμες λύσεις μέσα από ένα συλλογικό τρόπο ζωής, επαναπροσδιορίζοντας τη σχέση μεταξύ των μελών τους, τη σχέση τους με το περιβάλλον και την εξουσία. Υιοθετούν αντικαταναλωτικά και φιλοπεριβαλλοντικά πρότυπα και επιχειρούν μέσα από την αυτοοργάνωση, τη διαμόρφωση του χώρου τους, βασισμένη στην ανάγκη για συναναστροφή και αλληλεπίδραση, χωρίς τη μεσολάβηση ειδικών. Η πολυδιάστατη κρίση κλονίζει τους διαθρωτικούς κανόνες και διαμορφώνει ένα κλίμα αμφισβήτησης και επαναπροσδιορισμού των αστικών δομών. Καθώς η πόλη ανασυντάσσεται, δημιουργείται η ανάγκη αναθεώρησης του ρόλου του αρχιτέκτονα και στροφής της αρχιτεκτονικής σε μία πιο κοινωνική κατεύθυνση. Σε κάτι τέτοιο, θα μπορούσε να συμβάλει ο συμμετοχικός σχεδιασμός. Σε ένα συμμετοχικό έργο, ο χώρος διαμορφώνεται σύμφωνα με τις πραγματικές ανάγκες των χρηστών και ο σχεδιασμός αποτελεί μια διαδικασία, ένα πλαίσιο ευέλικτο που έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται και να απαντά στις εκάστοτε συνθήκες. Ο ρόλος του αρχιτέκτονα σε μια ουσιαστική συμμετοχική διαδικασία είναι επικουρικός και μοιράζεται τις γνώσεις του σαν ισότιμο μέλος της ομάδας. Με την εμπλοκή των χρηστών στη διαδικασία λήψεων αποφάσεων, ο μετασχηματισμός δεν έχει αντίκτυπο μόνο στο χώρο, αλλά και στους ανθρώπους, οι οποίοι αλλάζουν ρόλο και από απλοί χρήστες γίνονται ενεργοί πολίτες.

ABSTRACT

The main factor contributing to the development of the urbanization phenomenon and consequently to the image of modern cities at the global level was the Industrial Revolution. Accompanied by new economic mechanisms and production patterns, it has brought about changes in the nature of work, social relations and the earlier residential model. The rapid changes due to the sudden population growth required immediate solutions to space issues that were taken over by modernist architects. The administrative and superficial approach of the experts, based on mechanization and rationalization, resulted in the standardization and uniformity of the structured environment, the deterioration of the public space and the distance of the produced work from the social reality. These structures maintain and reinforce class inequalities, isolation of the individual and thus indifference to fellow human beings, the environment and the public affairs.

In response to problems of the city, which are highlighted in times of crisis, two trends are recognised as initiatives on the part of the inhabitants: either they decide to leave the city by creating consciously, mutually supportive communities, or intervening in the fabric of the city by creating “public sites” at the neighborhood level. In both cases, groups of people seek sustainable solutions through a collective lifestyle, redefining the relationship between their members, their relationship to the environment and power. They adopt counter-consuming and environmentally friendly standards and work through self-organization, shaping their space, based on the need for interaction and communality, without the intervention of specialists.

The multidimensional crisis shakes structural rules and forms a climate of questioning and redefining urban structures. As the city is rebuilt, the need to revise the role of the architect and the shift of architecture in a more socially sensitive direction is created. Participatory planning could contribute towards the above direction. In a participatory project, the space is shaped according to the real needs of the users and the design is a process, a flexible framework that has the ability to adapt and respond to the circumstances. The role of the architect in a substantial participatory process is auxiliary and shares his knowledge as an equal member of the team. By involving users in the decision-making process, transformation is impacting not only on the site, but also on the people by changing their role from simple users to active citizens.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
1 ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ: ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΕΙΣ	11
1.1 Η εξέλιξη της πόλης από το 19ο αιώνα	12
1.2 Η σύγχρονη ζωή στις μεγαλουπόλεις	15
1.3 Το χωρικό αποτύπωμα της πόλης	17
1.4 Η <i>αντι-κοινωνική</i> ακαδημαϊκή και επιχειρηματική αρχιτεκτονική	21
1.5 Η καινοτομία στα πλαίσια της πρότυπης αρχιτεκτονικής	26
2 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ ΣΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΠΟΛΕΩΝ	31
2.1 ΟΙΚΟΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ	
2.1.1 Εισαγωγικά στοιχεία	32
2.1.2 Ιστορική αναδρομή	33
2.1.3 Χαρακτηριστικά και πρακτικές οικοκοινοτήτων	35
2.1.4 Κατασκευή και σχεδιασμός	36

2.2 ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	
2.2.1 Εισαγωγικά στοιχεία	38
2.2.2 Στοιχεία οικοκοινότητας στην πόλη	40
2.2.3 Η δημιουργία <i>κοινών τόπων</i> στον αστικό χώρο	41
3 ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	49
3.1 Η εξέλιξη του συμμετοχικού σχεδιασμού	50
3.2 Αρχιτεκτονική <i>για</i> τους χρήστες VS αρχιτεκτονική <i>με</i> τους χρήστες	57
3.3 Τυπολογίες συμμετοχής	59
3.4 Ο ρόλος του αρχιτέκτονα	68
3.5 Παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού	71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	91

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή της παρούσας ερευνητικής εργασίας αποτελούν τα αδιέξοδα της σύγχρονης πόλης, τα οποία αντικατοπτρίζονται, κατά κύριο λόγο, στην έλλειψη υποδομών ένταξης της κοινωνικής ζωής του δημόσιου χώρου. Μελετώντας την εξέλιξη της πόλης, της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας σε συνδυασμό με το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετούνται, παρατηρείται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού των επικρατέστερων δομών και αξιών προς μία πιο ανθρωποκεντρική, κοινωνική και περιβαλλοντική κατεύθυνση. Αυτή η ανάγκη υπογραμμίζεται από μεμονωμένες αυθόρμητες προσπάθειες από την πλευρά των κατοίκων, οι οποίοι αναζητούν βιώσιμες λύσεις μέσα από μία κοινοτική και συλλογική οργάνωση. Αναλογιζόμενοι αυτές τις προσπάθειες, οι οποίες παράγουν κοινωνικά και χωρικά συμβάντα, δημιουργήθηκε ο προβληματισμός σχετικά με την ανάγκη αναθεώρησης του ρόλου του αρχιτέκτονα και την απόδοση μιας κοινωνικής διάστασης στο παραγόμενο έργο, με την εμπλοκή των χρηστών στη σχεδιαστική και κατασκευαστική διαδικασία.

Ευχαριστούμε θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μας Ουγγρίνη Κωνσταντίνο, τον επίκουρο καθηγητή Φραγκομιχελάκη Μιχάλη, καθώς επίσης και την Κατερίνα και το Σπύρο για την πολύτιμη βοήθειά τους.

ΣΚΟΠΟΣ - ΜΕΘΟΔΟΣ

Σκοπό της ερευνητικής εργασίας αποτελεί η κατά το δυνατόν αποσαφήνιση των λόγων που επιτάσσουν την αναθεώρηση του ρόλου του αρχιτέκτονα και της κατεύθυνσης που δύναται να ακολουθήσει. Επιχειρείται η προσέγγιση του αρχιτεκτονικού έργου μέσα από την κοινωνική διάσταση που του αποδίδεται, εμπλέκοντας τους χρήστες σε μια συμμετοχική σχεδιαστική διαδικασία. Ζήτημα προς διερεύνηση αποτελεί και ο προσδιορισμός των σχέσεων, που δημιουργεί αυτή η συνθήκη, μεταξύ των «ειδικών», των συμμετεχόντων και της εξουσίας. Τέλος, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο είναι δυνατόν και με ποιο τρόπο ο συμμετοχικός σχεδιασμός και ο επαναπροσδιορισμός των παραπάνω σχέσεων να συμβάλει στην ενεργοποίηση των πολιτών και στην αύξηση της συμμετοχής τους στα κοινά.

Για τη σύνταξη της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε διεθνής βιβλιογραφική έρευνα με αναφορές στην κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία, ιστορία και θεωρία της πόλης, της πολεοδομίας, της αρχιτεκτονικής, του συμμετοχικού σχεδιασμού. Πολύτιμη ήταν η μελέτη διαδικτυακής αρθρογραφίας, ντοκιμαντέρ και συνεντεύξεων σχετικά με τις ανεπίσημες πρακτικές οικιστικής οργάνωσης. Τμήμα του τελευταίου κεφαλαίου συντάχθηκε μέσω δευτερογενούς έρευνας, με τη συγκέντρωση και αξιολόγηση των στοιχείων που έχουν ήδη συλλεχθεί.

ΔΟΜΗ

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή της εξέλιξης των πόλεων, σκιαγραφώντας παράλληλα το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται, καθώς επίσης και τη στάση της πρότυπης αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού που συνέβαλε, μαζί με αυτό το πλαίσιο, στη σημερινή εικόνα των πόλεων και την απαξίωση του δημόσιου χώρου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναζητήσαμε εναλλακτικά πρότυπα κοινωνικής και οικιστικής οργάνωσης που προκύπτουν απευθείας από τις ανάγκες των ανθρώπων χωρίς τη μεσολάβηση ειδικών, προτάσσοντας ένα συλλογικό τρόπο δράσης απέναντι στα αδιέξοδα των σύγχρονων πόλεων και στις συνέπειες της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής και περιβαλλοντικής κρίσης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, επικεντρωνόμαστε στο ρόλο του αρχιτέκτονα. Αφού αναλύσαμε τους λόγους για τους οποίους κρίζει αναθεώρησης, καταλήγουμε στη σημασία συμμετοχής του χρήστη στο σχεδιασμό. Ο «συμμετοχικός σχεδιασμός» αποτελεί μια κοινωνική προσέγγιση του αρχιτεκτονικού προβλήματος, η οποία στην πράξη, μέσα από μια ισότιμη διαδικασία λήψης αποφάσεων, επαναπροσδιορίζει τις σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας, μεταξύ χρηστών και ειδικών και κατ' επέκταση μεταξύ των πολιτών με το δημόσιο χώρο, αλλά και τις δομές της εξουσίας.

1. ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ: ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΕΙΣ

Μέσω της ιστορικής αναδρομής που ακολουθεί, παρουσιάζεται ο τρόπος που εξελίχθηκε η πόλη, μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση σε συσχετισμό με τους οικονομικούς μηχανισμούς και τα μοντέλα παραγωγής που επέβαλαν τις κοινωνικές, πολιτισμικές και χωρικές μεταβολές και γενικότερα την πορεία της ως τη σημερινή πραγματικότητα, η οποία απομακρύνεται όλο και περισσότερο από ένα κοινοτικό τρόπο ζωής. Σύμφωνα με τον Bookchin, “τα στοιχεία της πόλης δεν ενοποιούνται πια από την αλληλοβοήθεια, μια κοινή κουλτούρα και μια αίσθηση κοινότητας. Ενοποιούνται μάλλον από ένα κοινωνικό δυναμίτη, που απειλεί να ανατινάξει την αστική παράδοση, μεταβάλλοντας την στο ακριβώς αντίθετο της” (Bookchin, 1979 :67).

“Οι σημερινές πόλεις είναι υποβαθμισμένες και στερούνται εκείνου του κοινοτικού και συμμετοχικού πνεύματος που για αιώνες τις είχε χαρακτηρίσει. Στη μεγαλούπολη [...] εκδηλώνεται η φιλοσοφία της συνεχούς και αμετάκλητης ανάπτυξης, της άγριας και ανταγωνιστικής συσσώρευσης, που χαρακτηρίζει την καπιταλιστική οικονομία: Όλα τα στοιχεία της κοινωνίας υποτάσσονται σ’ αυτή τη μεταβολή: στο βιομηχανικό και εμπορικό γιγαντισμό αντιστοιχεί ένας αστικός, πολιτικός και πολιτιστικός γιγαντισμός. Η κοινωνική ζωή προσλαμβάνει διαστάσεις τόσο απομακρυσμένες από την ανθρώπινη κλίμακα και από τον ανθρώπινο έλεγχο, που ο άνθρωπος δεν αισθάνεται πλέον την κοινωνία ως κατοικία του” (Μπέρτι, 2004: 17-30).

1.0 Little Tramp
(Charlie Chaplin)
αγωνίζεται
να επιβιώσει
στο μοντέρνο,
βιομηχανοποιη-
μένο κόσμο.
«Modern times»
(1936)



1.1

Η εξέλιξη της πόλης από το 19ο αιώνα

Η Βιομηχανική Επανάσταση έλαβε χώρα στην Ευρώπη στη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα και είχε ως αποτέλεσμα, όχι μόνο τη μεταβολή της φύσης της εργασίας αλλά και τη δραματική διαφοροποίηση της οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων καθώς και του κυρίαρχου έως τότε οικιστικού προτύπου. Το κέντρο κάθε τόπου δεν καθορίζεται πλέον από την αγορά, την εκκλησία, το δημαρχείο, αλλά από το εργοστάσιο (Hobsbawm, 1994: 56). Η παλιά οικονομική οργάνωση με τις μικρές πόλεις, τις διάσπαρτες μικρομανιφακτούρες και τα εργαστήρια, τις αγορές τοπικής κλίμακας και το περιορισμένο εξωτερικό εμπόριο, έδωσε τη θέση της σ' ένα σύστημα με πολύ πυκνοκατοικημένες περιοχές και έντονη την καθ' ύψος ανάπτυξή τους, με βιομηχανικά κέντρα, με παραγωγή εξαιρετικά μεγάλης κλίμακας, με εμπόριο που κάλυπτε δυνωτικά όλο τον κόσμο και με καταμερισμό της εργασίας τεχνικό αλλά και κοινωνικό και σε παγκόσμια επίσης κλίμακα. Η Βιομηχανική Επανάσταση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επικράτηση

ενός οικονομικού μοντέλου νέου τύπου, του καπιταλισμού.

Η πληθυσμιακή ανάπτυξη και οι μεταναστεύσεις προς τα αστικοβιομηχανικά κέντρα, με τη δημιουργία σε αυτά νέων θέσεων απασχόλησης στο δευτερογενή αλλά και στον τριτογενή τομέα, αύξησαν κατακόρυφα τις απαιτήσεις σε χώρο των διαφόρων λειτουργιών. Έτσι, τα ήδη υφιστάμενα προβλήματα, όπως το στεγαστικό, η έλλειψη κοινωνικού εξοπλισμού και τεχνικής υποδομής κ.τ.λ. διογκώθηκαν κατακόρυφα, ενώ προστέθηκαν και άλλα όπως η ανάμειξη ασύμβατων χρήσεων, η περιβαλλοντική υποβάθμιση κ.τ.λ. Παράλληλα, οι νέες μορφές κίνησης (μητροπολιτικοί σιδηρόδρομοι, τραμ και από τις αρχές του 20ου αιώνα τα αυτοκίνητα) προκάλεσαν με τη σειρά τους νέες απαιτήσεις σε χώρο, αλλά και ενίσχυσαν τη γεωγραφική εξάπλωση των αστικών κέντρων (Παγκάκης, 2001: 176).

Οι πόλεις έχασαν τη συνεκτικότητά τους και τον προγενέστερο χαρακτήρα τους. Η κάλυψη των νέων αναγκών, τόσο για την εγκατάσταση παραγωγικών λειτουργιών όσο και για την κατοικία, αναλήφθηκε από κερδοσκοπικές επιχειρήσεις με την εκμετάλλευση της υπεραξίας της αστικής γης. Τα συγκροτήματα εργατικών κατοικιών που άρχισαν να κατασκευάζονται, συχνά σε επαφή με βιομηχανίες ισχυρής ρύπανσης, ήταν από τους πλέον υποβαθμισμένους τρόπους στέγασης. Αργότερα, άρχισε

να παρεμβαίνει και ο δημόσιος τομέας (κράτος, δήμοι, ειδικοί φορείς) στην οργάνωση και κατασκευή εργατικών κατοικιών και να συντάσσονται οι πρώτες προδιαγραφές ως προς τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά τους. Παράλληλα υπήρχαν προγράμματα για κάλυψη στεγαστικών αναγκών πληθυσμού μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων, μακριά από τις ρυπαίνουσες βιομηχανίες και τα συνεχώς υποβαθμισμένα κέντρα (Παγκάκης, 2001: 177).

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αναδύθηκε ένα σύστημα το οποίο φαινόταν να δημιουργεί μια σχετικά αρμονική σχέση μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης. Αυτή η περίοδος ονομάζεται συχνά «μακρά έκρηξη» του φορντισμού. Συνυφασμένη με την περίοδο αυτή ήταν και μια κυβερνητική πολιτική γνωστή ως κεϋνσιανισμός, που βασιζόταν στις οικονομικές αρχές του John Maynard Keynes (Knox & Pinch, 2009: 74). Στην Κεϋνσιανή πόλη, το κράτος διαμόρφωνε ευρύτατες ζώνες κοινωνικής αναπαραγωγής, από την κατοικία μέχρι την εργασία, την πρόνοια και τις υποδομές των μεταφορών. Συνέβαλε επίσης στο να προσανατολιστούν οι επιλογές του πληθυσμού σε ορισμένα καταναλωτικά πρότυπα και να γίνουν αποδεκτοί οι χώροι της μαζικής βιομηχανικής οικοδόμησης, το αστικό διαμέρισμα και η προαστιακή κατοικία. Επέβαλε τη γενικευμένη χρήση του γραμμικού και ορθογωνικού ιστού της πόλης, που διευκόλυνε την οικοπεδοποίηση και την κίνηση

με αυτοκίνητα. Χειρίστηκε τη μορφή των κτισμάτων μέσω της κατάτμησης και τυποποίησης των επιμέρους στοιχείων τους, παρέχοντας έτσι μια άμεση δυνατότητα βιομηχανικής παραγωγής τους.

Στα πλαίσια αυτά, με την επικράτηση του Μοντέρνου Κινήματος, στην πολεοδομία κυριαρχεί το πρότυπο της λειτουργικής πόλης. Στη δημιουργία νέων πόλεων, επιχειρείται ο σαφής διαχωρισμός των λειτουργιών (zoning). Ζώνες κατοικίας, εμπορίου, βιομηχανικές ζώνες κ.α. σχεδιάζονται εκ του μηδενός, ώστε να καλύψουν τις ανάγκες της μεσαίας τάξης με τον πλέον «ορθολογικό» τρόπο, ενώ μεγάλη έμφαση δίνεται και στο δίκτυο κυκλοφορίας, το οποίο υπόσχεται εύκολη πρόσβαση μεταξύ αυτών των ζωνών, στην υπηρεσία βέβαια του αυτοκινήτου.

Τη δεκαετία του 1970 αρχίζουν να φαίνονται τα αδιέξοδα στα οποία έφτανε η φιλελεύθερη πολιτική και το κεϋνσιανό μοντέλο, όπως και το φορντικό μοντέλο παραγωγής στη βιομηχανία. Τα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης δεν ανταποκρίνονταν πλέον στις ανάγκες των αγορών, στις οποίες υπήρχε όλο και εντονότερη ζήτηση για πιο «ιδιαιτέρα» και εξειδικευμένα προϊόντα. Παράλληλα, με την αλματώδη ανάπτυξη των τεχνολογιών, αφενός αρχίζουν να εδραιώνονται καινούργιες αγορές, οι οποίες βασίζονται στην πληροφορία και

τις υπηρεσίες, αφετέρου οι ανάγκες για εργατικό προσωπικό στην βιομηχανία μειώνονται όλο και περισσότερο. Η απάντηση ήταν η μετακίνηση σε ένα πιο «ευέλικτο» τρόπο παραγωγής - το μοντέλο της «μεταφορντικής», «ευέλικτης» συσσώρευσης (Jayne, 2006: 63).

Όπως αναφέρει η Juliana Mansvelt, με την ανάπτυξη του «μεταμοντέρνου» τρόπου σκέψης, *“οι ταυτότητες επιβεβαιώνονται και αμφισβητούνται μέσα από συγκεκριμένες πράξεις κατανάλωσης”* (Mansvelt, 2005: 227). Σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο σκέψης, οι άνθρωποι καθορίζονται όλο και περισσότερο μέσα από την ιδιότητα του «καταναλωτή», χωρίς να αποδίδεται πλέον ιδιαίτερη σημασία στην ταξική ή φυλετική τους ταυτότητα.

Τα προϊόντα προς κατανάλωση, δεν είναι αποκλειστικά υλικά αντικείμενα, αλλά αποτελούν όλο και πιο πολύ σύμβολα. *“Κάτι τέτοιο προκύπτει όχι μόνο με την εξάπλωση των μη-υλικών αντικειμένων που εμπεριέχουν βασική αισθητική συνιστώσα (όπως η pop μουσική, ο κινηματογράφος, το βίντεο κτλ.), αλλά επίσης με την αυξανόμενη συμβολική αξία ή εικόνα που εμπεριέχεται ως συνιστώσα στα υλικά αντικείμενα”* (Lash & Urry, 1994: 15).

Το νέο πολεοδομικό σύστημα δεν καθορίζεται πλέον από πολιτικές πιέσεις και κρατικές παρεμβάσεις, αλλά από όρους που χαρακτηρίζουν την αγορά του real estate, όπως το marketing και η διαφήμιση. Οι αστικές επεμβάσεις και η κατανάλωση των προϊόντων της αρχιτεκτονικής και του αστικού σχεδιασμού γίνονται εκεί που μπορεί να καταβληθεί το οικονομικό αντίτιμο εξαγοράς τους. Η πόλη κατακερματίζεται σε ζώνες αγοράς που αντικαθιστούν τις ζώνες λειτουργιών του «μοντέρνου» (Κομνηνός, 2005). Οι μητροπόλεις, εκτός της αναδιάρθρωσής τους (κατά βάση ως τουριστικά προϊόντα) χαρακτηρίζονται από έντονη θυλακοποίηση: η διαφορετικότητα και η ποικιλομορφία μεταφράζονται σε χωρικό αποκλεισμό των μειονοτήτων και των ευπαθών ομάδων (με την δημιουργία θυλάκων) και αντίστοιχα σε κλειστές περιοχές κατοικίας για κατηγορίες υψηλών εισοδημάτων.

1.2

Η σύγχρονη ζωή στις μεγαλου- πόλεις

“Το σημερινό παραγωγικό σύστημα χαρακτηρίζεται από την ιδιοκτησία και τον κατακόρυφο κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας. Αυτός ο καταμερισμός παράγει τον κατακερματισμένο χώρο όπου εντοπίζονται, απομονώνονται και ελέγχονται οι άνθρωπινες δραστηριότητες και οι ίδιοι οι άνθρωποι. Αντίστροφα, ο κατακερματισμένος χώρος γίνεται ο απαραίτητος λειτουργικός φορέας πραγματοποίησης της παραγωγής με βάση τον καταμερισμό της εργασίας. Το αποτέλεσμα αυτής της εξάρτησης μεταξύ μορφής χώρου και μορφής εργασίας είναι μια κοινωνική ζωή χωρίς επικοινωνία, [...] με βάση τις ανάγκες που επιβάλλονται στους ανθρώπους από το παραγωγικό - κοινωνικό σύστημα στο οποίο ζουν υποταγμένοι” (Παπαδολαμπάκης, 1977:55).

Μέσα στα καπιταλιστικά κέντρα της «μεταμοντέρνας» κοινωνίας, οι σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, οι σχέσεις των ανθρώπων με την εργασία, την εξουσία και το φυσικό

περιβάλλον έχουν αποκτήσει νέο χαρακτήρα. Η ενσωμάτωση στο σύστημα απαιτεί την «επανάκτηση» των απομονωμένων ατόμων σαν άτομα κοινού απομονωμένα: τόσο τα εργοστάσια, όσο και τα πολιτιστικά κέντρα, τόσο τα θέρετρα όσο και τα συγκροτήματα πολυκατοικιών, είναι οργανωμένα ειδικά με στόχο αυτή την ψευδο-συλλογικότητα, που «συντροφεύει» το απομονωμένο άτομο ακόμα και μέσα στην οικογενειακή του εστία. Με την επικράτηση μιας υπερβολικά χρηματοποιημένης οικονομίας, τα ανθρώπινα όντα γίνονται ανταλλάξιμα με τα εμπορεύματα, που αποτελούν το προϊόν των ανθρώπινων δυνάμεων τους.

Η δημόσια ζωή και συναναστροφή εγκλωβίζεται στην εμπορευματοποίηση των υλικών και πνευματικών αναγκών του ατόμου, με τη δημιουργία καταναλωτικών προτύπων και πλασματικών αναγκών που καθορίζουν τη συμπεριφορά και οδηγούν στην εξάλειψη της κριτικής σκέψης και της διαφορετικότητας. Η κοινωνία απαρτίζεται από διαιρεμένες, με οικονομικά κριτήρια, ομάδες μεμονωμένων ατόμων και συντηρεί ρατσιστικές αντιλήψεις διαιωνίζοντας την περιθωριοποίηση των μειονοτήτων. Η απόλυτη αποδοχή της λογικής του κατακερματισμού σε συνδυασμό με τη διαστρέβλωση καθολικών αξιών, όπως αυτή της ελευθερίας, οδηγεί

σε ένα σύνολο αποπροσανατολισμένο και κατευθυνόμενο, υποταγμένο στην «εικόνα» και την εξουσία του κεφαλαίου.

Με την αποκοπή της αστικής ζωής από την ύπαιθρο σε συνδυασμό με τον εννοιολογικό διαχωρισμό ανθρωπογενοούς και φυσικού περιβάλλοντος, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τη φύση σαν κάτι ξένο και δε διστάζει να την υποτάξει, αντιμετωπίζοντας την σαν άβουλο παραγωγικό κεφάλαιο, που έχει τη δυνατότητα να το εκμεταλλευτεί, αντλώντας ανεξέλεγκτα τους πόρους που η παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική κοινωνία απαιτεί.

Σύμφωνα με τον Murray Bookchin, *“η φυσική ζωή συρρικνώνεται, περνώντας απ’ την κοινότητα στο άτομο. Η πόλη γίνεται ένα απλό άθροισμα απομονωμένων ανθρώπων μονάδων – μια γκρίζα, άτονη μάζα, η πρώτη ύλη της γραφειοκρατικής κινητοποίησης και χειραγώγησης”* (Bookchin, 1979: 47). Σε ένα υπερμεγέθους κλίμακας δομημένο περιβάλλον και μια χρονικά και χωρικά διαιρεμένη καθημερινότητα, το άτομο παύει να αισθάνεται κομμάτι του συνόλου. Έτσι, αποθαρρύνεται να ενεργήσει αυτοβούλως, να αντιληφθεί τις δυνατότητες και τα δικαιώματά του, να συμμετάσχει στα κοινά και να δράσει συλλογικά. *“Οι σύγχρονες αστικές οντότητες δεν αποτελούν πια πηγές ατομικής ολοκλήρωσης. Είναι τα κατεξοχήν πεδία ψυχικής και φυσικής μαζικοποίησης, δηλαδή ενσωμάτωσης του ατόμου σε μια αγέλη. Αυτή η μαζικοποίηση απομονώνει μάλλον παρά ενώνει. Δε γεννάει κανένα «κοινό σου», με την έννοια που χρησιμοποίησε τον όρο ο Γκιούσταβ Λεμπόν, αλλά αδιαφορία και απάθεια. Η αστική πόλη, αν μπορεί ακόμα να ονομάζεται πόλη, είναι ένας τόπος όπου δε βρίσκει κανείς επαφή και συνεργασία, αλλά απομόνωση και ανωνυμία”* (Bookchin, 1979: 77).

1.3

Το χωρικό αποτύπωμα της πόλης

Στις σύγχρονες πόλεις, ο «κοινός τόπος» έχει χάσει το νόημα που του απέδιδε η κοινοτική οργάνωση του παρελθόντος. Ο δημόσιος χώρος, είτε εμπορευματοποιείται, είτε ερημώνει και δεν αποτελεί πλέον πεδίο πραγματικής επαφής και επικοινωνίας. Η συναναστροφή, σήμερα, πραγματοποιείται μέσα σε χώρους κατανάλωσης υλικών και πνευματικών αγαθών. Οι πλατείες αποτελούν συνήθως είτε περάσματα, αφού δεν υπάρχουν πια υποδομές ένταξης της κοινωνικής ζωής, είτε δομικά στοιχεία ανάδειξης της εξουσίας.

Με την προώθηση της αστικής μονολειτουργικότητας (zoning), «τεμαχίζοντας» την πόλη σε περιοχές κατοικίας, εργασίας, κατανάλωσης, ψυχαγωγίας, κτλ., ο χώρος δεν αποτελεί μια δυναμική ολότητα, αλλά κατακερματίζεται όπως έχει κατακερματιστεί και ο χρόνος του πολίτη, στις αντίστοιχες επιμέρους διαδικασίες. Η κυρίαρχη πολεοδομία *“χρησιμοποιεί το χώρο, διαμορφώνοντας τον έτσι που να εξασφαλίζει -διαμέσου του- τους υλικούς και*

λειτουργικούς φορείς των προαναφερθέντων διαχωρισμών. [...] Είναι μια πολεοδομία που βοηθά την εξουσία να εντοπίζει και να ελέγχει τις ανθρώπινες δραστηριότητες στο χώρο. Για να κατορθώσει αυτό τον έλεγχο, πρέπει να απομονώσει, να διασπάσει και να βάλει σε τάξη (χωρο-ταξία) τα διασπασμένα τμήματα: «ζώνη κατοικίας», «εμπορικό κέντρο», «βιομηχανική ζώνη», «διοικητικό κέντρο», «περιοχή αναψυχής», κλπ. Είναι μια πολεοδομία για κατοίκους που τους περιορίζει σε μονάδες (ανθρώπινες) της παραγωγής” (Παπαδολαμπάκης, 1977: 43).

Επιπλέον, προτάσσοντας την ατομικότητα, η σύγχρονη πολεοδομία του «zoning» αποκλείει τη σφαίρα του δημοσίου χώρου από τον ιδιωτικό, αποκλείοντας κάθε αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Τα σύνορα είναι σαφώς ορισμένα και δίδεται μεγάλη έμφαση στην ιδιωτικότητα και τη διασφάλισή της. Η κατοίκηση στην πόλη, παρά το γεγονός ότι είναι, ως επί τω πλείστον, μαζική, αποτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των μονάδων της και ταυτόχρονα αποκόπτεται από το δημόσιο χώρο που την περιβάλλει. Δεν υπάρχει διαβάθμιση ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο. Στην πράξη, ανάμεσα στις κατοικίες μεσολαβούν οδικοί άξονες, οι οποίοι περισσότερο χωρίζουν, παρά ενώνουν. Όλα τα παραπάνω απέχουν από το μοντέλο της παραδοσιακής γειτονιάς και έρχονται σε σύγκρουση με το «κατοικείν» και τη «συμμετοχή σε μία κοινωνική ζωή».

Όσον αφορά την κατοικία, ο διαχωρισμός των κοινωνικών στρωμάτων αποτελεί μια σαφή χωρική διάκριση στο πλέγμα της σύγχρονης πόλης. Οι περιοχές κατοικίας των εύπορων στρωμάτων μετατίθενται στα «καλά» προάστια, ενώ η εργατική τάξη είτε παραμένει στα, ολοένα και περισσότερο, υποβαθμισμένα κέντρα των μεγαλουπόλεων, είτε εγκαθίστανται σε πυκνοκατοικημένα και υποβαθμισμένα προάστια. Οι ζώνες κατοικίας κατηγοριοποιούνται, με σκοπό την εξασφάλιση ευνοϊκών συνθηκών διαβίωσης στους ευκατάστατους (αραιοκατοικημένες περιοχές, χώροι πρασίνου, ασφάλεια) και τον αποκλεισμό των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και των μειονοτήτων. Η διάκριση αυτή και ο αποκλεισμός οδηγούν στη δημιουργία θυλάκων μέσα στην πόλη (π.χ. γκέτο) και αποσκοπούν στον απόλυτο έλεγχό τους από τη μεριά της κεντρικής εξουσίας, μιας και οι ευπαθείς ομάδες αντιμετωπίζονται σαν κίνδυνος για την «κοινωνική συνοχή». Με άλλα λόγια, τα μορφολογικά πρότυπα της πόλης λειτουργούν έτσι ώστε να συντηρούν διακρίσεις κοινωνικές και πολιτικές.



2. Φωτογραφία του Michael Wolf, «architecture of density», Η εφαρμογή των κανόνων τυποποίησης και βιομηχανοποίησης της κατασκευής.

Η απότομη, μαζική και βιομηχανοποιημένη οικοδόμηση είχε ως αποτέλεσμα την παράθεση τυποποιημένων μονάδων στο χώρο και κατ' επέκταση την ομοιομορφία στο σύνολο της όψης της πόλης. Οτιδήποτε μεσολαβεί μεταξύ των οικοδομημάτων, αποτελεί «αστικό κενό». Ο Α. Carlo παρατηρεί τη *“διάλυση της παραδοσιακής ποικιλίας των δημόσιων χώρων, με τις πλατείες, τις γωνίες, τις κόγχες, το πράσινο κλπ., σε μια επαλληλία κενών χώρων, που λόγω του όγκου των κτιρίων, συνδέονται με σχέσεις σταθερές οι οποίες δεν επιδέχονται καμιά μεταβολή ή ποικιλία”* (Carlo, 1979: 18). Για τον Μ. Bookchin, η ομοιομορφία της τεμαχισμένης οικοδομήσιμης γης, επιβλήθηκε για οικονομικούς λόγους με σκοπό την ισοδύναμη εκμετάλλευσή της (Bookchin, 1979: 77).

Η τυποποίηση και η ομοιομορφία έχει αντίκτυπο στην καθημερινότητα των κατοίκων. *“Η τυποποίηση των κατοικιών καλλιεργεί μια τυποποίηση της ιδιωτικής ζωής που υπονομεύει τη φυσική και προσωπική ετερογένεια, η οποία είναι τόσο ζωτική για το πάρε-δώσε της μεστής νοήματος επικοινωνίας”* (Bookchin, 1979: 73).

Οι σύγχρονες πόλεις έχουν την τάση να μεγεθύνονται, τόσο σε έκταση, όσο και καθ' ύψος, οδηγούμενες στο γιγαντισμό. Σύμφωνα με τον Μ. Bookchin, την ταχύτατη αυτή αύξηση της επιφάνειας και του όγκου που κατέχουν σήμερα οι πόλεις,

επέφεραν *“οι απαιτήσεις για πιο άνετο χώρο διαβίωσης, η ρήξη του κλασικού μοντέλου οικογένειας και η συνεπακόλουθη ανάγκη για μεγαλύτερο αριθμό κατοικιών, η οικονομική μεγέθυνση και η αδιάκοπη οικοδόμηση νέων κτιρίων και εγκαταστάσεων, καθώς και η συνεχής επέκταση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου”* (Bookchin, 1979: 31). Αυτή η επέκταση και διόγκωση είναι χαρακτηριστικό όλων ανεξαιρέτως των πόλεων του κόσμου. Έχει συντρίψει με την κλίμακά της, όλες τις σχέσεις των θεμελιωδών στοιχείων της «πόλης», καθώς και κάθε προγενέστερη ανθρωπομετρική

3.0 γιγαντισμός των πόλεων.



δομή και οργάνωση. Η οικοδομική υπερτροφία, με την μορφή πολυκατοικιών και εμπορικών συγκροτημάτων, εισβάλει στη γειτονιά καταστρέφοντας την και αποτρέποντας την ανθρώπινη ομαδοποίηση και καινοτομία στον τρόπο ζωής.

Η ανθρώπινη κλίμακα έχει χαθεί, οι σύγχρονες δομές δημιουργούν ένα αίσθημα μηδαμινότητας και, όπως αναφέρει ο Bookchin, *“εκμηδενίζουν την αίσθηση της μοναδικότητας και της προσωπικής κυριαρχίας. Ο γιγαντισμός των κτιρίων συρρικνώνει την αίσθηση της ατομικότητας εκείνων που περπατούν κάτω από τη σκιά τους και των λιγότερο τυχερών που κατοικούν στα διαμερίσματα - κλουβιά τους”* (Bookchin, 1979: 69).

Συμπερασματικά, βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης πόλης είναι η μειωμένη ύπαρξη των «κοινών τόπων» που συντηρούν την κοινοτική ζωή. Ακόμα και αν υπάρχουν τυπολογικά στο χώρο (πχ πλατείες), έχουν χάσει το νόημα τους, καθώς έχουν μετατραπεί σε χώρους κατανάλωσης ή αποτελούν αστικά κενά. Ο χώρος κατακερματίζεται καθώς διαχωρίζονται οι καθημερινές του λειτουργίες και χρήσεις. Σαφή όρια χαρακτηρίζουν τις σχέσεις «μέσα-έξω», «ιδιωτικό-δημόσιο», αποκόπτοντας τη συναναστροφή μεταξύ των κατοίκων. Η ομοιομορφία, η τυποποίηση και ο γιγαντισμός της πόλης, την απομακρύνουν όλο και περισσότερο από έναν κοινοτικό τρόπο ζωής.

1.4

Η
αντι-
κοινωνική
ακαδημαϊκή
και
επιχειρηματική
αρχιτεκτονική

Όταν ξέσπασαν οι φοιτητικές εξεγέρσεις το Μάη του 1968, οι σχολές αρχιτεκτονικής βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή. Σε πολλά πανεπιστήμια στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο, οι φοιτητές αρχιτεκτονικής ήταν οι πρώτοι που απαίτησαν μια ριζική ανανέωση των οργανωτικών δομών και των μεθόδων διδασκαλίας. Το ακαδημαϊκό σώμα που είχε επικρατήσει στις αρχιτεκτονικές σχολές τα προηγούμενα χρόνια και παρεμπόδιζε τη διείσδυση νέων ιδεών, μετά από μια περίοδο σθεναρής αντίστασης, προέβη τελικά σε κάποιες «ακίνδυνες» αλλαγές αποσκοπώντας στην αποκλιμάκωση της έντασης, χωρίς τη μετακίνηση του βασικού άξονα των σπουδών. Εν τω μεταξύ οι φοιτητές, έχοντας ωριμάσει μέσα από τον αγώνα τους, είχαν συνειδητοποιήσει ότι το πρόβλημα δεν περιοριζόταν σε θέματα οργάνωσης και μεθόδων

διδασκαλίας, αλλά συσχετιζόταν με τον απώτερο σκοπό της εκπαίδευσής τους και τον κοινωνικό τους ρόλο. Ο στόχος τους ήταν να καταφέρουν να εξασκήσουν την αρχιτεκτονική με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλουν στην οικοδόμηση ενός διαφορετικού κόσμου: αταξικού, μη ρατσιστικού, μη βίαιου, μη κατασταλτικού, μη αποξενωτικού, μη ολοκληρωτικού.

Ο αρχιτέκτονας Giancarlo De Carlo (1919-2005), σε σχετικό του άρθρο, αναφέρει ότι αυτή η μεταστροφή της αρχιτεκτονικής προς μια κοινωνική κατεύθυνση με αναθεωρητικό χαρακτήρα ως προς το περιεχόμενό της και τους τρόπους έκφρασης δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη. Για την ακρίβεια, θεωρεί ότι ούτε στην αρχιτεκτονική θεωρία, ούτε στην πράξη *“υπήρξε σκέψη ή συλλογή στοιχείων αρκετά συνεκτική με την πραγματικότητα ώστε να παρέχει μια μήτρα απτών εναλλακτικών λύσεων για την τροποποίηση της πραγματικότητας. Το πεδίο της αρχιτεκτονικής παρέμεινε άμορφο και στερημένο δομής. Όχι μόνο ήταν ανίκανο να αναγεννηθεί: παρέμεινε επιπλέον αναισθητο στα ερεθίσματα των ιδίων του των αντιφάσεων”* (De Carlo, 2005: 4).

Σε όλες τις εποχές, ο αρχιτέκτονας έχει υπαχθεί στην εξουσία. Δεδομένου ότι μόνο η κυρίαρχη τάξη είχε τη δυνατότητα να του παρέχει τα χρήματα, τη γη, τα υλικά και την εξουσιοδότηση που απαιτούνταν, ο αρχιτέκτονας ταυτιζόταν με αυτήν,

αποτελώντας λειτουργικό εξάρτημά της και έκφρασή της. Ως επαγγελματίας, ο αρχιτέκτονας έγινε ένας εκπρόσωπος της άρχουσας τάξης. Τα καθήκοντά του περιορίζονταν στη μελέτη και εφαρμογή της τεχνολογίας κατασκευής κτηρίων (αργότερα και του πολεοδομικού σχεδιασμού, ακόμα αργότερα και του περιβαλλοντικού σχεδιασμού). Με την εκπλήρωση των καθηκόντων του εξασφάλιζε το απαιτούμενο κύρος καθώς και το εισόδημά του, χωρίς να ανησυχεί για τα κίνητρα ή τις συνέπειες του έργου του. Δε συσχετιζε, δηλαδή, τη δραστηριότητά του με τη γενικότερη πολιτική κατάσταση.

Με τη βιομηχανική επανάσταση και την άνοδο του αστικού επαγγελματισμού, η αρχιτεκτονική, όπως όλες οι επιστήμες, οδηγήθηκε στη σφαίρα της εξειδίκευσης, πραγματευόμενη, όμως, μόνο τα προβλήματα του «πώς» και όχι του «γιατί». Παρέμεινε, λοιπόν, εμμονική με τα «στυλ», χωρίς να αναθεωρήσει παρωχημένες έννοιες και μεθόδους. Το γεγονός ότι η αρχιτεκτονική παρέμεινε και σε αυτή την περίπτωση κοινωνικά αδρανής οφείλεται στην ίδια της τη φύση. Σύμφωνα με τον De Carlo, *“η εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων γεννήθηκε από μια διαφορούμενη σύζευξη τέχνης και τεχνολογίας, που προορίζονται αναπόφευκτα να δημιουργήσουν ένα στείρο απόγονο. Η σύνθεσή της προήλθε από την μεταμόσχευση περιφερειακών κλάδων της Πολυτεχνικής Σχολής πάνω στον κορμό της Ακαδημίας Καλών Τεχνών, ένας*

συνδυασμός ασυμβίβαστων αντιθέτων. Καταδικασμένες σε μια μη οργανική συνύπαρξη, τόσο η ακαδημαϊκή τέχνη και η εφαρμοσμένη τεχνολογία καθυστέρησαν την επιστημονική μεταμόρφωση του αρχιτεκτονικού κλάδου και παρεμπόδισαν τις επαφές του με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Έτσι, η απουσία της «δομής» έσωσε την αρχιτεκτονική από την εξειδίκευση, αλλά την οδήγησε στην κατάσταση σύγχυσης που εξακολουθεί να υφίσταται ως πυρήνας των σύγχρονων προβλημάτων της” (De Carlo, 2005: 5).

Το Μοντέρνο Κίνημα, στις αρχές του 20ού αιώνα, επηρέασε βαθιά της αντιλήψεις, την τέχνη και τον τρόπο ζωής της εποχής και αποτέλεσε αδιαμφισβήτητα σημαντική ευκαιρία για την πολιτιστική ανανέωση της αρχιτεκτονικής. Οι αρχιτέκτονες της εν λόγω περιόδου προσπάθησαν να εναρμονίσουν τον πόθο του εκσυγχρονισμού με τα οράματα του πιο προοδευτικού και «πεφωτισμένου» τμήματος της αστικής κοινωνίας.

Αναλύοντας την παρουσία και το έργο της αρχιτεκτονικής του Μοντέρνου Κινήματος από μια διαφορετική οπτική από αυτή που πρόβαλε η διαφημιστική της μηχανή, συγκεκριμένα ως προς την κοινωνική της διάσταση, αναζητήσαμε το «κοινό» στο οποίο απευθύνθηκε. Σύμφωνα με τον De Carlo, η αρχιτεκτονική παρέμεινε προνόμιο των μεγαλοστών και περιορίστηκε σε σχέσεις μεταξύ πελατών, επιχειρηματιών, ιδιοκτητών γης,

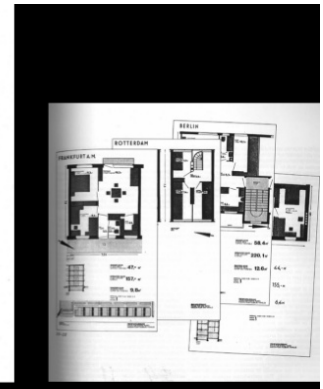
κριτικών και αρχιτεκτόνων, σε ένα δίκτυο οικονομικών και ταξικών συμφερόντων και σε ένα πεδίο που απέκλειε οποιαδήποτε οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και αισθητική άποψη δεν συμμεριζόταν η άρχουσα τάξη. Πήρε μια προνομιούχα θέση στην πλευρά του πελάτη και όχι στην πλευρά του χρήστη. Η «ελίτ» στάση του Μοντέρνου Κινήματος και κατ' επέκταση η αποστασιοποίησή του από την ευρύτερη κοινωνία και τις βασικές της ανάγκες, οδήγησε στην αντίληψη πως η αρχιτεκτονική είναι περιττή. Το παλιό χάσμα, που οφειλόταν στην ασαφή επαγγελματική υπόσταση του αρχιτέκτονα, διευρύνθηκε με την περαιτέρω απομάκρυνση της αρχιτεκτονικής από την κοινωνική πραγματικότητα (De Carlo, 2005: 6-7).

Το Συνεδρίο του CIAM στη Φρανκφούρτη το 1929 που αφιερώθηκε στην «Ελάχιστη Στέγαση» αποτελεί απόδειξη ότι το μοντέρνο κίνημα επικεντρώθηκε στην επίλυση των προβλημάτων του «πώς» και όχι του «γιατί». Οι αρχιτέκτονες κλήθηκαν να διαχειριστούν το στεγαστικό πρόβλημα που δημιουργήθηκε από τη μετακίνηση μεγάλου πλήθους αγροτών στην πόλη ώστε να παρέχουν εργατικό δυναμικό για τη βιομηχανία, όπως υπαγόρευσε το καπιταλιστικό σύστημα. Το Συνέδριο πρότεινε σαν λύση του προβλήματος τη μείωση -κατά το δυνατόν- του κόστους της κατασκευής των κατοικιών, μειώνοντας κατά συνέπεια την επιφάνεια και τον όγκο που θα αντιστοιχούσε ανά άτομο αδιαφορώντας για τις περισσότερες

στοιχειώδεις ανάγκες του ανθρώπου.

Οι αρχιτέκτονες στη Φρανκφούρτη, για να αντισταθμίσουν τις ελάχιστες διαστάσεις που πρότειναν, προσπάθησαν να εξασφαλίσουν στους κατοίκους περισσότερο φως, αερισμό και πράσινο, χαρακτηριστικά που στην πράξη θεωρήθηκαν ανούσια και δε λήφθηκαν υπόψη στην κατασκευή, με τον τρόπο που απορρίφθηκε και ο «απεχθής» διάκοσμος από το μοντερνισμό.

4. Το ζήτημα της «Ελάχιστης Στέγασης» στη Φρανκφούρτη (1929).



Σήμερα, διαπιστώνουμε ότι οι προτάσεις αυτές έγιναν σπίτια, γειτονιές, προάστια και στη συνέχεια ολόκληρες πόλεις και προκάλεσαν την σημερινή κατάσταση με την οποία είμαστε πλέον εξοικειωμένοι. Οι προτάσεις έγιναν πολιτιστικά άλλοθι για την οικονομική κερδοσκοπία και την πολιτική ανεπάρκεια. Σε ερωτήματα όπως «γιατί» η στέγαση να είναι κατά το δυνατόν φθηνότερη και «γιατί» οι κατοικίες να μην είναι ευρύχωρες, άνετες, προστατευμένες και καλά εξοπλισμένες, δεν μπορεί να γίνει δεκτή μια απάντηση που επικαλείται την έλλειψη πόρων, ενώ γνωρίζουμε πόσα δαπανώνται για πολέμους και οπλικά συστήματα, για διαστημικές αποστολές, για μηχανισμούς παρακολούθησης και καταστολής ή για τη δημιουργία τεχνητών αναγκών.

Η κλίμακα των προτεραιοτήτων που έχει καθοριστεί από τις δομές εξουσίας δεν έχει κανένα νόημα εκτός από την αυτοσυντήρησή τους, και ως εκ τούτου η χαμηλή προτεραιότητα που δίνεται στην ποιότητα της στέγασης, της πόλης και του τοπίου δε μπορεί να γίνει αποδεκτή από την κοινωνία.

Η ενασχόληση με το «πώς», χωρίς αυστηρό έλεγχο του «γιατί» απομακρύνει αναπόφευκτα τη διαδικασία σχεδιασμού από την πραγματικότητα. Οι προτάσεις για την επίλυση προβλημάτων θα έπρεπε να προκύπτουν από τον ορισμό των στόχων και

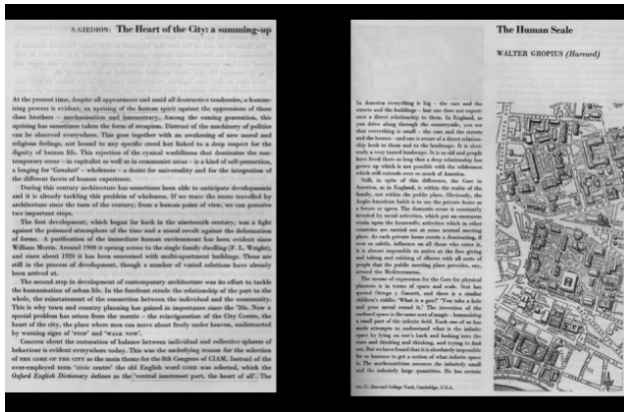
να ακολουθεί μια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων (De Carlo, 2005: 7-8).

Στο Συνέδριο του CIAM στο Hoddesdon το 1951, οι αρχιτέκτονες κλήθηκαν να δώσουν λύσεις στο πρόβλημα της αποκατάστασης των αστικών κέντρων. Αφού ήρθαν αντιμέτωποι με τα αδιέξοδα της προγενέστερης ιδέας του «zoning», που οι ίδιοι είχαν προτείνει και τελικά οδήγησε στην εξαθλίωση των περιφερειακών γειτονιών, συμπέραναν πως το κέντρο θα πρέπει να μετασχηματιστεί εκ νέου σε μία «καρδιά» ικανή να ενώσει τα αποσπασματικά άκρα της πόλης. Οι προτάσεις που υποβλήθηκαν για την «αναζωογόνηση» των κέντρων αφορούσαν την πεζοδρόμησή του, τη προσθήκη μεγάλων χώρων στάθμευσης και πρασίνου, τη διατήρηση του ιστορικού του χαρακτήρα, τη συγκέντρωση σε αυτό των περισσότερων διοικητικών λειτουργιών, του τριτογενή τομέα, αλλά και των πιο ελκυστικών δραστηριοτήτων αναψυχής, κτλ.

Όπως και στη Φρανκφούρτη, έτσι και στο Hoddesdon οι αρχιτέκτονες, χωρίς να διερευνήσουν τα κίνητρα και τις συνέπειες, επικεντρώθηκαν στο «πώς» θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτή η «αστική ανάπλαση» την οποία προωθούσε το κεφάλαιο, μέσα από το real estate, και η κρατική «γραφειοκρατία». Στις αμερικανικές πόλεις, τα εύπορα στρώματα είχαν μετακινηθεί στα απομονωμένα προάστια,

σε ένα περιβάλλον που δεν πρόσφερε τίποτα παραπάνω από τη μονότονη επανάληψη του, με αποτέλεσμα οι πόλεις να επιβαρύνονται με έντονη κυκλοφοριακή συμφόρηση από τις μεγάλνες αποστάσεις μετακινήσεις. Αντιθέτως, στις πόλεις της Ευρώπης, τα εύπορα στρώματα είχαν παραμείνει στις κεντρικές ζώνες των πόλεων. Κατά συνέπεια, οι γύρω συνοικίες, που καταλαμβάνονταν από τα φτωχότερα στρώματα, υποβαθμιζόνταν ολόένα και περισσότερο, ενώ παράλληλα ο πληθυσμός τους αυξανόταν ραγδαία.

5. «The heart of the city» Hoddesdon, (1951).



Και στις δύο περιπτώσεις, κίνητρο της «αστικής ανάπλασης» αποτελούσε η δυνητική αξία των δομησιμων περιοχών, σε καλή τοποθεσία στο κέντρο και τα περίχωρα, οι οποίες φάνταζαν εξαιρετικά κερδοφόρες με την προϋπόθεση, βέβαια, να προηγηθεί η «εκκαθάριση» των φτωχών και κοινωνικά «ανάρμοστων». Οι αρχιτεκτονικές πρακτικές του Hoddesdon έδωσαν, έτσι, για άλλη μια φορά, την πολιτιστική αιτιολόγηση σε ένα σχέδιο κοινωνικής και οικονομικής λεηλασίας.

Με αυτό τον τρόπο, μετατράπηκαν τα αστικά κέντρα σε κέντρα διαχείρισης, εμπορικά κέντρα, κέντρα αναψυχής, ή απλά ιστορικά κέντρα, με σκοπό να διατηρηθεί η κληρονομιά των αξιών, σε συνδυασμό με τα προνόμια της ευημερίας, της άρχουσας τάξης. Η άγνοια – ή μάλλον εγγενής ανευθυνότητα – της αρχιτεκτονικής για τα κίνητρα και τις συνέπειες, είχε συμβάλει αποφασιστικά στην επέκταση της κοινωνικής αδικίας στην πιο άγρια και επείσχυνη μορφή της: τον ανισομερή διαχωρισμό των τάξεων στο φυσικό χώρο. Το κέντρο ήταν αποκλειστικά για τα σπίτια των πλουσίων, για τις πιο επικερδείς οικονομικές δραστηριότητες, για τη γραφειοκρατία και την πολιτική. Παραγκωνισμένοι στην περιφέρεια και στην ελάχιστη τους στέγαση, οι φτωχοί είχαν αποκοπεί από την κεντρική ζωή της πόλης (De Carlo, 2005: 8-9).

1.5

Η καινοτομία στα πλαίσια της πρότυπης αρχιτεκτονικής

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η πρότυπη αρχιτεκτονική του μοντέρνου κινήματος, όχι μόνο είχε τεθεί υπό αμφισβήτηση, αλλά είχε σχεδόν «πτωχεύσει». Παρά το γεγονός ότι αποτέλεσε μια απελευθερωτική πηγή έμπνευσης, η έκκληση περί Φονξιοναλισμού άνοιξε το δρόμο για τον πιο αδιάφορο οικονομικά υποκινούμενο ωφελιμισμό και οδήγησε στην κυριαρχία της γραμμής παραγωγής και της συναρμολόγησης στην κατασκευαστική διαδικασία. Αυτή η πρακτική τυποποιήθηκε και δημιούργησε υπερμεγέθη μπλοκ για την κάλυψη όλων των αναγκών της πόλης και κυρίως για την αντιμετώπιση της κρίσης της στέγασης. Στη Βρετανία, οι τεχνικές ελλείψεις υπογραμμίστηκαν από την καταστροφή του Ronan Point το 1968, αλλά πολλοί αρχιτέκτονες συνέχισαν να υποστηρίζουν πως οι νέες μορφές κατοικίας ήταν



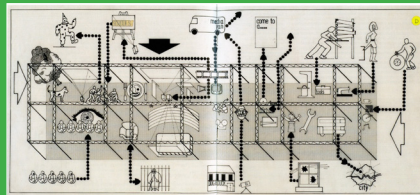
κατάλληλες και ορθές και ότι οι άνθρωποι θα τις δεχτούν και θα τις συνηθίσουν. Όταν τα κτήρια δεν κατάφερναν να ανταποκριθούν στην υπόσχεση αριστουργημάτων, όπως το Unité d' Habitation του Le Corbusier, προβλήθηκε το επιχείρημα ότι αυτό δεν οφειλόταν σε κάποια εσφαλμένη επινόηση, αλλά σε συμβιβασμούς ή περιορισμένες δυνατότητες που παρουσιάζονταν στην πορεία. Η αισθητική ποιότητα εκτοπίστηκε από μια επιστημονικοφανή τάση στις αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις. Το «διεθνές στυλ», όπως χαρακτηρίστηκε από το 1932,

6. Τυπικό δισέλιδο από το βιβλίο του Rolf Keller *Bauen als Umweltzerstörung* (Κτήριο ως καταστροφή του περιβάλλοντος), 1973: Η επανάληψη των ίδιων μπλοκ κατοικιών σε όλο τον κόσμο.

ήταν σχεδόν εξ ορισμού χωρίς πατρίδα: τυποποιημένα κτήρια που επαναλαμβάνονται από πόλη σε πόλη, για οποιονδήποτε σκοπό. Τα παντός καιρού αντικείμενα-κτήρια αγνοούσαν τη μορφή και το χαρακτήρα των ιστορικών κέντρων στα οποία τοποθετούνταν, που είχαν ήδη πληγεί από τις βόμβες κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά και από την πολιτική του «zoning» που καθιερώθηκε με τη Χάρτα των Αθηνών (Blundell Jones, 2005: 133-4).

Σύμφωνα με τον Peter Blundell Jones, η διάθεση στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ήταν αισιόδοξη, ουτοπική και ιδιαιτέρως ανοιχτή σε νέες ιδέες. Οι σπουδές του ξεκίνησαν στην Architectural Association το 1966, με μία ελευθερία στην αναζήτηση του τι σημαίνει

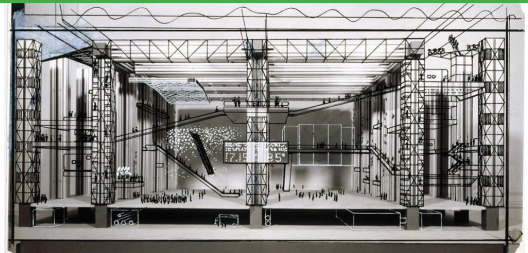
“Its form and structure, resembling a large shipyard in which enclosures such as theatres, cinemas, restaurants, workshops, rally areas, can be assembled, moved, re-arranged and scrapped continuously.” - Cedric Price



7,8.«Fun Palace»

αρχιτεκτονική. Η προσέγγιση του αρχιτεκτονικού ζητήματος είχε θεωρητικό χαρακτήρα και βασιζόταν στην ύπαρξη ενός «concept», χωρίς να είναι απαραίτητο να υπάρχει κτίριο.

Ο Cedric Price στην εποχή εκείνη άσκησε μεγάλη επιρροή, κυρίως μέσω του πειράματος του Fun Palace (1961-1974). Σε συνεργασία με τη θεατρική παραγωγό Joan Littlewood πρότειναν έναν πολυσήμαντο χώρο, η μορφή και η λειτουργία του οποίου δεν καθοριζόταν από το δημιουργό-αρχιτέκτονα αλλά από κάθε χρήστη ξεχωριστά. Η πρωτοποριακή αυτή ιδέα έφτασε λίγο πριν την υλοποίηση, αλλά απορρίφθηκε κατά την έκδοση οικοδομικής άδειας, εξαιτίας κάποιων ασήμαντων τεχνικών λεπτομερειών. Το project κατέλυε μια σειρά από συμβάσεις στη λειτουργία, τη διαρρύθμιση, τη χρήση και την κατασκευή (Mathews, 2007: 146).

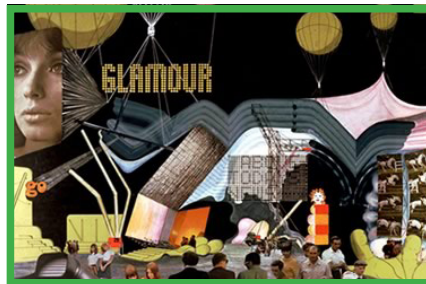


Την ίδια περίοδο, η ομάδα Archigram οραματίζεται την «Instant City», η οποία αιωρείται και προσγειώνεται προσωρινά σε μικρές κοινωνίες για να τους προσφέρει όλους τους πόρους αναψυχής και εκπαίδευσης μιας μητρόπολης με τους οποίους είναι εφοδιασμένη.

Παράλληλα, η ομάδα Superstudio στην Ιταλία εισάγει την «υπερεπιφάνεια» (supersurface): ένα πανταχού παρόν δίκτυο εξυπηρέτησης για την αντικατάσταση ολόκληρου του δομημένου περιβάλλοντος, έτσι ώστε να μπορούν όλοι να γίνουν νομάδες.

Οι νέες τεχνολογίες σήμαιναν ότι οι παλιές αξιώσεις σχετικά με τις επικοινωνίες, τις μεταφορές, πόσο μάλλον τα τούβλα και το κονίαμα στην κατασκευή, έπρεπε να αποσυρθούν. Σημασία πλέον είχε η ιδέα: μια αμόλυπτη ουτοπία σε ένα έργο κατά κύριο λόγο άκτιστο.

Την δεκαετία του 1960, έμφαση δόθηκε στις κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις της αρχιτεκτονικής, κάνοντας την εξέταση των μετρήσιμων ή άρτιων και οικοδομήσιμων χώρων ασήμαντη για πολλούς. Οι φοιτητές ένοιωσαν το καθήκον να διορθώσουν τα «στραβά» του κόσμου αλλά αντ' αυτού οδηγήθηκαν σε μια θεωρητική σφαίρα, προς τον υπολογισμό των νέων δυνατοτήτων. Μια πτυχή της σκέψης του Price, ευρέως διαδεδομένη εκείνη την εποχή, ήταν η καχυποψία για τους θεσμούς και ο τρόπος που τείνουν να παγιώσουν τις αξίες τους σε υλική μορφή (Blundell Jones, 2005: 136).



9. «Instant City»,
(1968) ερευνητικό
έργο το οποίο
εξερευνούσε
δυνατότητες
εμφύσησης της
μητροπολιτικής
δυναμικής σε
άλλες περιοχές
μέσω προσωρινών
εκδηλώσεων,
δομών, κινητών
εγκαταστάσεων
και τεχνολογίας
πληροφοριών.

2. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ ΣΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Έχοντας υπόψη τα αδιέξοδα των σύγχρονων πόλεων και τις συνέπειες της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής και περιβαλλοντικής κρίσης, αναζητήσαμε εναλλακτικά πρότυπα κοινωνικής και οικιστικής οργάνωσης που προκύπτουν απευθείας από τις ανάγκες των ανθρώπων χωρίς τη μεσολάβηση «ειδικών».

Καθώς η παγκοσμιοποίηση και ο νεοφιλελευθερισμός κερδίζουν έδαφος, πολλοί αποφασίζουν να εγκαταλείψουν τη σύγχρονη πόλη και να μετακινηθούν σε επαρχιακές περιοχές, συμβάλλοντας σε ένα κύμα «αποαστικοποίησης». Αυτό το κύμα συντελεί στην αποδυνάμωση των πλήρως ελεγχόμενων αστικών κέντρων και στη δημιουργία βιώσιμων συνθηκών σε ατομικό, συλλογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Στα πλαίσια της αποαστικοποίησης, ομάδες ανθρώπων δημι-

ουργούν «συνειδητές» αλληλοϋποστηριζόμενες κοινότητες (οικοκοινότητες), επιδιώκοντας την αυτονομία σε κοινωνικό, οικονομικό και ενεργειακό επίπεδο. Οι ομάδες αυτές δίνουν έμφαση στις σχέσεις και τη συνύπαρξη μεταξύ των μελών τους και επιδιώκουν την ενίσχυση του «τοπικού» έναντι της ενιαίας αντιμετώπισης της σύγχρονης πολιτικής και οικονομίας.

Παράλληλα, στην προσπάθεια ανάσχεσης της κρίσης των μεγαλουπόλεων, δημιουργούνται συλλογικότητες με αναθεωρητικό χαρακτήρα ως προς τις επικρατούσες αξίες. Αντίτιθενται στο σύστημα και τις δομές που το υποστηρίζουν, επεμβαίνουν στον ιστό της πόλης και τον μεταλλάσσουν εκ των έσω. Ομάδες βασιζόμενες στη συνεργασία και την αυτοοργάνωση επιχειρούν τη δημιουργία «κοινών τόπων» συνάντησης και αλληλεπίδρασης, επιδιώκουν την αυτονομία σε κλίμακα γειτονιάς και προτάσσουν ένα κοινοτικό τρόπο ζωής.

2.1.1

Εισαγωγικά στοιχεία

Οι οικοκοινότητες εμφανίστηκαν ως μια εναλλακτική πρόταση στο αδιέξοδο των σύγχρονων κοινωνικών δομών, που απασχολεί την κοινή γνώμη από το 1990 και μετά. Οικοκοινότητες ή οικολογικά χωριά, σύμφωνα με τον ορισμό του Robert Gilman, ενός από τους σημαντικούς θεωρητικούς του κινήματος των οικοκοινοτήτων, είναι *“ανθρώπινης κλίμακας, πλήρως αναπτυγμένες κοινότητες ή οικισμοί, όπου οι άνθρωποι δραστηριότητες είναι ενσωματωμένες με αβλαβή τρόπο στο φυσικό περιβάλλον έτσι ώστε να είναι υποστηρικτικοί για την υγιή ανάπτυξη του ανθρώπου και να μπορούν να συνεχίζουν επιτυχώς να υπάρχουν στο αόριστο μέλλον”* (Gillman, 1991).

Αυτή η ανάπτυξη προσδιορίζεται ως ανθρώπινη και δε σχετίζεται με τη σημερινή έννοια της οικονομικής ανάπτυξης που προκύπτει με υλική παραγωγή, κατανάλωση πόρων και κατά κανόνα, με εκτεταμένη περιβαλλοντική επιβάρυνση και καταστροφή.

Οι οικοκοινότητες είναι συνήθως μικρού μεγέθους κοινότητες (έως 1000 άτομα), με συνειδητές και σαφείς θέσεις σε σχέση με την κατανάλωση, τη διατροφική και ενεργειακή αυτονομία, την τοπικότητα και το περιβάλλον, που διαθέτουν συγκεκριμένη κοινωνική, οικονομική και οικολογική οργάνωση. Προκύπτουν σε αντιδιαστολή ή κριτική των κυρίαρχων δομών στην οικονομία, στην περιβαλλοντική διαχείριση και στις κοινωνικές σχέσεις των «δυτικών» κυρίως κοινωνιών.

Το θεωρητικό τους πλαίσιο μοιάζει να συγκροτείται στο σταυροδρόμι των ουτοπικών θεωριών, της οικολογίας και των περιβαλλοντικών κινήματων. Στα πλαίσια των σημερινών συνθηκών, είναι δυνατό να γίνουν

κατανοητές ως μία πραγματοποιημένη ουτοπία.

Η ύπαρξή τους μπορεί να ερμηνευθεί ως η απτή απόδειξη του εφικτού ενός εγχειρήματος στο οποίο διευρύνεται το πεδίο του σύγχρονου στοχασμού που επικεντρώνεται στο όραμα μίας καλύτερης κοινωνίας και μίας αρμονικής συνύπαρξης του ανθρώπου με τη φύση. Ο ρόλος τους είναι να εμπνέουν, ενώ συχνά ασκούν, άμεσα ή έμμεσα, μέσω της ύπαρξής τους και μόνο πολιτική κριτική. Αποτελούν «ουτοπία» χωρικού πειραματισμού και κοινωνικής διαδικασίας που είναι δυνατόν να βιώσει κανείς, αντλώντας ιδέες, ελπίδα και τεχνολογία. Παρόλα αυτά, οι οικοκοινότητες θεωρείται ότι χρησιμοποιούνται ενίοτε ως καταφύγια που παρέχουν μεν εναλλακτικές κοινωνικές δομές και αρχές ζωής, όμως μέσα στα πλαίσια του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος.

2.1.2

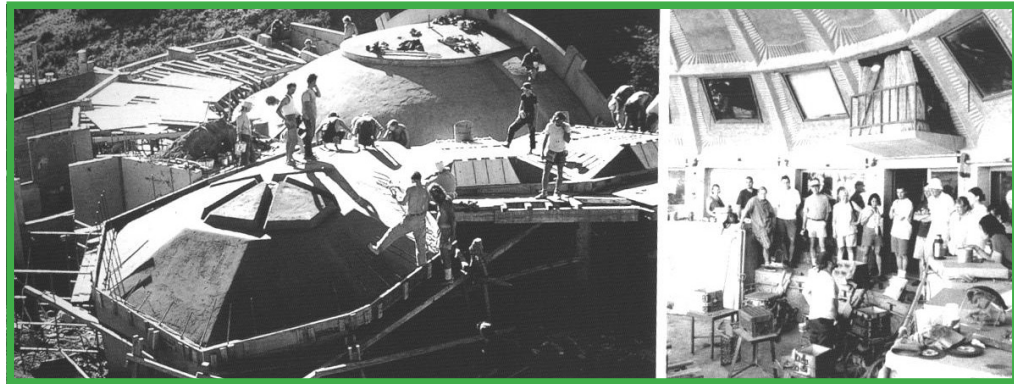
Ιστορική αναδρομή

Τα πρώτα βήματα τέτοιων εναλλακτικών κοινοτήτων είναι δυνατόν να αναζητηθούν στη δεκαετία του 1960 με την οργανωμένη αμφισβήτηση κάθε κυρίαρχης ιδεολογίας. Το κλίμα εκείνης της εποχής γέννησε την πολιτισμική επανάσταση με τους hippies και την πρώτη ευρείας κλίμακας αντικαταναλωτική και φιλοπεριβαλλοντική ιδεολογική συγκρότηση στη νεώτερη ιστορία. Τόσο σε ατομικό και ανώνυμο επίπεδο όσο και σε επίπεδο αρχιτεκτονικών αναζητήσεων, η δεκαετία εκείνη χαρακτηρίζεται ως περίοδος «έκρηξης» των πειραματισμών που επιδιώκουν τη ρήξη με το συντηρητικό παρελθόν. Το γενικευμένο εξεγερσιακό πνεύμα δυσφορίας και αμφισβήτησης τροφοδότησε με έμπνευση και ιδεολογικό έρεισμα διάφορα κινήματα καταλήψεων κτιρίων στη Γερμανία, την Ολλανδία και τη Δανία, το κίνημα νεολαίας της Ζυρίχης, τις συνελεύσεις των γειτονιών της Ισπανίας, τις μαζικές εξεγέρσεις στην Ιταλία για τις δημόσιες υπηρεσίες και τις εξεγέρσεις των φτωχών γειτονιών της Αγγλίας και των γκέτο των αμερικανικών πόλεων. Από εκείνη την εποχή προέκυψαν πάμπολλες θεωρίες, κοινωνικές ομάδες, κολεκτίβες και αναζητήσεις κοινωνικού και αρχιτεκτονικού περιεχομένου. Ανάμεσα στις κοινότητες που ξεπήδησαν εκείνη την περίοδο και που επιβιώνουν μέχρι σήμερα αξίζει να αναφερθούν η Arcosanti, Twin Oaks και The Farm (1970, 1967 και 1971, ΗΠΑ), Findhorn (1962, Σκωτία), Christiania (1971, Δανία), Auroville (1968, Ινδία).

Το δεύτερο κύμα οικοκοινοτήτων εμφανίζεται τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα και σηματοδοτείται με την ανάδυση ενός ανανεωμένου ενδιαφέροντος για την οικολογία και την αναζωπύρωση της περιβαλλοντικής συνείδησης που συμπίπτει με σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές καμπές την περίοδο αυτή. Τότε διαφαίνεται πιο έντονα η τάση έντονων περιβαλλοντικής ανησυχίας και σχετικής δραστηριότητας με τις μορφές του ακτιβισμού, της έρευνας και των επιχειρηματικών και κοινωνικών πειραματισμών.

Το δεύτερο κύμα οικιστικών και κοινωνικών συγκροτήσεων αναδύεται αυτή την περίοδο και αποκτά όνομα, ταυτότητα και διαδίκτυωση διεθνώς, ως «Οικολογικά Χωριά» ή «Οικοκοινοότητες» (Eco-villages ή Ecocommunities). Οι όροι αυτοί υιοθετήθηκαν από διάφορες άλλες κοινότητες περισσότερο για να περιγράψουν τα κοινά χαρακτηριστικά τους. Έκτοτε δημιουργήθηκε ένα δίκτυο κοινοτήτων διάσπαρτων σε διάφορα σημεία του πλανήτη, που έχουν υιοθετήσει μία κοινή διακήρυξη και ορισμένες κοινές αρχές διαχείρισης, διατηρούν επικοινωνία μεταξύ τους και ανταλλαγή τεχνογνωσίας.

10. Κατασκευή των
αψίδων κατοίκησης,
Arcosanti, 1972-74. Η
Arcosanti ξεκίνησε ως
πειραματικό εργαστήριο
κατοίκησης, «πνευματικό
παιδί» του παλού
αρχιτέκτονα Paolo Soleri.



Το κίνημα των οικοκοινοτήτων γνωρίζει σημαντική άνθηση κυρίως στις ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου (Ευρώπη, Αμερική, Αυστραλία), καθώς σε αυτές τις κοινωνίες είναι έντονο το αίσθημα της αποξένωσης. Παρόμοιες κινήσεις ωστόσο, εμφανίζονται σε διάφορα σημεία της Νότιας Αμερικής, κυρίως στη Βραζιλία και την Αργεντινή. Επίσης πολλές οικοκοινότητες μπορούν να εντοπισθούν πλέον σε χώρες της Ασίας και της Αφρικής («Global Ecovillage Network», 2011). Ως προς τη γεωγραφική τους θέση αξίζει να σημειωθεί ότι στις χώρες που εμφανίζονται και αναπτύσσονται οι οικοκοινότητες υπάρχει ταυτόχρονα και αξιόλογη παράδοση περιβαλλοντικών κινημάτων. Οι ανησυχητικές εξελίξεις σε αυτές τις χώρες έχουν λειτουργήσει ως ένας ακόμη παράγων που έδρασε θετικά για την επιτάχυνση της δημιουργίας τέτοιων δομών, ως έκφραση αντίδρασης και αναζήτησης εναλλακτικών επιλογών στις εντεινόμενες δυσμενείς οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές πολιτικές.

2.1.3

Χαρακτηριστικά και πρακτικές οικο- κοινοτήτων

Πολλές οικοκοινότητες διατείνονται ότι εργάζονται για μία καλύτερη κοινωνία και το θεωρητικό τους πλαίσιο δοκιμάζεται στην πράξη μέσα από τη καθημερινότητα των πρακτικών τους, που συνήθως συμβαδίζει με την υιοθέτηση ενός οικειοθελώς απλού τρόπου ζωής που απορρίπτει το πρότυπο του καταναλωτισμού. Επιδιώκεται η όσο το δυνατόν μικρότερη εξάρτηση από τους μηχανισμούς του εθνικού ή παγκόσμιου δικτύου που προμηθεύει ενέργεια, διατροφικά και καταναλωτικά αγαθά, και από τους νόμους της «ελεύθερης» παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Έτσι επιδιώκεται αυτονομία σε διάφορα επίπεδα. Δίνεται σημασία στην ενίσχυση της ίδιας της κοινότητας και των κοινοτικών εμπειριών, με έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα, στην κοινωνική συνοχή, την αρμονική συνύπαρξη και αλληλεξάρτηση των μελών τους. Τονίζεται η έννοια της συλλογικότητας με την παράλληλη στήριξη της ατομικής εξέλιξης, και η έννοια της αλληλεγγύης. Τα μέλη της κοινότητας συμμετέχουν στην διαδικασία λήψης αποφάσεων και αποφασίζουν συλλογικά για τα προβλήματα και τις δράσεις τους. Επίσης βασική επιδίωξη των οικοκοινοτήτων αποτελεί η εναρμόνιση της ανθρώπινης παρουσίας και δραστηριότητας με το φυσικό περιβάλλον.

2.1.4

Κατασκευή και σχεδιασμός

Στην περίπτωση των οικοκοινοτήτων, η αρχιτεκτονική «καινοτομία» μπορεί να βρίσκεται στην επανακάλυψη αρχαίων υλικών που βρίσκονται σε αφθονία, όπως του πηλού και του άχυρου και αντίστοιχων μεθόδων κατασκευής. Επίσης ανιχνεύεται στην αναζήτηση μεθόδων κλειστών μεταβολικών συστημάτων όπως λόγω χάριν η συλλογή και χρήση όμβριων υδάτων για τις ανάγκες σε κατανάλωση νερού. Τις περισσότερες φορές τα πάντα γίνονται με υπάρχοντα υλικά, με προσωπική δουλειά και συχνά με συμμετοχικό σχεδιασμό. Επιδίδεται η χρήση φυσικών υλικών και μεθόδων, ο περιβαλλοντικός και βιοκλιματικός σχεδιασμός, η ορθολογική χρήση ενεργειακών πόρων και επαναξιοποίηση υλικών, και η ενσωμάτωση προσιτών τεχνολογιών και μεθόδων που μπορούν να εφαρμοστούν με σχετική ευκολία ακόμη και από ανειδίκευτα μέλη της κοινότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η αρχιτεκτονική λοιπόν αντιμετωπίζεται συνήθως ως εργαλείο που εξυπηρετεί τον άνθρωπο, τόσο ως μονάδα όσο και ως μέλος ενός κοινωνικού συνόλου, ο οποίος με τη σειρά του συσχετίζεται άμεσα με ένα περιβάλλον. Η φυσική παρουσία της οικοκοινότητας, που αντανακλάται στα κτίρια, είναι τμήμα

11.Γεωδαιτικοί θόλοι, εκμετάλλευση ηλιακής ενέργειας με "low tech" πρακτικές και θολωτό εκφορικό σύστημα με πηλό. Tamera, Πορτογαλία, 1990-.



ενός υλικού και άυλου συνόλου και δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Στόχος δεν είναι ο εντυπωσιασμός, ούτε για τους αρχιτέκτονες ούτε για αυτούς που αναθέτουν ένα έργο στον αρχιτέκτονα. Παρόλα αυτά, στις οικοκοινότητες παρατηρούνται αρχιτεκτονικοί πειραματισμοί που συχνά παράγουν αντισυμβατικές αρχιτεκτονικές μορφές και εκκεντρικά σύνολα.

Η μορφή δεν αποτελεί αυτοσκοπό και προκύπτει ως αποτέλεσμα των προβλεπόμενων χρήσεων και αναγκών. Μορφολογικά, οι κύκλοι, οι σφαίρες και τα τόξα, όπως αποκρυσταλλώνονται σε διαφορετικές μορφές και υλικά, από απλά γυαλις μέχρι γεωδαιτικές σφαίρες, φαίνεται πως ασκούν μεγάλη έλξη στη συνείδηση των οικοκοινοτιστών, διότι συμβαδίζουν με την ανάγκη για χώρους που έχουν αναφορά σε ένα κέντρο: το κέντρο μίας ανθρώπινης κοινότητας σε κύκλο.



*12. Θολωτές μεικτές κατασκευές
(ξύλινος σκελετός, άχυρο) 2007.
Tamera, Πορτογαλία. Αρχιτέκτων,
Gernot Minke*

2.2.1

Εισαγωγικά στοιχεία

Όπως είδαμε παραπάνω, κάποιοι επιλέγουν να εγκαταλείψουν την πόλη και να εγκατασταθούν σε επαρχιακές περιοχές, επιδιώκοντας την αυτονομία τους καθώς και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, μέσα από μια κοινοτική οργάνωση. *“Όσοι δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα ή επιλέγουν να παραμείνουν συνειδητά στην πόλη, στρέφουν την προσοχή τους σε αυτήν, με στόχο το δεδομένο να αντικατασταθεί από το απρόσμενο, και το δυστοπικό συνεχές να διαρρηχθεί από οάσεις ευτοπίας. Η τάση αυτή στροφής στην πόλη δημιουργεί μια νέα θεωρία, κατά την οποία η πόλη εμπεριέχει το στοιχείο του ανολοκλήρωτου”* (Sassen, 2011). Βρίσκεται, δηλαδή, σε μια ροϊκή διαδικασία συνεχούς ανάπλασης μέσα από παρεμβάσεις κυρίως «εκ των κάτω». Το σκηνικό της επανεξετάζεται, προτείνονται νέοι τρόποι πρόσληψης της αστικής εμπειρίας σε μια προσπάθεια ο κάτοικος να εντοπίσει τη θέση και τη δράση του στη σφαίρα του δημοσίου χώρου.

Ο Δημήτρης Ρουσσόπουλος, ένας από τους σημαντικότερους υποστηρικτές της κοινωνικής οικολογίας, τονίζει ότι πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας στην πόλη. Σε συνέντευξη του επισημαίνει ότι *“η πόλη είναι ένα δίκτυο εξαγωγής σκουπιδιών και ρύπανσης και ταυτόχρονα ένα δίκτυο εισαγωγών, ένα δίκτυο κατανάλωσης των πιο σημαντικών στοιχείων της φύσης. Αντλούμε τα πάντα από έξω και εξάγουμε σκουπίδια. Και αυτή η αντίθεση μεταξύ της αστικής ζωής και της φύσης είναι που συμβάλει περισσότερο στην αλλαγή του κλίματος και σε ολόκληρη την περιβαλλοντική κρίση. Έτσι, ως κοινωνικοί οικολόγοι γνωρίζαμε ότι, αν δεν υπάρξει μία νέα ισορροπία μεταξύ της ανθρώπινης κοινωνίας και της φύσης, το όλο σύστημα θα καταρρεύσει. Και εφόσον η κύρια πηγή γι’ αυτήν την κρίση μπορούμε να πούμε ότι είναι η αστικοποίηση και η πόλη, πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας πολιτικά και οικονομικά στην πόλη”* (Ρουσσόπουλος, 2010: 41-6).

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, αναδυόμενες τάσεις εντός των μητροπόλεων, που διαρκώς μεγεθύνονται, τείνουν να συμμερίζονται όλο και περισσότερο ιδέες όπως αυτές του αντικαταναλωτισμού, των ομάδων ως αστικών κοινοτήτων, της πλάνης της παγκοσμιοποίησης, της ανάγκης για αύξηση της αυτάρκειας, κτλ. Εναλλακτικές ομάδες και κοινωνικές συσπειρώσεις επιχειρούν να αυτοπροσδιοριστούν κυρίως μέσα από τις δράσεις τους και τον καθορισμό κάποιων αρχών λειτουργίας τους, όπως η αυτοοργάνωση, η αναζήτηση νέων όρων βιωσιμότητας στην πόλη και σχέσεων με τη φύση. Πολλές τέτοιες συλλογικότητες εξερευνούν νέες συνθήκες συνύπαρξης και συνεργασίας. Αναζητούν τη χρήση ανανεώσιμων πόρων και ενέργειας και εξερευνούν τις δυνατότητες μίας οικονομίας που εξυπηρετεί τις ανάγκες του ατόμου και της ομάδας. Η προσέγγιση μίας αστικής περιοχής σύμφωνα με τις αρχές ενός κλειστού συστήματος σε επίπεδο γειτονιάς και πόλης κερδίζει έδαφος και αποτελεί ένα αναπτυσσόμενο πεδίο έρευνας στην αρχιτεκτονική, την επιστήμη της αειφορίας και την κοινωνιολογία. Στόχο αποτελεί η ενίσχυση των σχέσεων εγγύτητας και αλληλοϋποστήριξης. Προς μία τέτοια κατεύθυνση αναζήτησης στρέφονται ομάδες και συλλογικότητες με αντικείμενο άλλοτε καθαρά θεωρητικό (πολιτικό, φιλοσοφικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό) και άλλοτε εφαρμοσμένο. Μεγάλες κινητοποιήσεις επιζητούν μία σφαιρική και «ολιστική» ανάταξη του αστικού περιβάλλοντος,

όχι μόνο μέσα από το σχεδιασμό, αλλά και μέσα από επιδιωκόμενες αλλαγές των ίδιων των κοινωνικών δομών που θα την υποστηρίξουν.

Η αρχιτέκτων Marjetica Potrc οραματίζεται μία πόλη απαρτιζόμενη από μικρές δυνατές γειτονιές, και αντιτίθεται στην έννοια των μητροπολιτικών κέντρων που συναπαρτίζονται από μεμονωμένα άτομα. Στην εν λόγω πόλη, οι κοινοτικοί χώροι θα αποτελούν ένα πεδίο όπου οι ποικίλες γνώσεις και απόψεις των ανθρώπων θα αλληλεπιδρούν και θα συντελούν στην δημιουργία μίας νέας, κοινής κουλτούρας, που δε θα στηρίζεται μόνο στην συλλογική κάλυψη των αναγκών αλλά και σε ένα νέο τρόπο ζωής, που επαναπροσδιορίζει τη σχέση των κατοίκων με τη δημόσια σφαίρα (Potrc, 2012).

2.2.2

Στοιχεία οικο- κοινότητας στην πόλη

Σύμφωνα με τον ορισμό του Robert Gilman που αναφέρθηκε παραπάνω, είναι εφικτό να ανιχνευτούν στοιχεία οικοκοινότητας σε οποιαδήποτε πόλη ή οποιοδήποτε κομμάτι και γειτονιά μιας πόλης. Έτσι προκύπτει η έννοια της αστικής οικοκοινότητας. Ακόμη και τυπικές γειτονιές της πόλης ενδέχεται να αρχίσουν να διαθέτουν πολλά από τα χαρακτηριστικά του διευρυμένου ορισμού για τις οικοκοινότητες, αν αναπτυχθεί ένας υψηλός δείκτης συνείδησης του μέσου κατοίκου όσον αφορά την κοινοτική συμπεριφορά και τον τρόπο κατανάλωσης, και αν υιοθετηθούν ευρέως νέες συνήθειες στην καθημερινότητα (προτίμηση στο «τοπικό» και το μικρό μέγεθος, αυξημένη συμμετοχή στα κοινά θέματα της γειτονιάς, τοπική ανακύκλωση, τοπική ενέργεια, χρήση ποδηλάτου ως προτιμώμενος τρόπος μετακίνησης μέσα στην πόλη κα). Αυτά σήμερα συνδυάζονται με οικολογική αναβάθμιση περιοχών και ανακαίνιση κτιρίων,

βιοκλιματικό σχεδιασμό σε νέες υποδομές και στην ανακαίνιση παρχουσών υποδομών και κτιρίων, προτεραιότητα σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και επιδίωξη εφαρμογής των αρχών κλειστών συστημάτων και της αρχής zero carbon emissions. Οι εξελίξεις, σε ότι αφορά τα ενδιαφέροντα μίας σημαντικής μερίδας ερευνητών, αρχιτεκτόνων, πρωτοβουλιών πολιτών και κινημάτων πόλης, φαίνεται να οδηγούν στις ιδέες μίας μορφής συμμετοχικού σχεδιασμού και στην υιοθέτηση μεθόδων που προσδιορίζουν δημοκρατικές διαδικασίες συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων για τον «τόπο» και για το μέλλον του δημόσιου χώρου («Spontaneous Interventions»).

Στην κατηγορία των αστικών οικοκοινοτήτων μπορούμε να κατατάξουμε το ufaFabrik, ένα συγκρότημα που έχει αναπτυχθεί στους κόλπους της πρώην βιομηχανικής ζώνης των κινηματογραφικών στούντιο στο Βερολίνο, που έχει γνωρίσει επανάχρηση από το 1979 ως κοινότητα με πηγές εσόδων από εργαστήρια, από το εμπόριο, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία. Το ufaFabrik δημιουργήθηκε από μια ομάδα ενθουσιωδών νέων που είχαν την ευκαιρία να εφαρμόσουν τις ιδέες τους για ένα κοινοτικό και φιλικό προς το περιβάλλον τρόπο ζωής. Περίπου 45 άτομα αποφάσισαν να ζήσουν, να εργαστούν και να μοιραστούν τις πολιτιστικές, δημιουργικές και κοινωνικές πτυχές της ζωής τους. Τα ιδανικά και οι στόχοι τους συνοψίζονται στις εξής έννοιες: βιωσιμότητα, αυτονομία,

αυτοπραγμάτωση, διεθνής χαρακτήρας και δικτύωση, υγιείς διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και σχέσεις με τους γείτονες, ισορροπία μεταξύ εργασίας και προσωπικής ζωής. Στο «Διεθνές Κέντρο Πολιτισμού ufaFabrik του Βερολίνου» λειτουργεί πολιτιστικός χώρος για μουσικές, θεατρικές παραστάσεις και τσίρκο, αθλητικό κέντρο, βιολογικό αρτοποιείο και καφετέρια. Όλες οι υποδομές έχουν καταστεί ενεργειακά αυτόνομες με την εγκατάσταση γεννήτριας συμπαραγωγής ηλεκτρισμού και θερμότητας, πράσινων στεγών και προσόψεων, μονώσεων από ανακυκλωμένα υλικά, ανεμογεννήτριας και ηλιακού συλλέκτη. Στο σύνολό του επιδιώκει την μείωση της ενεργειακής του κατανάλωσης, τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την ανακύκλωση, τη συλλογή νερού και την αστική καλλιέργεια στους ελεύθερους χώρους του.

2.2.3

Η δημιουργία «κοινών τόπων» στον αστικό χώρο

“Ο κοινός χώρος ορίζεται από τη συμμετοχή και σύγκλιση σε αυτόν ενεργών κοινωνικών υποκειμένων” (Παπαλεξόπουλος, 2010).

Η ύπαρξη «κοινών τόπων» στον αστικό χώρο, όπου οι κάτοικοι της γειτονιάς και της πόλης μπορούν να συναντώνται και να αλληλεπιδρούν, δημιουργεί προϋποθέσεις για έναν κοινοτικό τρόπο ζωής. Τέτοιοι τόποι έχουν προκύψει, κατά καιρούς, από πρωτοβουλίες πολιτών, ομάδων και συλλογικοτήτων, με επεμβάσεις σε αστικά κενά (είτε δομημένο, είτε αδόμητο περιβάλλον). Προσδίδοντας λειτουργίες στους - κατά κύριο λόγο - αχρησιμοποίητους χώρους, τους μετασχηματίζουν σε πεδία διαπροσωπικής επαφής και επικοινωνίας. Αστικά κενά αποτελούν εγκαταλειμμένα οικόπεδα, εγκαταλειμμένα εργοστάσια και κτίρια γραφείων, στοές που συχνά βρίσκονται στο κέντρο της πόλης, κενά καταστήματα, εγκαταλειμμένα δημόσια κτήρια όπως θέατρα, σχολές κ.ά. Αστικό κενό μπορεί να αποτελέσει μια ολόκληρη περιοχή ή μια γειτονιά.

Το σύνολο των χώρων αυτών οργανώνεται σε ένα δίκτυο και το εγχείρημα λαμβάνει, σταδιακά, χαρακτήρα κοινωνικού κινήματος, που διεισδύει στον αστικό ιστό και τον μεταλλάσσει χωρικά και ιδεολογικά: χωρικά, με τη μορφή κοινών χώρων συμβίωσης· ιδεολογικά, με την προώθηση της κίνησης από κάτω προς τα πάνω (bottom-up), που ασκεί πιέσεις και διαμορφώνει το κοινωνικό γίγνεσθαι, παρεμβαίνοντας στην επικρατούσα μονόπλευρη διαδικασία της πολιτικής και της οικονομίας. Δημιουργούνται πυρήνες με σημειολογική αξία για τον άνθρωπο, που βοηθάνε στην μετάβαση του «άψυχου» χώρου σε «τόπο»· Η δημιουργία τέτοιων τόπων μπορεί να επιφέρει ουσιαστικές βελτιώσεις στο αστικό περιβάλλον, αναζωπυρώνοντας την ιδέα της εναρμονισμένης με το φυσικό περιβάλλον πόλης (ουτοπία της Κηπούπολης) και ασκώντας έμπρακτη κριτική στη σύγχρονη πολεοδομία (πραγματικότητα της τσιμεντούπολης).

Η πρωτοβουλία των πολιτών να δημιουργήσουν χώρους συμβίωσης και συνδιαλλαγής, συμμετέχοντας στην αναζωογόνηση μιας γειτονιάς μέσα στην πόλη, αποκαλύπτεται ως μια επείγουσα ανάγκη απέναντι στην ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου. Οι κάτοικοι επανοικειοποιούνται το δημόσιο χώρο και συμμετέχουν στη διαμόρφωσή του, αποκλείοντας κάθε εμπορευματική δραστηριότητα. Ο σχεδιασμός γίνεται με βάση τις ανάγκες τους και οι αποφάσεις λαμβάνονται από τους

ίδιους. Οι σχέσεις μεταξύ των κατοίκων επαναπροσδιορίζονται και ζυμώνονται μέσα από τις κοινές διεργασίες στις οποίες συμμετέχουν. Ο δημόσιος χώρος ενεργοποιείται και μέσα σε αυτόν παράγονται διαρκώς νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων. Ο κοινωνικός ιστός της γειτονιάς-πόλης αναπλάθεται και τονώνεται η έννοια της κοινότητας.

Σε διάφορες περιοχές ανά τον κόσμο, συναντάμε τέτοια παραδείγματα αυτοδιαχειριζόμενων «κοινών τόπων», που προκύπτουν μέσα από διαφορετικές συνθήκες και καλύπτουν τις εκάστοτε ανάγκες των κατοίκων - χρηστών. Αυτόνομες ζώνες αυτοοργάνωσης στην πόλη, που προωθούν την δημιουργία ανοικτών κοινοτήτων, μπορεί να είναι συλλογικοί κήποι, αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, κοινοτικοί χώροι, καταλήψεις κ.ά.

Ο συλλογικός κήπος φέρει μια εναλλακτική πρόταση τρόπου ζωής στην πόλη, απομακρύνοντας τον από τη δυστοπία της κρίσης. Ο κάτοικος της πόλης επαναφέρει ουσιαστικά, μέσα από το πρότυπο αυτό, αρχές διαβίωσης που αναζητούν τις αρετές ενός τρόπου ζωής με χαρακτηριστικά: την επανασύνδεση με τη φύση, την ανανέωση των κοινωνικών σχέσεων και την πολιτική συμμετοχικότητα. Το εγχείρημα αποτελεί, λοιπόν, έναν τρόπο διαφυγής από την «πόλη» μέσα στην πόλη.

Ο συλλογικός κήπος εγκαθίσταται στους υπολειμματικούς χώρους της πόλης και ενισχύει την κοινωνική βιωσιμότητα σε τοπικό επίπεδο. Επεμβαίνει στις αστικές μονάδες, δημιουργώντας χώρους συνάντησης της κοινότητας και παραγωγής «συμβάντων». Μέσα από αυτή τη διαδικασία, οι χώροι αυτοί μεταλλάσσονται: από ανενεργοί, υπολειμματικοί χώροι γίνονται ενεργοί τόποι με ισχυρή ταυτότητα και κοινωνικό προσανατολισμό.

Πρόκειται για ένα φαινόμενο που συνοδεύει τους αστικούς μετασχηματισμούς εδώ και έναν αιώνα περίπου, ικανοποιώντας τις εκάστοτε ανάγκες. Εμφανίζεται, για πρώτη φορά, τη δεκαετία του 1890 στο Ντιτρόιτ και γρήγορα διαδίδεται σε αρκετές αμερικανικές πόλεις, λειτουργώντας ως παράγοντας εξυγίανσης της βιομηχανικής εργατικής κοινότητας,

που μπορεί να εξασφαλίσει, σε ένα βαθμό, την αυτάρκειά της σε τρόφιμα αλλά και να λειτουργήσει ως χώρος ψυχαγωγίας και κοινωνικής συναναστροφής. Από τότε, εμφανίζεται, συνήθως σε περιόδους κρίσης, άλλοτε ως καλλιτεργήσιμη έκταση για τη συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος στη διάρκεια των παγκόσμιων πολέμων, άλλοτε ως σημείο αναφοράς και πυρήνας ενδυνάμωσης μιας κοινότητας, ως χώρος συνάντησης ή ως κοινωνικός και πολιτισμικός καταλύτης.

Στις μέρες μας, έχει παρατηρηθεί ότι συλλογικοί κήποι εμφανίζονται σε περιοχές όπου υπάρχουν έντονα κοινωνικά προβλήματα, όπως για παράδειγμα αυξημένη εγκληματικότητα, ανεργία, κρούσματα ρατσιστικής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα την κοινωνική, περιβαλλοντική και πολιτική ευαισθητοποίηση των κατοίκων.

Στην περίπτωση της Αθήνας, η οποία βιώνει σήμερα έντονα τις συνέπειες της κρίσης, τα κυριότερα δείγματα συλλογικών κήπων, λίγα στον αριθμό, αποκαλούνται αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, τοποθετούνται στο κέντρο της και εμφανίζονται με τη μορφή χώρων υπό κατάληψη, προσδίδοντας στην έννοια του συλλογικού κήπου μια χροιά ακτιβισμού. Τα πάρκα αυτά αποκτούν πολιτική ταυτότητα που χαρακτηρίζει το χώρο και τη δράση τους.

Το κυριότερο παράδειγμα αποτελεί το πάρκο Ναυαρίνου, στη συμβολή των οδών Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής, στην περιοχή των Εξαρχείων. Τον Μάρτιο του 2009, μια ομάδα πολιτών επενέβη σε έναν εγκαταλελειμμένο χώρο στάθμευσης μετατρέποντάς τον σε πάρκο. Πρόκειται, όπως τονίζεται και στο διαδικτυακό χώρο του πάρκου, για μια ενέργεια διεκδίκησης ενός χώρου με αμφιλεγόμενο δημόσιο χαρακτήρα, που υπάγεται στην κρατική δικαιοδοσία και προορίζεται για χώρος πρασίνου, όμως, έπειτα από ιδιωτική εκμετάλλευση, παραμένει ακόμη αδρανής. Εκεί, οι πολίτες διαμορφώνουν: *“έναν τόπο δημιουργίας, χειραφέτησης και αντίστασης, ανοιχτό σε δράσεις πολιτικές, πολιτιστικές, αντικαταναλωτικές κλπ. Φιλοδοξεί να είναι, ακόμα, ένας κήπος της γειτονιάς που φιλοξενώντας μέρος της κοινωνικής ζωής των κατοίκων της πέρα από λογικές κέρδους κι ιδιοκτησίας, λειτουργεί σαν τόπος παιχνιδιού και περιπάτου, συνάθροισης και επικοινωνίας, άθλησης, δημιουργίας και προβληματισμού, καταργώντας τα στεγανά της διαφορετικής ηλικίας, καταγωγής, μορφωτικού επιπέδου, κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης”* (Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου, 2009).

13,14. «Πάρκο Ναυαρίνου»



Με αντίστοιχο τρόπο, αυτόνομες τοπικές πρωτοβουλίες επεμβαίνουν σε κενά κτήρια, μετατρέποντάς τα σε τόπους συνάντησης (στέκια). Η δημιουργία τέτοιων κοινοτικών χώρων, σε υπό κατάληψη κτήρια, αποτελούν κυψέλες επικοινωνίας για τη γειτονιά, ενισχύοντας την έννοια της κοινότητας. Η κατάληψη λειτουργεί ως μια πολιτική και κοινωνική κίνηση που έχει ως στόχο την ενεργητική επανάχρηση του χώρου ως κοινού τόπου συνάντησης και πολιτισμικής παραγωγής. Ενέχει δε στον πυρήνα της την έννοια της διευθέτησης, ως μια ενεργητική δράση έκφρασης και ιδιοποίησης του χώρου από πρόθεση. Στα πλαίσια της διευθέτησης, οι συλλογικότητες δημιουργούν τις συνθήκες για την παραγωγή γεγονότων που ανανεώνουν το χώρο, τη μορφή της κατάληψης και την ίδια την ύπαρξη της συλλογικότητας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η «Δημοτική Αγορά της Κυψέλης», που λειτουργήσει με πρωτοβουλία των κατοίκων της περιοχής ως ανοιχτός αυτοδιαχειριζόμενος και αντιεμπορικός χώρος. Οι χρήστες της ανοιχτής δημοτικής αγοράς ενεργοποίησαν αυτό το χώρο μετά από πολυετή εγκατάλειψή του. Σκοπός τους η συγκρότηση μιας αντιεμπορευματικής λογικής για τη λειτουργία του κτιρίου, ενάντια στη λογική ιδιοκτησίας της πόλης και του δημοσίου χώρου, προτείνοντας τη συντροφικότητα, την αλληλεγγύη και την αυτοοργάνωση. Στον χώρο φιλοξενήθηκαν εκδηλώσεις, εκθέσεις και προβολές,

συνελεύσεις εργαζομένων και τοπικών κινήσεων, μαθήματα ελληνικών, δανειστική βιβλιοθήκη και αγορά βιοκαλλιεργητών.

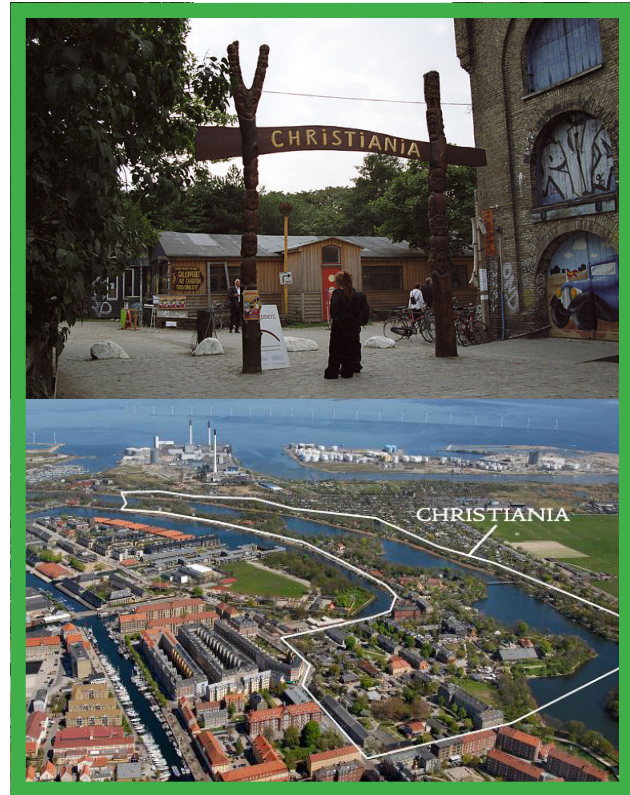
Πολυάριθμα είναι και τα παραδείγματα εγκαταλελειμμένων κτιρίων ή συγκροτημάτων κτηρίων ή ακόμα και ολόκληρες περιοχές, που οικειοποιούνται κάτοικοι ή συλλογικότητες της πόλης για τη μόνιμη στέγασή τους, οργανώνοντας μέσα σε αυτά, με ένα κοινοτικό τρόπο, την καθημερινότητά τους.



15. «Δημοτική Αγορά Κυψέλης»

Το παράδειγμα της Christiania στην Κοπεγχάγη, αξίζει να αναφερθεί, λόγω έκτασης που καταλαμβάνει σε σχέση με το συνολικό ιστό της πόλης. Η Christiania στεγάζει μία κοινότητα χιλίων περίπου κατοίκων, που στοχεύει στη δημιουργία μιας οικονομικά αυτόνομης κοινωνίας. Είναι η μακροβιότερη κοινότητα που οργανώνεται σύμφωνα με την ελεύθερη βούληση των μελών της. Σήμερα, αναγνωρίζεται ως ένα πολιτικοκοινωνικό πείραμα από τους ίδιους τους Δανούς. Ξεκίνησε το 1971, όταν μια ομάδα ανθρώπων κατέλαβε μία αχρησιμοποίητη έκταση 34 στρεμμάτων, που ανήκε στο στρατό. Παρά τις συνεχείς αντιδράσεις της κυβέρνησης, η ζωή της Christiania έπειθε όλο και περισσότερους ανθρώπους να τη στηρίζουν, με αποτέλεσμα την αύξηση των μόνιμων κατοίκων της. Οι αποφάσεις της κοινότητας λαμβάνονται μέσω συνελεύσεων και συγκροτούνται ομάδες εργασίας επιφορτισμένες με διαφορετικά καθήκοντα (καθαριότητα, κατασκευές, τέχνες κ.λπ.).

16,17.«Christiania»



Μικρής κλίμακας, αυτοδιοικούμενες κοινοτικές πρωτοβουλίες παρέχουν άμεσες λύσεις σε επείγοντα, καθημερινά προβλήματα, με τη μορφή κοινωνικής καινοτομίας. Οι διαδικασίες φέρνουν στο φως εφευρετικούς τρόπους προσέγγισης και ανταπόκρισης στην αστική πραγματικότητα, και προσφέρουν ευκαιρίες μάθησης μέσω της ανταλλαγής γνώσης, με την παρατήρηση άλλων πολιτισμών, εμπειριών και πόλεων. Αποκαλύπτουν τον εύθραυστο χαρακτήρα ενός ντετερμινιστικού αστικού μοντέλου που βασίζεται σε παρωχημένα όργανα και κανονισμούς που αδυνατούν να ανταποκριθούν στην πολυπλοκότητα που ενυπάρχει στις πόλεις.

Οι εν λόγω πρωτοβουλίες, πολιτικά, είναι θεμελιώδεις για την αποκάλυψη των πραγματικών αναγκών και για να κάνουν ευδιάκριτες τις ατέλειες στην τρέχουσα πολιτική, αναγκαία προϋπόθεση για την εξέλιξη πέραν της παρούσας κατάστασης. Κοινωνικά, δρουν ως υποδομή των νέων μορφών σχέσεων που αναπτύσσονται στις γειτονιές, προωθώντας την αλληλεγγύη. Οι κοινωνικοί μηχανισμοί πίσω από αυτές τις πρωτοβουλίες αποκαλύπτουν νέους τρόπους διαπραγμάτευσης, συμμετοχής και συνεργασίας. Χωρικά, αποκαλύπτουν πεδία: τους χώρους που καταλαμβάνουν, στους οποίους εγκαθίστανται ή δρουν. Σπάνια σχεδιάζονται για να καθορίσουν, τείνουν μάλλον να οργανώνουν ανοιχτά, ευέλικτα πλαίσια που μπορούν να εξελίσσονται με την πάροδο του χρόνου. Αυτές οι τρεις πτυχές αποτελούν ενδείξεις για το πώς μπορούμε να αρχίσουμε να προσεγγίζουμε την τροποποίηση του σχεδιαστικού κατεστημένου, μέσω του συμμετοχικού σχεδιασμού.

3. ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Εξετάζοντας την αστική πραγματικότητα της σύγχρονης πόλης του δυτικού κόσμου, παρατηρούμε ότι ο δημόσιος χώρος απομακρύνεται από την κοινωνική του λειτουργία και είτε μεταλλάσσεται σε ελεγχόμενο καταναλωτικό θύλακα είτε παραμένει ως αρνητικό υπόλειμμα του κτισμένου χώρου. Η πολυδιάστατη κρίση κλονίζει τους διαρθρωτικούς κανόνες της πόλης και διαμορφώνει ένα κλίμα αμφισβήτησης και επαναπροσδιορισμού των αστικών δομών. Τα σημάδια της αλλαγής εμφανίζονται όταν οι άνθρωποι ως κοινωνικά υποκείμενα, εκφράζοντας την αντίδρασή τους, οργανώνονται συλλογικά επαναδιεκδικώντας το δημόσιο χώρο της πόλης τους και τις χαμένες ποιότητες του, μέσα από μικρές επεμβάσεις «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up).

Καθώς η πόλη ανασυντάσσεται, η αρχιτεκτονική αναζητά τρόπους να ενταχθεί ξανά στη σύγχρονη πραγματικότητα. Μέχρι σήμερα, η αρχιτεκτονική πρακτική ήταν συνυφασμένη με το καταναλωτικό lifestyle, χρησιμοποιούμενη συνήθως ως μέσο εντυπωσιασμού, είτε σε δημόσια έργα διεθνούς εμβέλειας και κύρους είτε στις κατοικίες της άρχουσας τάξης. Αν η εποχή της ευδαιμονίας ανέδειξε το πρότυπο του «αστέρα αρχιτέκτονα» (starchitect), το βλέμμα πλέον στρέφεται προς μια κατεύθυνση που θα μπορέσει να ικανοποιήσει την ανάγκη για συλλογικότητα που έχουν συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα, σε ένα περιβάλλον που βρίσκεται σε διαρκή μεταβολή αλλά χαρακτηρίζεται και από συγκεκριμένους ταξικούς προσδιορισμούς. Έτσι, λοιπόν, σε μια κοινωνική προσέγγιση του ζητήματος της αρχιτεκτονικής, θα μπορούσε να συνεισφέρει ο «συμμετοχικός σχεδιασμός». Ο συμμετοχικός σχεδιασμός αποτελεί μια προσέγγιση του αρχιτεκτονικού προβλήματος πιο ανθρωποκεντρική, που στρέφει την προσοχή της σε ανάγερση διαφορετικές από εκείνες των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων. Αντιπροσωπεύει μια πολιτική σχεδιασμού που αμφισβητεί μεταξύ άλλων τη δεδομένη σχέση είδη-μονα-χρήστη και θέτει νέους όρους στην αρχιτεκτονική διαδικασία.

3.1

Η εξέλιξη του συμμετοχικού σχεδιασμού

Οι πρώτες προσπάθειες συμμετοχικού σχεδιασμού πραγματοποιήθηκαν στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, στα πλαίσια της κοινωνικής αμφισβήτησης και της απαίτησης για άμεση και πραγματική εμπλοκή των πολιτών στις διαδικασίες, αναπτύχθηκε δε ιδιαίτερα σε μια περίοδο κρίσης στη δεκαετία του 1970.

Στις αρχές λοιπόν της δεκαετίας του '70, αρχίζει να υιοθετείται από πολλούς αρχιτέκτονες η έννοια της «υποστηρικτικής δομής» (support structure), που προσδιόρισε ο Habraken το 1961 σε σχετικό βιβλίο του, στην Ολλανδία, αλλά μεταφράστηκε στα Αγγλικά το 1972 (Habraken, 1972: 59-61). Ο Habraken προσδιόρισε την εν λόγω έννοια ερευνώντας τις στρατηγικές για την συμμετοχή των χρηστών και των κατοίκων στην κατασκευαστική διαδικασία. Η αφετηρία της σκέψης του βρίσκεται στον διαχωρισμό των φυσικών υποδομών ενός κτιρίου σε

στοιχεία υποστήριξης και πλήρωσης. Η μέθοδος του Habraken προτείνει οι μεγάλης κλίμακας υποδομές να σχεδιάζονται και να χτίζονται από τους τεχνικούς, τους αρχιτέκτονες και τους μηχανικούς σε συνεργασία με το κράτος, ενώ οι εργασίες μικρής κλίμακας και η πλήρωση των κενών (εσωτερικοί τοίχοι, παράθυρα κτλ.) να πραγματοποιούνται εξολοκλήρου από τους χρήστες ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες του καθένα ή του κάθε νοικοκυριού. Αυτό επιτρέπει στους χρήστες μία ουσιαστική συμμετοχή στον σχεδιασμό των χώρων τους, μπορεί να εξυπηρετήσει την πραγματοποίηση των αυτό-κατασκευών (self-build) και προσφέρει μία πολύ μεγάλη ευελιξία ώστε τα κτίρια να προσαρμόζονται στις εκάστοτε ανάγκες.

Ο Walter Segal (1907-1985), ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο αλλά με αξιοσημείωτο -για την εποχή του- έργο, στηριζόμενος στη θεωρία του Habraken, πέρασε στην πρακτική εφαρμογή της.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960, κατασκεύασε μια προσωρινή κατοικία για την οικογένειά του, ο σχεδιασμός της οποίας βασίστηκε στα μεγέθη των υλικών που ήταν διαθέσιμα στην αγορά και η κατασκευή αποτελούταν από ένα σύστημα ξύλινων πλαισίων. Με αφορμή αυτό το χαμηλού κόστους άρτιο σπίτι, ο Segal εκτίμησε τις δυνατότητες της αυτο-κατασκευής (self-build) και έκτοτε άρχισε να προωθεί τη μέθοδο για ιδιωτικά έργα και στη συνέχεια ως λύση για την κοινωνική στέγαση

στο Συμβούλιο του Borough of Lewisham. Το Συμβούλιο παρείχε το οικόπεδο και τα υλικά και οι κάτοικοι κατασκεύαζαν οι ίδιοι τα σπίτια τους μετά από ένα πρόγραμμα κατάρτισης από τον Segal. Η μέθοδος προήγαγε μια ισχυρή αίσθηση κοινότητας με αποτέλεσμα να στρέψει το ενδιαφέρον του Segal πέρα από την αρχιτεκτονική, στην κοινωνική διάσταση του εγχειρήματος, λαμβάνοντας ικανοποίηση από το ρόλο του διαμεσολαβητή στην κατασκευαστική διαδικασία.

Αυτή η προσπάθεια ανάκτησης της άμεσης εμπειρίας των ανθρώπων στον καθορισμό του περιβάλλοντός τους ήταν ένα απομονωμένο πείραμα, αλλά εκ των υστέρων, αποτέλεσε δείγμα της εποχής του. Ενάντια στην «top-down» πατερναλιστική παροχή στέγης της μοντερνιστικής ορθοδοξίας, που έχει τα πάντα προκαθορισμένα, ο Segal πρόσφερε ένα «bottom-up» πρότυπο αυτο-κατασκευής το οποίο υποσχόταν όχι μόνο ένα διαφορετικό δομημένο τοπίο, αλλά ένα διαφορετικό τρόπο ζωής.

*18.0 Walter Segal
μιλάει με «αυτο-
κατασκευαστές»
σε εργοτάξιο
στο Lewisham
γύρω στο 1978.
(Φωτογραφία από
τον Peter Blundell
Jones.)*



Ο Giancarlo De Carlo (1919-2005) στάθηκε, επίσης, έξω από το καθιερωμένο σύστημα, διαμορφώνοντας μια ανεξάρτητη κριτική άποψη που συμπυκνώνεται στο έργο του «Architecture's Public». Γεννημένο ως διάλεξη το 1969 και δημοσιευμένο το 1970, αυτό το δοκίμιο συνδυάζει μια κρίσιμη, αλλά αισιόδοξη ανάλυση των φοιτητικών ταραχών του 1968 με μια σφοδρή κριτική του ορθόδοξου μοντερνισμού.

Ο De Carlo ήταν ένας από τους «ηγέτες» της Ομάδας των Δέκα (Team Ten), που αποσχίστηκε από τα Διεθνή Συνέδρια Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM) και έκανε την πρώτη συνεκτική προσπάθεια να επαναπροσδιορίσει τις βάσεις του κινήματος του μοντερνισμού και να το ωθήσει σε νέες κατευθύνσεις (Zucchi, 1992: 26–38). Το *Architecture's Public* εξακολουθεί να προσφέρει μια αξιοθαύμαστα περιεκτική κατάσταση σχετικά με την πολιτική φύση της αρχιτεκτονικής και την ανάγκη για συμμετοχή και ενδυνάμωση του χρήστη.

Ο De Carlo πέρα από το θεωρητικό του έργο, προσπάθησε να εφαρμόσει τις ιδέες του και στην πράξη. Η έμφαση που έδινε στον «τόπο», η έκκλησή του για «ανάγνωση της περιοχής» και η απαίτηση για σεβασμό στις τοπικές συνθήκες αντικατοπτρίζονται στο έργο

του με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον ανασχεδιασμό της πόλης του Urbino, όπου όχι μόνο διατήρησε αλλά, επιπλέον, ανακάλυψε πτυχές του ιστορικού πλαισίου της περιοχής (Blundell Jones, 2005: 141).

Ο De Carlo διερεύνει, επίσης, τη συμμετοχή των χρηστών στον τομέα της στέγασης. Με το συγκρότημα κατοικιών στο νησί Mazzorbo στη λιμνοθάλασσα της Βενετίας το 1986, απομακρύνθηκε σε μεγάλο βαθμό από τη λογική της ατομικής λήψης αποφάσεων, θέτοντας ως στόχο της αρχιτεκτονικής διαδικασίας την ενθάρρυνση της δημιουργίας μιας κοινότητας.



19. Συγκρότημα κατοικιών στο νησί του Mazzorbo στη λιμνοθάλασσα της Βενετίας του Giancarlo De Carlo, το 1986.

Ο Lucien Kroll (γεν.1927 στις Βρυξέλλες), είναι επίσης, ένας αρχιτέκτονας, που το όνομά του συνδυάστηκε με τη συμμετοχή των χρηστών στην αρχιτεκτονική διαδικασία. Πήρε μέρος στο θερινό σχολείο ILAUD (International Laboratory of Architecture and Urban Design), το οποίο ιδρύθηκε από τον De Carlo με τις αρχές της Ομάδας των Δέκα, και έγινε γνωστός μέσα από ένα έργο που ήταν άμεση απόρροια των γεγονότων του 1968: τις φοιτητικές εστίες του Πανεπιστημίου της Louvain, στα περίχωρα των Βρυξελλών, το Maison Médicale (Mémé).



20. Maison Médicale (Mémé) για τους φοιτητές του Πανεπιστημίου της Louvain, στα περίχωρα των Βρυξελλών, 1971. Αυτό το φαινομενικά αναρχικό πρόγραμμα που διαχειρίστηκε ο Lucien Kroll σηματοδότησε ένα τολμηρό βήμα προς τη συμμετοχή των χρηστών και του χάρισε διεθνή φήμη.

Στο χώρο του πανεπιστημίου είχε ήδη κατασκευαστεί ένα υπερμέγεθες νέο νοσοκομείο με τον τυπικό μηχανιστικό τρόπο της εποχής, τον οποίο σκόπευαν να επαναλάβουν και στην περίπτωση του ξενώνα των φοιτητών της Ιατρικής. Οι φοιτητές αντέδρασαν και πρότειναν να αναληφθεί το έργο από τον Kroll, στον οποίο και ανατέθηκε εντέλει από τις αρχές, σε μια προσπάθεια κατευνασμού τις έντασης. Ο Kroll είχε την ευκαιρία να πειραματιστεί με μια «μορφογενετική» αρχιτεκτονική, της οποίας τα στοιχεία αναπτύσσονταν τμηματικά, μέσα από τη συζήτηση με τους μελλοντικούς χρήστες.



21. Το αθροιστικό μοντέλο μέσω του οποίου ο Kroll και οι βοηθοί του, επέτρεπαν στο *Mémé* να εξελιχθεί. Είχαν μόνο τη δυνατότητα να προσθέσουν και να τροποποιήσουν: «θα πρέπει να κρατήσετε τα λάθη σας, και η φύση το κάνει». (L. Kroll)

Χρησιμοποίησε ένα φυσικό μοντέλο για να καταγράψει την εξέλιξη του σχεδιασμού, δίνοντας στους φοιτητές αποκλειστικά τη δυνατότητα τροποποίησης και προσθήκης στοιχείων και όχι της διαγραφής, με σκοπό να υπάρχει σε κάθε περίπτωση αντιπρόταση από τους ίδιους.

Το υλοποιημένο έργο ήταν μια αντανάκλαση της πληθώρας αναγκών και προσδοκιών της κάθε πλευράς ξεχωριστά

και σε αντίθεση με τη μονότονη και ενιαία αντιμετώπιση του γειτονικού νοσοκομείου, πρόβαλε μια δημιουργική πολυμορφία.

Το κλειδί στο έργο του Kroll είναι “η αναγνώριση ότι ο δομημένος κόσμος είναι ένα τοπίο (*paysage*) που πάντα αναπτυσσόταν και άλλαζε, εγγράφοντας μια ποικιλία συμφερόντων. Το να παρατάσσονται οι άνθρωποι σε ολόδια διαμερίσματα είναι σαν αναγκάζονται να φορούν πανομοιότυπες στολές”.

Ο Kroll υπήρξε, επίσης, σφοδρός επικριτής του «zoning». Υποστήριξε τη διάσπαση των επιμέρους στοιχείων των κτηρίων και τη σύνδεσή τους με το δρόμο, την πλατεία, το δημόσιο χώρο. Μια άλλη πτυχή του έργου του Kroll είναι η δέσμευσή του σε οικολογικά ζητήματα, η οποία αντικατοπτρίζεται, μεταξύ άλλων, σε ένα πειραματικό οικολογικό κέντρο στο Belfort και ένα σχολείο στη Γαλλία χτισμένο σύμφωνα με τις πιο αυστηρές περιβαλλοντικές απαιτήσεις. Σε ολόκληρο το έργο του αντηχεί η ιδέα ότι η αρχιτεκτονική αποτελεί μια πολιτική πράξη, και κάθε νέο κτήριο είναι διαμεσολαβητής των κοινωνικών σχέσεων. Ο αρχιτέκτονας θα πρέπει, αφού «διαβάσει» του τοπικό και κοινωνικό πλαίσιο, να ενεργεί ως μεσάζων και καθοδηγητής στην εξέλιξη της διαδικασίας (Blundell Jones, 2005: 144-5).

Ο Eilfried Huth (γεν.1930) είναι ο άμεσος κληρονόμος των ιδεών του Kroll. Στα πρώτα του βήματα, συνεργάστηκε με τον Günther Domenig σε ένα διεθνούς φήμης γραφείο και ήταν ένας από τους ιδρυτές της Νέας Αρχιτεκτονικής του Γκράτς, ενός αρχιτεκτονικού κινήματος με βάση στη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Αυστρίας, που έγινε παγκοσμίως γνωστό τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Η διάλεξη του Kroll στην αρχιτεκτονική σχολή της Γκράτς, μετά από κάλεσμα των Domenig και Huth, αποτέλεσε την αφορμή εμπλοκής του τελευταίου σε μια σειρά συμμετοχικών προγραμμάτων στο πλαίσιο του κινήματος της Γκράτς. Ο Huth έγινε ο τοπικός εκπρόσωπος της συμμετοχής με το ιδιαίτερα ριζοσπαστικό του έργο, το Eschensiedlung στο Deutschlandsberg, το 1972 και εξαιτίας αυτής της ριζικής αλλαγής κατεύθυνσης, διέλυσε τη συνεργασία του με τον Domenig το 1975. Όπως είναι προφανές από το δοκίμιό του «*Fragments of participation in architecture, 1963–2002: Graz and Berlin*» είναι ένας από τους λίγους αρχιτέκτονες που επέτρεψαν πραγματικά της εξέλιξη των πραγμάτων σύμφωνα με τις ιδέες του χρήστη, με επίκεντρο τους ανθρώπους και τη διαδικασία και όχι το τελικό προϊόν (Huth, 2005: 150-61).

Ο Peter Sulzer (γεν.1932) και ο Peter Hübner (γεν.1939) υπήρξαν δύο πρωτοπόροι αρχιτέκτονες στη νέα τεχνολογία της δεκαετίας του 1960 και είχαν βιώσει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της συστηματικής δόμησης. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, δίδασκαν μαζί μαθήματα οικοδομικής τεχνολογίας στην Πολυτεχνική Σχολή της Στουτγάρδης και όταν ενημερώθηκαν για το έργο του Walter Segal μέσω δημοσιευμάτων, τον κάλεσαν να δώσει μια διάλεξη στους φοιτητές τους. Έτσι, άρχισαν χτίζουν πειραματικές δομές στην πανεπιστημιούπολη χρησιμοποιώντας το σύστημά του.

Αφού δημιούργησαν κάποια κατοικήσιμα δωμάτια, κατέληξαν στο ότι ήταν σε θέση να χτίσουν εξ ολοκλήρου φοιτητικές εστίες, στις οποίες οι μαθητές θα γίνονταν σχεδιαστές, στη συνέχεια οικοδόμοι και τελικά κάτοικοι. Με εξαιρετική ενέργεια παρά τα αμέτρητα εμπόδια, οι φοιτητικές εστίες, ξεκίνησαν να χτίζονται το 1980 και ολοκληρώθηκαν το 1983. Αισθητικά τα δωμάτια αποτελούσαν μια «κακοφωνία» διαφορετικών στυλ και υλικών, αλλά η όλη διαδικασία έδωσε τη δυνατότητα στους φοιτητές να δοκιμάσουν και να υλοποιήσουν τις ιδέες τους σε πρωτοφανή κλίμακα, να δουν πώς συμπεριφέρονται τα



υλικά και το σημαντικότερο όλων, να αναπτυχθεί μια αίσθηση κοινότητας, η οποία διατηρείται από γενιά σε γενιά φοιτητών πάνω από είκοσι χρόνια.

Για τους Sulzer και Hübner η διαδικασία σηματοδότησε μια κρίσιμη καμπή στην καριέρα τους, καθώς και οι δύο, στη συνέχεια, ενεπλάκησαν σε περαιτέρω προγράμματα αυτο-κατασκευής: ο Sulzer στο κτήριο της Χορωδίας Νέων στο Landau και ο Hübner σε μια ατελείωτη σειρά συλλόγων νεολαίας, ξενώνων, δημοτικών σχολείων, αθλητικών εγκαταστάσεων και ακόμη μεγαλύτερων συγκροτημάτων (Blundell Jones, 2005: 147-8).

22. Το «Bauhäusle» στην πανεπιστημιούπολη Vaihingen της Στουτγάρδης, φοιτητικές εστίες που σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν από φοιτητές αρχιτεκτονικής υπό την καθοδήγηση των καθηγητών Sulzer και Hübner, 1983. Ξεπέρασαν την 15ετή προβλεπόμενη διάρκεια ζωής τους και το πνεύμα της κοινότητας διατηρείται από γενιές φοιτητών.

3.2

Αρχιτεκτονική «για» τους χρήστες VS αρχιτεκτονική «με» τους χρήστες

Η πρώτη βασική διαφορά έγκειται στην ποιότητα της συναίνεσης στην οποία στηρίζεται το αρχιτεκτονικό έργο. Όταν σχεδιάζουμε «για» τους ανθρώπους, μόλις επιτυγχάνεται η συναίνεση, το αρχιτεκτονικό έργο παραδίδεται και παγώνεται σε μόνιμο γεγονός. Στην περίπτωση που σχεδιάζουμε «με» τους ανθρώπους, η συναίνεση παραμένει μονίμως ανοιχτή και ανανεώνεται από την αλληλεπίδραση των χρηστών με το προγραμματισμένο έργο κατά τη διάρκεια ολόκληρου του κύκλου της ύπαρξής του. Η πράξη του σχεδιασμού «για» τους χρήστες παραμένει πάντα αυταρχική και καταπιεστική, ορισμένη από κάποια αυθεντία, ενώ αντίστοιχα «με» τους χρήστες αποκτά χαρακτήρα δημοκρατικό και απελευθερωτικό.

Η συμμετοχή των χρηστών, πέρα από το γεγονός ότι αποδίδει νομιμοποίηση στο προγραμματισμένο έργο, το καθιστά, επίσης, ανθεκτικό στη φθορά που υφίσταται λόγω των δυσμενών

συνθηκών που επικρατούν και των ραγδαίων εξελίξεων της εποχής μας.

Η συμμετοχή μετατρέπει τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό από αυταρχική πράξη σε μια διαδικασία. Αυτή η διαδικασία αποτελείται από τρεις φάσεις: την ανακάλυψη των αναγκών, τη διατύπωση υποθέσεων και την πραγματική χρήση. Οι φάσεις αυτές ακολουθούν διαδοχικά η μία την άλλη σε μια κυκλική σχέση, που εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο θα εφαρμοστεί η καθεμία ξεχωριστά.

Ανακάλυψη των αναγκών των χρηστών

Η ανακάλυψη των αναγκών των χρηστών δεν αποτελεί απλώς προϋπόθεση της διαδικασίας, αλλά είναι το σημείο στο οποίο επικεντρώνεται, καθώς εστιάζει στην ποιότητα και όχι απλώς στην κάλυψη των απαραίτητων. Η κάλυψη των αναγκών των χρηστών είναι ουσιαστικά ο λόγος της συμμετοχής τους.

Στα έργα του Μοντέρνου Κινήματος, η απλούστευση της ταξινόμησης των αναγκών που υπολογίζονταν σε σχέση με ένα υποθετικό «μέσο άνθρωπο», μόνο και μόνο εξαιτίας της -εκ της προτέρων- συρρίκνωσης της πραγματικότητας στην οποία βασίζεται, κατέληξε να αντανάκλα τα συμφέροντα, τις αξίες και τους κώδικες της κυρίαρχης τάξης.

Για να ανακαλύψουμε τις πραγματικές ανάγκες των χρηστών, θα πρέπει να εκθέσουμε και να αναγνωρίσουμε το δικαίωμα όλων να κατέχουν πράγματα και να εκφράζονται. Με την ύπαρξη της άμεσης συμμετοχής, αυτομάτως τίθενται υπό αμφισβήτηση όλα τα παραδοσιακά συστήματα αξιών που, δεδομένου ότι χτίστηκαν για τη μη συμμετοχή, θα αναθεωρηθούν ή θα αντικατασταθούν όταν η συμμετοχή γίνει μέρος της διαδικασίας.

Η διατύπωση των υποθέσεων

Η φάση της διαμόρφωσης των υποθέσεων αντιστοιχεί σε αυτό που ονομάζουμε «έργο» στον αυταρχικό σχεδιασμό. «Το έργο» μεταφράζεται σε οργανωτικές και μορφολογικές δομές των λειτουργικών και εκφραστικών στόχων που έχουν καθοριστεί στο προηγούμενο στάδιο και έχουν παγιωθεί.

Σε αντίθεση με τον αυταρχικό σχεδιασμό, ο οποίος επιβάλλει τελικές λύσεις από την αρχή, στο σχεδιασμό διαδικασίας διατυπώνεται μια σειρά υποθέσεων (από τους χρήστες) με στόχο τη συμμετοχή. Η ακολουθία υποθέσεων διακόπτεται όταν επιτυγχάνεται μια κατάσταση ομοφωνίας, η οποία επιτρέπει να υλοποιηθεί στο φυσικό χώρο η τελευταία υπόθεση που θεωρείται ικανοποιητική.

Στον αυταρχικό σχεδιασμό δεν αμφισβητούνται οι βασικές επιλογές του έργου, διότι είναι προαποφασισμένες από κάποια ανώτερη αρχή. Εφόσον οι πόροι που διατίθενται θεωρούνται αμετάβλητοι, το έργο θα έχει τις αντίστοιχες προδιαγραφές: σε μια εύπορη κοινωνική ομάδα αντιστοιχεί μια υψηλής ποιότητας κατοικία, ενώ τα κατώτερα στρώματα θα πρέπει να αρκεστούν σε μια ευτελή τυποποιημένη μονάδα.

Αντιθέτως, ο σχεδιασμός διαδικασίας εισάγει το χρήστη ως θεμελιώδη πρωταγωνιστή του εγχειρήματος και έτσι αμφισβητεί εξ αρχής τη νομιμότητα των περιορισμών που επιβάλλονται, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τους πόρους και τα πρότυπα.

Διοίκηση και χρήση

Ο σχεδιασμός διαδικασίας δεν ολοκληρώνεται με την κατασκευή του αρχιτεκτονικού αντικειμένου. Από τη στιγμή αυτή, αρχίζει μια νέα εξελικτική πορεία της σχέσης μεταξύ του αρχιτεκτονικού αντικειμένου και εκείνων που το χρησιμοποιούν.

Στον αυταρχικό σχεδιασμό, ο χρήστης πρέπει να προσαρμοστεί στο αρχιτεκτονικό αντικείμενο. Οι αλλαγές που επιδέχεται είναι επιφανειακές και πιθανόν να έρχονται σε αντιπαράθεση

με την αρχική μορφή, ενώ μια ουσιαστική τροποποίηση είναι αδύνατη.

Για το σχεδιασμό διαδικασίας η χρήση αποτελεί μέρος του έργου και επαλήθευση της εφαρμογής του. Αυτή η φάση, η οποία ρυθμίζει, αφαιρεί, προσθέτει ή τροποποιεί το σχέδιο, συνεχίζεται μέχρι το σημείο της φυσικής και τεχνικής απαξίωσης, όταν τα κίνητρα που έθεσαν το έργο σε ισχύ έχουν εξαντληθεί.

Δίνοντας στο χρήστη ένα δημιουργικό ρόλο, τίθενται σε αμφισβήτηση όλες οι μορφολογικές και κατασκευαστικές αντιλήψεις και τα λειτουργικά εργαλεία που μέχρι σήμερα διέπουν την αρχιτεκτονική παραγωγή (De Carlo, 2005: 12-7).

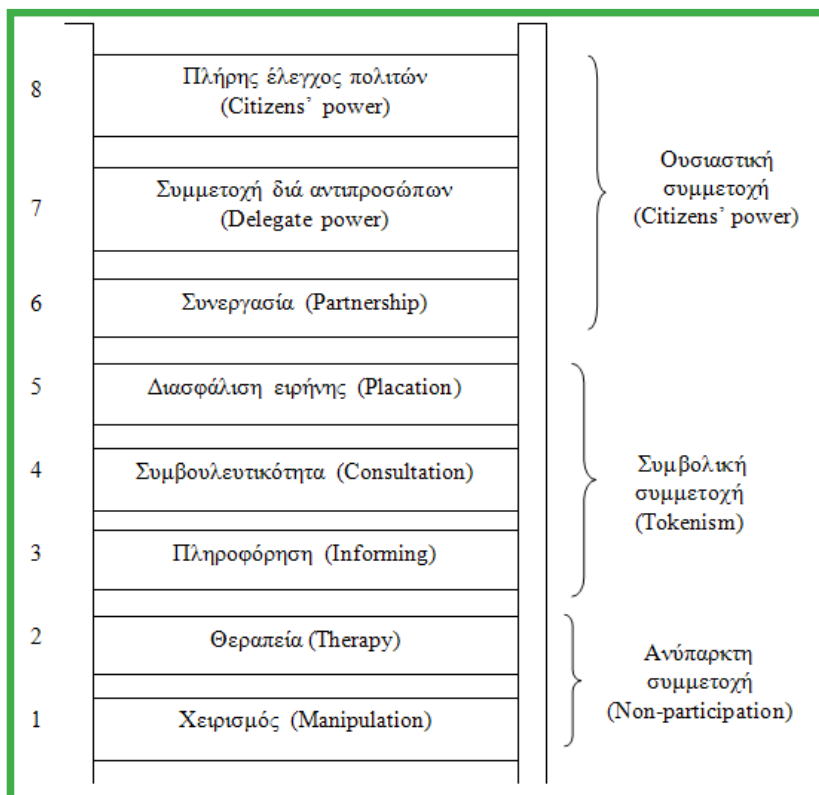
3.3 Τυπολογίες συμμετοχής

Διάκριση ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής

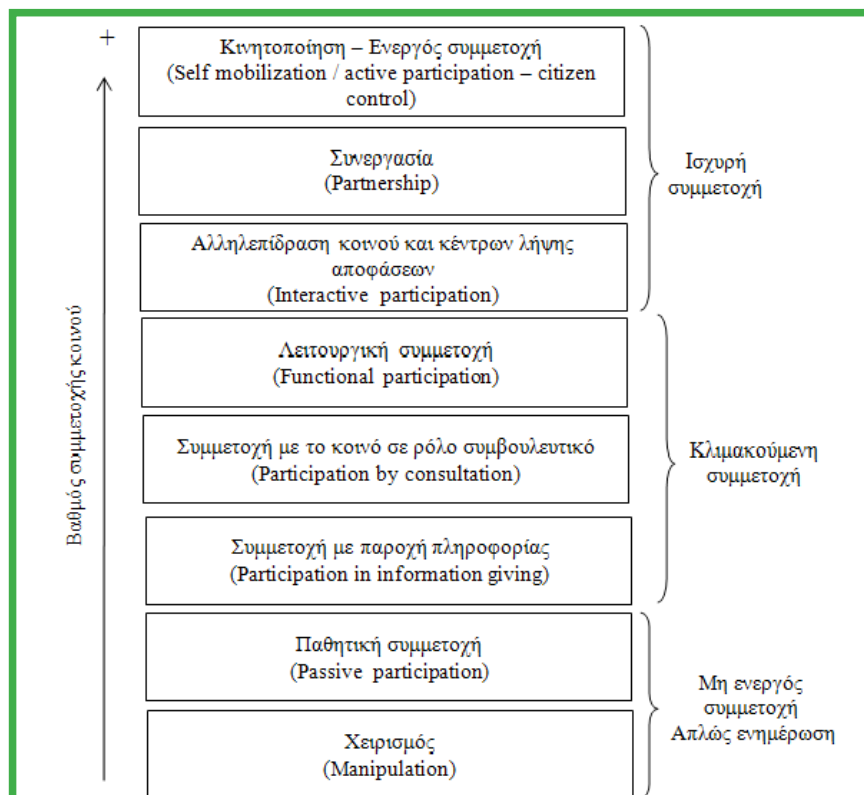
Ο βαθμός συμμετοχής του κοινού σε μια συμμετοχική διαδικασία μπορεί να ποικίλλει, ανάλογα με τον βαθμό ελέγχου που έχει στην πληροφορία, τη διαδικασία λήψης απόφασης και την εφαρμογή της. Ορίζονται έτσι διάφοροι τύποι συμμετοχής, καθένας από τους οποίους αποτυπώνει διαφορετικό βαθμό ελέγχου των συμμετεχόντων στα παραπάνω ζητήματα. Ο βαθμός συμμετοχής μπορεί να ποικίλλει από μηδενικός (οι συμμετέχοντες είναι παθητικοί ακροατές των αποφάσεων που έχουν ληφθεί, δηλαδή απλώς ενημερώνονται για αυτές) έως απόλυτος, δίνοντας στους συμμετέχοντες την πλήρη πρωτοβουλία της όλης διαδικασίας, παρέχοντάς τους δηλαδή ολοκληρωτικό έλεγχο της πρόσβασης στην πληροφορία, της διαδικασίας λήψης απόφασης και της εφαρμογής της (Στρατηγέα, 2015: 52).

Η Shelly Arnstein (1969), πρωτοπόρος στα θέματα της συμμετοχής, διέκρινε το βαθμό συμμετοχής του κοινού σε οκτώ κατηγορίες, οι οποίες αποτυπώνονται στη γνωστή σκάλα συμμετοχής, που κλιμακώνεται από τη μη συμμετοχή έως τον απόλυτο έλεγχο των πολιτών στη διαδικασία λήψης απόφασης και την κατανομή των πόρων (citizens' power). Καταγράφεται έτσι μια σταδιακά κλιμακούμενη συμμετοχή του κοινού, η οποία ταυτόχρονα αντιστοιχεί σε διαφορετικό βαθμό ενδυνάμωσής του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Με αφετηρία τη δουλειά της Arnstein (1969), ο Jules Pretty (1995) επισημαίνει ότι ο βαθμός εμπλοκής των συμμετεχόντων στη διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορεί να ποικίλλει, ανάλογα με τον στόχο της συμμετοχής, τις δυνατότητες που έχουν οι εμπλεκόμενοι να συνεισφέρουν στη διαδικασία και το περιβάλλον εντός του οποίου εξετάζεται το σχεδιαστικό πρόβλημα. Διακρίνει οκτώ τύπους συμμετοχής, κάτι στο οποίο συνηγορεί και η δουλειά του Anantha Kumar Duraiappah με τους συνεργάτες του (2005), οι οποίοι ορίζουν *οκτώ κατηγορίες*, με ιεραρχικά αυξανόμενη ένταση του βαθμού συμμετοχής των εμπλεκόμενων σε αυτές. Συγκεκριμένα:



23. Η «σκάλα συμμετοχής» της
Arnstein.



24.Βαθμός συμμετοχής του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία.
Επεξεργασία από Pretty (1995) και Duraiparah (2005).

α) *Χειρισμός ή χειραγωγημένη συμμετοχή (Manipulation)*

Σε αυτόν τον τύπο συμμετοχής το κοινό δεν έχει ουσιαστικό λόγο ή ρόλο στον σχεδιασμό και στην τελική επιλογή της λύσης του προβλήματος που εξετάζεται. Το κοινό πληροφορείται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων για μια συγκεκριμένη επιλογή, οπότε η συμμετοχή του είναι στην πραγματικότητα ανύπαρκτη. Ο στόχος της όλης διαδικασίας στην κατηγορία αυτή εμπεριέχει στην ουσία του τον *χειρισμό* ή τη *χειραγώγηση* του κοινού, για την αποτελεσματικότερη υλοποίηση μιας ήδη ειλημμένης –τις περισσότερες φορές– απόφασης. Με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιούνται αποφάσεις και διαδικασίες με τη χρήση «εκπαιδωμένων».

β) *Παθητική συμμετοχή (Passive participation)*

Στην παθητική συμμετοχή το κοινό δεν συμμετέχει ουσιαστικά στη διαδικασία λήψης απόφασης, απλώς ενημερώνεται σχετικά με το τι πρόκειται να συμβεί ή έχει ήδη συμβεί. Η πρόσβαση στην πληροφορία, η εκτίμηση των εναλλακτικών δυνατοτήτων παρέμβασης και η τελική επιλογή γίνεται από *ειδικούς*. Ο στόχος της όλης διαδικασίας της συμμετοχής στην κατηγορία αυτή επικεντρώνεται στην πληροφόρηση για το επιλεγέν σχέδιο, για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του.

γ) *Συμμετοχή με παροχή πληροφορίας (Participation in information giving – Informing)*

Το κοινό ενημερώνεται για τα δικαιώματα, τις επιλογές και τις υποχρεώσεις του, χωρίς να του δίνεται η δυνατότητα να επηρεάσει το αποτέλεσμα της διαδικασίας, καθώς δεν έχει πρόσβαση στη διαδικασία λήψης απόφασης και στην τελική επιλογή λύσης στο εξεταζόμενο πρόβλημα. Ο ρόλος του είναι περισσότερο ενεργός σε σχέση με τις προηγούμενες κατηγορίες, καθώς μπορεί να παρέχει πληροφορίες σε συγκεκριμένα ζητήματα εκφράζοντας τις απόψεις του συνήθως μέσω *ερωτηματολογίου*. Στόχος της διαδικασίας είναι ο εμπλουτισμός της γνώσης των κέντρων λήψης αποφάσεων σχετικά με τις απόψεις του κοινού στο θέμα που εξετάζεται, οι οποίες μπορεί (αλλά όχι απαραίτητα) να ληφθούν υπόψη.

δ) *Συμμετοχή με το κοινό σε ρόλο συμβουλευτικό (Participation by consultation)*

Στην κατηγορία αυτή ο ρόλος του κοινού ενισχύεται περαιτέρω, μέσα από την έκφραση της γνώμης του στα διάφορα θέματα, τη διατύπωση προτάσεων κ.λπ. Στο πλαίσιο αυτό, τα κέντρα λήψης αποφάσεων και οι μελετητές παρουσιάζουν στο κοινό το υπό μελέτη πρόβλημα και τις εναλλακτικές επιλογές επίλυσής του. Το κοινό εκφράζει τις απόψεις του σε σχέση με τα παραπάνω, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν τις ήδη διατυπωμένες λύσεις, να

τις αναδιαμορφώσουν κ.λπ. Έχει, δηλαδή, *συμβουλευτικό* ρόλο, χωρίς όμως να διασφαλίζεται ότι οι απόψεις του θα ληφθούν απαραίτητα υπόψη, εφόσον η τελική επιλογή γίνεται και πάλι από τους ειδικούς. Χρησιμοποιείται ευρύτατα ως «διαβούλευση» και νομιμοποιεί αποφάσεις και διαδικασίες, καθώς το προαποφασισμένο αποτέλεσμα θεωρείται προϊόν της συμμετοχικής διαδικασίας.

ε) *Λειτουργική συμμετοχή (Functional participation)*

Στην κατηγορία αυτή η συμμετοχή γίνεται μέσα από ομάδες κοινού και στοχεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων, προκαθορισμένων στόχων. Πιο συγκεκριμένα, το αντικείμενο της επέμβασης έχει προαποφασιστεί από τους ειδικούς και το κοινό εμπλέκεται στη συμμετοχική διαδικασία με τη συνεισφορά του για δευτερεύοντα ζητήματα, που συνήθως έχουν περισσότερο τοπικό χαρακτήρα.

στ) *Αλληλεπίδραση κοινού και κέντρων λήψης αποφάσεων (Interactive participation)*

Σε αυτόν τον τύπο συμμετοχής ο ρόλος του κοινού είναι σημαντικός και στηρίζεται στην *αλληλεπίδραση* με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η συμμετοχή εκλαμβάνεται ως *δικαίωμα* των πολιτών και όχι ως μέσο επίτευξης των στόχων του προγράμματος. Το κοινό εμπλέκεται στη διαδικασία και, σε συνεργασία με τους ειδικούς, επιχειρεί να δομήσει και

να αξιολογήσει λύσεις για τα σχεδιαστικά προβλήματα που εξετάζονται, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη χάραξη των πολιτικών που απαιτούνται για την υλοποίησή τους. Η τελική επιλογή λύσης *συν-διαμορφώνεται* από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, τους σχεδιαστές και τους συμμετέχοντες στη διαδικασία. Πρόκειται για μία διαδικασία ουσιαστικής συμμετοχής του κοινού μέσα από την οποία επιτυγχάνεται, εκτός των άλλων, η ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των εμπλεκομένων.

ζ) *Συνεργασία (Partnership)*

Στον τύπο αυτόν, το κοινό συμμετέχει *ισότιμα* με τους ειδικούς στη λήψη μιας απόφασης. Η συμμετοχική διαδικασία στηρίζεται στην αλληλεπίδραση, την ανταλλαγή απόψεων και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των συμμετεχόντων, οι οποίοι εργάζονται προς έναν κοινό σκοπό, που είναι η βελτίωση της κατάστασης για όλους σχετικά με το πρόβλημα που αντιμετωπίζεται. Οι διάφορες ομάδες που εμπλέκονται στη διαδικασία διαπραγματεύονται, με αποτέλεσμα την ανακατανομή της δύναμης μεταξύ ισχυρών και λιγότερο ισχυρών ομάδων συμμετεχόντων και την εξισορρόπηση του ρόλου τους. Η λήψη απόφασης αποτελεί προϊόν της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ *ισότιμων εταίρων*.

η) *Κινητοποίηση – Ενεργός συμμετοχή (Self-mobilization / Active participation / Citizens' control)*

Οι πολίτες συμμετέχουν αυτενεργώντας, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για τα προβλήματα που τους απασχολούν, επιχειρώντας να πάρουν τον πλήρη έλεγχο στην επιδίωξή τους. Η εν λόγω διαδικασία, δηλαδή, στηρίζεται στη συλλογική δράση ατόμων/πολιτών και την ανεξαρτητοποίησή τους από τους φορείς λήψης αποφάσεων. Σημαντικό χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης κατηγορίας είναι ο πλήρης έλεγχος της διαχείρισης των πόρων από τους πολίτες. Είναι σημαντικό λοιπόν, και προς όφελος του τελικού αποτελέσματος, η συμμετοχή να δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να παρέμβουν ουσιαστικά, παρά να εμπλακούν σε μια τυπική διαδικασία συμμετοχής χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο (Στρατηγέα, 2015: 53-7).

Διάκριση ανάλογα με τη θεώρηση της συμμετοχικής διαδικασίας

Ο Duraïappah και οι συνεργάτες του στο έργο τους «Have Participatory Approaches Increased Capabilities?» διακρίνουν δύο ευρείες κατηγορίες συμμετοχικών προσεγγίσεων, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τη θεώρηση αλλά και τον στόχο της συμμετοχής, ενώ εμμέσως υπονοούν και διαφορετικό βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Πιο συγκεκριμένα ορίζουν:

α) *Την παθητική συμμετοχή (Passive perspective)*: Στόχος της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι η απόκτηση πληροφορίας από ένα πολυποίκιλο κοινό, ώστε να επιτευχθεί βελτίωση του γνωστικού υποβάθρου αλλά και του τελικού προϊόντος του σχεδιασμού (σχέδια, προγράμματα, πολιτικές κ.λπ.), καθώς και αποτελεσματικότερη στήριξή του στο στάδιο της εφαρμογής, λόγω της εκ των προτέρων ενημέρωσης των εμπλεκόμενων στη συμμετοχική διαδικασία σχετικά με τις επερχόμενες σχεδιαστικές παρεμβάσεις.

β) *Την ενεργητική συμμετοχή (Rights-based ή Proactive perspective)*: Στόχος της προσέγγισης αυτής είναι η ενίσχυση των λιγότερο ισχυρών ομάδων και η ενεργοποίησή τους στη

διαδικασία λήψης αποφάσεων, οδηγώντας έτσι σε ανακατανομή της δύναμης των επιμέρους ομάδων που επηρεάζουν την κατεύθυνση μιας συγκεκριμένης πολιτικής ή ενός σχεδίου. Ως εκ τούτου, η προσέγγιση αυτή επιδιώκει τον μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών στη συγκεκριμένη κοινωνία όπου εμπλέκεται, καθώς και τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης όλων των ομάδων της κοινωνίας αυτής σε πόρους (Duraïapah, 2005).

Ο Pretty υιοθετεί επίσης τις παραπάνω κατηγορίες συμμετοχής, προσεγγίζοντάς τις μέσα από τη διάκριση του σχεδιασμού σε σχεδιασμό προσανατολισμένο στο αποτέλεσμα (target-oriented) και σχεδιασμό προσανατολισμένο στη διαδικασία (process-oriented). Με βάση τον διαχωρισμό αυτό, η παθητική συμμετοχή αντιστοιχεί σε σχεδιασμό προσανατολισμένο στο αποτέλεσμα, όπου οι εμπλεκόμενοι αποκτούν από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές πληροφορία σχετική με τα βήματα και τις παρεμβάσεις που θα υλοποιηθούν (ήδη εισηγμένες αποφάσεις) για την επίτευξη του στόχου που έχει τεθεί. Στην περίπτωση αυτή οι αποφάσεις του σχεδιασμού λαμβάνονται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους ειδικούς, αναπαράγοντας και ενισχύοντας έτσι υπάρχοντα πρότυπα λήψης απόφασης.

Από την άλλη πλευρά, η ενεργητική συμμετοχή αντιστοιχεί σε σχεδιασμό προσανατολισμένο στη διαδικασία, όπου οι συμμετέχοντες εμπλέκονται ουσιαστικά στον καθορισμό των βημάτων και των παρεμβάσεων για την επίτευξη των στόχων του σχεδιασμού. Έτσι, το προϊόν του σχεδιασμού είναι καλύτερα προσαρμοσμένο στους τελικούς αποδέκτες του, αφού αυτοί αποτελούν ισότιμους εταίρους σε μια συλλογική προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων, σε στενή συνεργασία με τα κέντρα λήψης αποφάσεων και τους σχεδιαστές.

Διάκριση ανάλογα με το ρόλο του κοινού στη συμμετοχική διαδικασία

Σύμφωνα με την κλίμακα της Arnstein, οι μέθοδοι συμμετοχής κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής των ομάδων συμμετεχόντων. Η διαφοροποίηση αυτή αποτυπώνεται με βάση τον διαφορετικό ρόλο των εμπλεκομένων και γίνεται η διάκριση σε:

Εμπλοκή των ομάδων συμμετεχόντων σε ρόλο συμβουλευτικό (consultation), όπου τα κέντρα λήψης αποφάσεων αξιοποιούν τις ομάδες συμμετεχόντων σε ρόλο συμβούλου. Η συμμετοχική διαδικασία υλοποιείται στο πλαίσιο της επιδίωξης ενός συγκεκριμένου στόχου (purpose-driven process), ενώ η πληροφορία που παρέχεται από τις ομάδες συμμετεχόντων δεν είναι σαφές πώς και αν θα αξιοποιηθεί.

Μεγαλύτερη εμπλοκή (participation ή involvement) των ομάδων συμμετεχόντων στη διαδικασία, η οποία αναφέρεται στη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εκείνων των ομάδων οι οποίες, άμεσα ή έμμεσα, θίγονται ή επωφελούνται από τον επιδιωκόμενο στόχο, μπορούν να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά ή διαθέτουν γνώση που είναι χρήσιμη στην επίτευξή του.

Ουσιαστική εμπλοκή (engagement) των ομάδων ενδιαφερομένων, η οποία συνιστά έναν ακόμη μεγαλύτερο βαθμό εμπλοκής και διαφοροποιείται από τους προηγούμενους δύο τύπους. Απαιτεί μεγαλύτερη ενέργεια/δραστηριότητα από τις ομάδες συμμετεχόντων, ενώ εμπεριέχει σημαντικό βαθμό κινητοποίησης και δέσμευσης των ομάδων αυτών στη διαδικασία, ο οποίος απορρέει τόσο από το προσωπικό ενδιαφέρον για το εξεταζόμενο θέμα όσο και από το ενδιαφέρον για την ίδια τη διαδικασία (Στρατηγέα, 2015: 123-4).

3.4

Ο ρόλος του αρχιτέκτονα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, γίνεται κατανοητό ότι ο βαθμός εμπλοκής του κοινού στη διαδικασία του σχεδιασμού επηρεάζεται από τη «θέληση» του ειδικού και τους στόχους που έχουν τεθεί για το παραγόμενο έργο. Αυτός ο βαθμός, που μπορεί να κατέχει οποιαδήποτε θέση στην κλίμακα της Arnstein, φανερώνει το κατά πόσο η διαδικασία είναι ειλικρινής, ή στην αντίθετη περίπτωση εικονική, αποβλέποντας στον κατευνασμό ή τη χειραγώγηση. Ένας αρχιτέκτονας που αναγνωρίζει τα πλεονεκτήματα του σχεδιασμού διαδικασίας, δε μπορεί παρά να αποδώσει ουσιαστικό ρόλο στους χρήστες, προωθώντας τη συνεργασία και τη πραγματική αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων. Για να ανεβούμε όμως και το τελευταίο σκαλί της σκάλας της συμμετοχής, όπου επιτυγχάνεται ο πλήρης έλεγχος των πολιτών, η προσπάθεια των ειδικών για την -κατά το δυνατόν- μείωση του ρόλου τους δεν είναι αρκετή. Στην πραγματικότητα

θα πρέπει να προκύπτει από την ανάγκη του κοινού και την κινητοποίηση του προς αυτή τη κατεύθυνση.

Όπως αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, τάσεις ανάληψης πρωτοβουλιών για τη διαμόρφωση του δημοσίου χώρου σε επίπεδο γειτονιάς από τους άμεσα ενδιαφερόμενους παρατηρούνται συχνά στα αστικά κέντρα στις μέρες μας. Η κινητοποίηση αυτή μας παραπέμπει στην απαίτηση των εξεγερμένων του Μάη του 1968 για συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το σχεδιασμό του περιβάλλοντος χώρου, αλλά στην πραγματικότητα έχει διαφορετικό χαρακτήρα: αυτόν της αυτοοργάνωσης.

Ο Μανώλης Παπαδολαμπάκης, στην προσπάθειά του να παροτρύνει και τις δύο πλευρές προς αυτήν την κατεύθυνση γράφει το 1977 το βιβλίο «Για μια Κοινοτική Δομή και μια Αυτοδιαχείριση του Χώρου», όπου προτείνει μια διαδικασία σχεδιασμού και παραγωγής κοινοτικών χώρων, στην οποία ρόλος του αρχιτέκτονα θα είναι περιορισμένος και η συμμετοχή των κατοίκων απαραίτητη και καθοριστική. Τα τρία χαρακτηριστικά της κοινωνικής αυτής πρακτικής του χώρου, τα οποία διακρίνει είναι η κοινωνική αυτοοργάνωση, οι αυτοδιαχειριστικές λειτουργίες χρήσης και παραγωγής του χώρου και οι αυτοκατασκευές (Παπαδολαμπάκης, 1977: 212). Οι ειδικοί λοιπόν, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, θα πρέ-

πει να έχουν επικουρικό ρόλο. *“Έχουν μόνο να προσφέρουν την τεχνική και τα δομικά στοιχεία, είτε έτοιμα είτε αναλυμένα στα συνθετικά τους, με τρόπο που να εξασφαλίζεται η μέγιστη δυνατότητα πρωτοβουλίας των κατοίκων στη σύνθεση και πάνω απ’ όλα στη λήψη αποφάσεων, πριν ακόμα προδιαγραφούν οι δυνατές μορφές που μπορούν να προκύψουν: οι τελευταίες θα πρέπει να παραμείνουν βασικές «άγνωστοι» που μόνο η πράξη (κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων κι ύστερα κατασκευής) θα τις αποκαλύψει”* (Παπαδολαμπάκης, 1977: 186).

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός λοιπόν γίνεται με τάσεις μείωσης, όσο είναι δυνατό, των αυταρχικών στοιχείων και διαδικασιών. Το πλαίσιο που προτείνεται για αυτόν περιγράφεται με το σχήμα: αρχιτέκτονας→χρήστες. Δηλαδή, ο αρχιτέκτονας μοιράζεται τις γνώσεις του, τις οποίες επεξεργάζεται με το σύνολο των εμπλεκόμενων στη διαδικασία, έτσι ώστε ο σχεδιασμός και η παραγωγή του χώρου να γίνουν με πραγματικά συλλογικό τρόπο. Ο εν λόγω τρόπος, διαφέρει αισθητά από τον καθιερωμένο «συμμετοχικό» σχεδιασμό, όπου επικρατεί η ροή κάτωκοι→αρχιτέκτονας. Ο αρχιτέκτονας, σ’ αυτή τη περίπτωση, σχεδιάζει σεβόμενος τις διαπιστωθείσες ανάγκες των χρηστών κατόπιν συνεργασίας με αυτούς. Έτσι, αν και ο αρχιτέκτονας συζητά και συμβουλευέται τους χρήστες, η λύση έρχεται «από τα έξω», χωρίς οι τελευταίοι να

εμπλέκονται περισσότερο στην διαδικασία (Παπαδολαμπάκης, 1977: 231).

Με άλλα λόγια, στη συμμετοχική διαδικασία, ο αρχιτέκτονας μαθαίνει να μοιράζεται τις γνώσεις και τα εργαλεία που διαθέτει, έτσι ώστε να αφομοιωθούν από τους συμμετέχοντες και να γίνει δυνατή η ισότιμη συμμετοχή τους. Επιπλέον, με τη συμβολή της τεχνολογίας, μπορεί να δημιουργήσει ένα νέο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο πιο προσιτό για το χρήστη ανοίγοντας νέους ορίζοντες στο πεδίο του συνεργατικού σχεδιασμού. Τα δομικά στοιχεία και οι μέθοδοι κατασκευής θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να μπορεί να τα χειριστεί η ομάδα στο σύνολό της. Η κλίμακα και οι χρήσεις πρέπει να εξασφαλίζουν αυτή τη δυνατότητα. Η κατασκευαστική πρακτική να αφομοιώνεται απ’ όλα τα μέλη της κοινότητας και να γίνεται κτήμα τους. Αφομοιωμένη από όλους, θα γίνει τελικά *“βιωμένη κοινωνική εμπειρία”* (Παπαδολαμπάκης, 1977: 217).

Γενικότερα, η αυτοδιαχείριση του χώρου προϋποθέτει την ισότιμη συμμετοχή των εμπλεκόμενων. Έτσι, ο σχεδιασμένος και πραγματοποιημένος χώρος θα αποτελεί «κτήμα» όλων, αφού δεν θα χει προκύψει από το «εξωτερικό» της κοινότητας (από έναν σχεδιαστή χώρο), αλλά από την ίδια, σύμφωνα με τις πραγματικές της ανάγκες και επιθυμίες. Σ’ αυτή τη περίπτωση, η συμμετοχή είναι αυθεντική και αυτούσια.

Προκύπτει με την -από κοινού- λήψη αποφάσεων σχετικά με την παραγωγή και χρήση του χώρου, μέχρι το τελικό στάδιο της -από κοινού- κατασκευής.

Όπως είχε τονίσει και ο De Carlo: *“Στην πραγματικότητα, η αρχιτεκτονική έχει γίνει πολύ σημαντική για να αφεθεί στους αρχιτέκτονες. Για να αναπτυχθούν νέα χαρακτηριστικά στην πρακτική της αρχιτεκτονικής και νέα πρότυπα συμπεριφοράς στους δημιουργούς της είναι απαραίτητη μια πραγματική μεταμόρφωση: όλα τα εμπόδια μεταξύ των κατασκευαστών και των χρηστών θα πρέπει να καταργηθούν, έτσι ώστε η δόμηση και η χρήση να γίνονται τμήματα της ίδιας διαδικασίας σχεδιασμού. Η εγγενής επιθετικότητα της αρχιτεκτονικής και η καταναγκαστική παθητικότητα του χρήστη πρέπει να δώσουν τη θέση τους σε μια κατάσταση ισοδύναμων δημιουργικών πρωτοβουλιών και λήψης αποφάσεων όπου ο καθένας (με διαφορετικό βαθμό επιρροής) γίνεται αρχιτέκτονας, και κάθε αρχιτεκτονικό δρώμενο - ανεξάρτητα από το ποιος το συλλαμβάνει και το υλοποιεί - θεωρείται αρχιτεκτονική”* (De Carlo, 2005: 11).

3.5

Παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού

Τα παραδείγματα που αναλύονται στη συνέχεια αποτελούν περιπτώσεις, όπου «αστικά κενά» μετατρέπονται σε «κοινούς τόπους» κατόπιν πρωτοβουλίας, είτε των κατοίκων της περιοχής, είτε ομάδας αρχιτεκτόνων και ειδικών, που όμως έχει την τάση μείωσης του ρόλου της, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχική διαδικασία. Και στις δύο περιπτώσεις, οι συμμετέχοντες παρεμβαίνουν ουσιαστικά σε όλες τις φάσεις της διαμόρφωσης του χώρου (καθορισμός χρήσεων-σχεδιασμός-κατασκευή), σε ένα πλαίσιο κοινοτικής οργάνωσης και συνεργασίας, όπου οι αποφάσεις διαμορφώνονται συλλογικά μέχρι την επίτευξη του κοινού τους στόχου.

«ECObOX»

Οι «Atelier d'Architecture Autogérée» (AAA) είναι ένας συνεταιρισμός που δραστηριοποιείται από το 2001 σχετικά με τις εναλλακτικές στρατηγικές αστικής ανάπλασης. Η ομάδα, η οποία συγκροτείται από αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες, πολεοδόμους, κοινωνιολόγους, φοιτητές και κατοίκους της περιοχής, διεξάγει έρευνες αναφορικά με τις συμμετοχικές αστικές δράσεις. Η πρακτική τους προωθεί την οικειοποίηση του δημόσιου χώρου μέσα από δραστηριότητες της καθημερινής ζωής (κηπουρική, μαγειρική, συζήτηση, διάβασμα, κ.λπ.).

Η δράση τους ξεκίνησε με το ECObOX, τη δημιουργία ενός συλλογικού κήπου που στη συνέχεια επεκτάθηκε σε ένα δίκτυο αυτοδιαχειριζόμενων χώρων, στην περιοχή La Chapelle του βόρειου Παρισιού, μέσω της ενθάρρυνσης των κατοίκων να δραστηριοποιηθούν σε επίπεδο γειτονιάς και να αξιοποιήσουν τους ελεύθερους ακρησιμοποιήτους χώρους, μεταμορφώνοντάς τους σε ενεργούς τόπους συνάντησης.

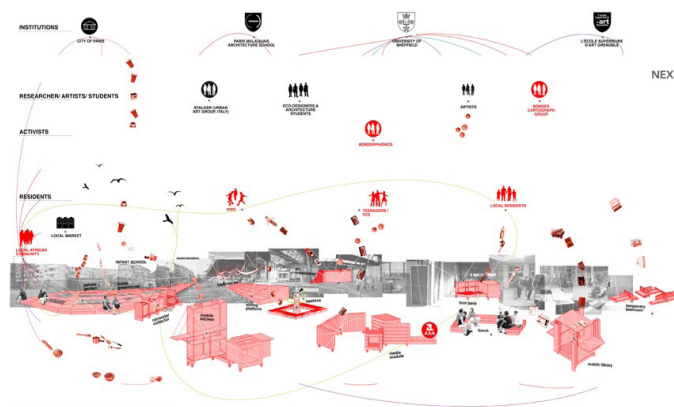
Η La Chapelle είναι μια υποβαθμισμένη περιοχή του Παρισιού, κυρίως λόγω του ότι κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών στην πόλη (πάνω από το 30% των 30.000 κατοίκων του). Γεωγραφικά, αποτελεί ένα απομονωμένο αστικό «νησί» μεταξύ των σιδηροδρομικών γραμμών των

σταθμών Gare du Nord και Gare de l'Est και της περιφερειακής λεωφόρου του Παρισιού. Χαρακτηρίζεται από το μεγάλο αριθμό εγκαταλειμμένων βιομηχανικών κτιρίων και της μεγάλης εκτάσεις υπολειμματικών κενών χώρων που βρίσκονται στην περιοχή.

Το έργο αυτό είχε στόχο τη διατήρηση της αστικής «βιοποικιλότητας» και την ταυτόχρονη συνύπαρξη των διαφορετικών εκφάνσεων της καθημερινότητας των κατοίκων. Ξεκίνησε με το ECObox και σταδιακά επεκτάθηκε σε μία πλατφόρμα αστικής κριτικής και δημιουργικότητας.

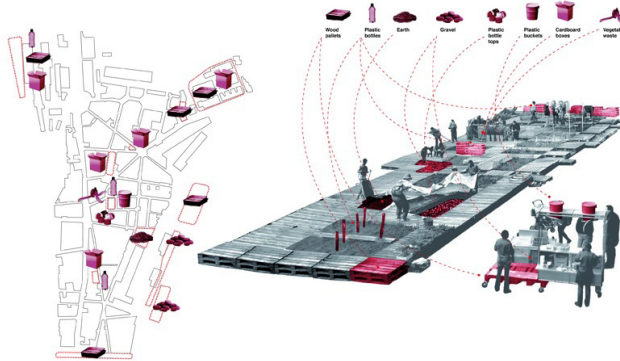
Σύμφωνα με τους «AAA»: “η αυτοδιαχειριζόμενη αρχιτεκτονική είναι μια αρχιτεκτονική των σχέσεων, των διαδικασιών, των επιθυμιών, των δεξιοτήτων, της τεχνογνωσίας. Μια τέτοια αρχιτεκτονική, δε συμβαδίζει με μια φιλελεύθερη πρακτική, αλλά ζητά νέες μορφές σχέσεων και συνεργασίας, που βασίζονται στην ανταλλαγή, την αμοιβαιότητα και τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων” (Petrescu, 2005: 43).

Το ECObox είναι ένα δημιουργικό «bricolage» που έχει προκύψει από το σύνολο των επιθυμιών των συμμετεχόντων. Η διαδικασία ξεκίνησε με τη ιδέα να χρησιμοποιήσουν έναν τοίχο στη γειτονιά σαν πίνακα αναρτήσεων, όπου ο καθένας, ανεξαρτήτως ηλικίας και εθνικότητας, μπορούσε να καταγράψει τις



επιθυμίες του. Κάποιοι πρότειναν χώρους για παιδιά, κάποιοι χώρους πρασίνου, γήπεδα κτλ. Μετά από μια σειρά συζητήσεων κατέληξαν στη δημιουργία ενός κοινωτικού κήπου. Τα παιδιά της La Chapelle αποκαλούν το ECObox «κnpουρική» (the gardening) και όχι «κήπο» (the garden), για να το διαφοροποιήσουν από τους υπόλοιπους, δίνοντας έμφαση στη διάρκεια και εστιάζοντας στη διαδικασία του εγχειρή-

25. Διάγραμμα απεικόνισης των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στο χώρο του ECObox.



26. Διάγραμμα απεικόνισης των διαφόρων ειδών ανακυκλωμένων υλικών που χρησιμοποιήθηκαν για τις κατασκευές του ECObox.
27. Η φορητή κουζίνα του ECObox.

ματος και όχι στο τελικό προϊόν (Petrescu, 2005: 46).

Ο κήπος τοποθετήθηκε σε ένα χώρο που ανήκε στο RFF (Γαλλική Σιδηροδρομική Εταιρία) που βρίσκεται στην περιοχή. Η κατασκευή πραγματοποιήθηκε εξολοκλήρου από επαναχρησιμοποιημένες παλέτες, οι οποίες συλλέχτηκαν από



τους συμμετέχοντες χωρίς να επιβαρυνθούν οικονομικά και τοποθετήθηκαν σε σειρά αλλά με ποικίλους τρόπους, ώστε να φιλοξενούν τις διαφορετικές λειτουργίες του κήπου: φυτεύσεις, χώρο για περπάτημα, καθίσματα, θερμοκήπιο, χώρο φύλαξης εργαλείων, κομπόστ, συλλογή όμβριων υδάτων κτλ. Οι μαθητές, οι οποίοι ξεκίνησαν την κατασκευή του κήπου, έφτιαξαν έναν οδηγό (manual) με σχέδια για το πώς θα μπορούσε να συνεχιστεί, με προτάσεις απλών μεθόδων κατασκευής και χώρων της περιοχής, από όπου υπάρχει η δυνατότητα

συλλογής οικοδομικών υλικών, όπως παλέτες, πλαστικά μπου-
κάλια, χαλίκι κλπ. Προώθησαν την ανακύκλωση υλικών, όχι
μόνο για οικολογικούς λόγους, αλλά για να προτείνουν και να
διαδώσουν μια διαφορετική οικονομική και πολιτική διαχείριση
του χώρου (Petrescu, 2005: 43).

Η στρατηγική του έργου αποτελεί μια διαφορετική προσέγγιση
του συμμετοχικού σχεδιασμού: οι κάτοικοι κατέχουν κεντρικό
ρόλο, δουλεύουν και οργανώνονται σε ομάδες στις οποίες
έχουν τη δυνατότητα να συμπεριλάβουν τους ειδικούς της
επιλογής τους. Έτσι, εκφράζουν τις ατομικές και συλλογικές
τους επιθυμίες, προσδιορίζουν τις προτεραιότητές τους και
επεξεργάζονται τις προτάσεις τους, ενώ η ομάδα των ειδικών
τους στηρίζει προσφέροντάς τους σχεδιαστικά εργαλεία,
τις απαραίτητες πληροφορίες και τεχνικές γνώσεις. Η
διαμόρφωση προκύπτει μέσα από ουσιαστικές διαβουλεύσεις
και γόνιμη εργασία, μια πραγματικά συμμετοχική διαδικασία
που θέτει βάσεις για την περαιτέρω διαπραγμάτευση με τις
επίσημες αρχές, στοχεύοντας στη βιωσιμότητα και την αστική
δημιουργικότητα.

Μέσα από τη συμμετοχική διαδικασία, ευνοείται, μεταξύ άλλων
και η εφευρετικότητα σχετικά με νέες χρήσεις και λειτουργίες
του δημόσιου χώρου. Για παράδειγμα, στον κήπο του ECObox,
προστέθηκαν στην πορεία κινητές μεταβαλλόμενες μονάδες,

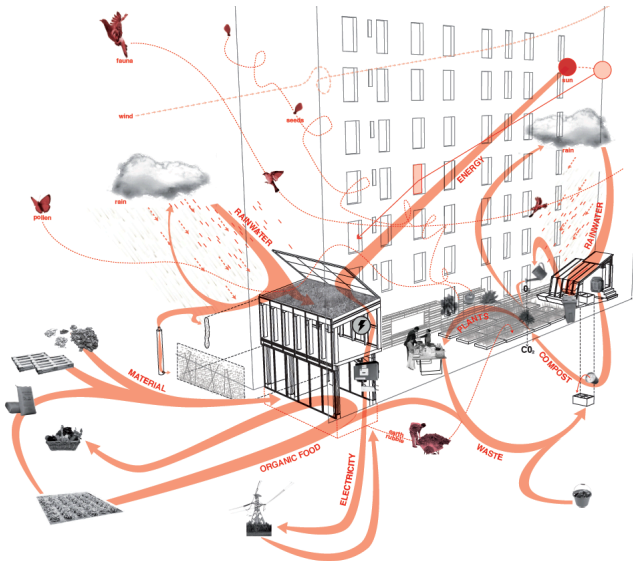
όπως αστική κουζίνα, δανειστική παιγνιοθήκη (ludotheque),
κινηματογράφος, τράπεζα σπόρων, βρύση-συλλέκτης όμβριων
υδάτων κ.ά., τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν με πολ-
λούς τρόπους και να τοποθετηθούν στο σημείο που θεωρείται
καταλληλότερο στην κάθε περίπτωση.

Το ECObox είναι ένα εργαλείο για να γίνει η πόλη κατοικήσιμη
και οι συνθήκες βιώσιμες, χωρίς τη μεσολάβηση της επίσημης
πολιτικής ή των ιδιωτικών φορέων. Ακολουθεί μια πολιτική
ανάληψης ευθύνης, αυτοδιαχείρισης και άμεσης δημοκρατίας.
Ο μετασχηματισμός αυτός δεν έχει αντίκτυπο μόνο στο χώρο,
αλλά και στους ανθρώπους, οι οποίοι αλλάζουν ρόλο και από
απλοί χρήστες γίνονται ενεργοί πολίτες (Petrescu, 2005: 50-
1).

Οι «Atelier d'Architecture Autogérée» συνεχίζουν να παροτρύνουν τους κατοίκους-χρήστες να συμμετέχουν στη διαδικασία του σχεδιασμού και της κατασκευής με μία οικολογική πάντα κατεύθυνση και πραγματοποιούν πολυάριθμα «project» κυρίως στο Παρίσι, όπως το «Passage 56» το 2006, το ECOroof το 2010 κ.ά.



29. Άποψη από το εσωτερικό του «Passage 56».



28. Διαγράμμα διαχείρισης της ενέργειας του βιοκλιματικού project του «Passage 56».



Το συμμετοχικό project: «Place au Changement», 2011, δημιουργία μιας «κοινής αυλής» για τη γειτονιά, με τις λειτουργίες της σύγχρονης κατοικίας, ώστε να βιώνονται από τον χρήστη στο δημόσιο χώρο.

30,31. Κατά τη διάρκεια (αριστερά) και μετά την ολοκλήρωση (δεξιά) των κατασκευών.



Οι «Collectif etc» δραστηριοποιούνται με παρόμοιες κατευθύνσεις, επίσης, στη Γαλλία, δίνοντας περισσότερη έμφαση στην εμπλοκή των κατοίκων στον τομέα της κατασκευής. Χαρακτηριστικά έργα τους αποτελούν: «Place au Changement», «A Nous le Parking» κτλ.

Η «Orizzontale» είναι μια ομάδα Ιταλών αρχιτεκτόνων, η δράση της οποίας επικεντρώνεται στην ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου. Το «Largo Milano» πραγματοποιήθηκε το 2014, στα πλαίσια ενός δημιουργικού project, του «ZAC» (Zone Artistique Shared), με τη συμβολή όλων των κατοίκων του Cinisello Balsamo.



32,33. «Largo Milano»

Το «Largo Milano» είναι ένα συμμετοχικό έργο στην πλατεία της Crocetta. Ο χώρος, που λειτουργούσε ως parking, μετατράπηκε σε ένα υπαίθριο εργαστήριο στο οποίο η κοινότητα των πολιτών μπορεί να συναντηθεί, να παίξει, να οργανώσει δραστηριότητες και μαθήματα ανοικτά σε όλη την πόλη.



«El Campo de Cebada»

Στη δεκαετία του 1970, αρκετές πλατείες της Μαδρίτης καλύφθηκαν με ογκώδεις μεταλλικές κατασκευές, με σκοπό τη στέγαση των δημοτικών αγορών. Μία από αυτές ήταν και η Plaza de la Cebada (Πλατεία Κριθαριού), μία από τις παλαιότερες πλατείες της Μαδρίτης. Το όνομά της είχε προκύψει κατά το 16ο αιώνα λόγω της μεταφοράς του κριθαριού στο χώρο της πλατείας από τον αγροτικό πληθυσμό για τη διαδικασία του λικνίσματος. Από τότε η πλατεία αποτελούσε ένα κέντρο κοινωνικής αλληλεπίδρασης της εργατικής συνοικίας La Latina. Στα μέσα του 20ου αιώνα, με το ζήτημα της υγιεινής που ήρθε στο προσκήνιο όσον αφορά τους χώρους πώλησης προϊόντων, οι προγενέστερες αγορές αντικαταστάθηκαν με νέες, βαριές και εσωστρεφείς αγορές από σκυρόδεμα. Το 1968 η κατάσταση επιδεινώθηκε εξαιτίας της δημιουργίας ενός αθλητικού κέντρου, που κατέλαβε και τον τελευταίο ελεύθερο χώρο της πλατείας. Σήμερα, η περιοχή La Latina, που βρίσκεται στο κέντρο την Μαδρίτης, θεωρείται από τις πιο παραδοσιακές, δημοφιλείς και τουριστικές συνοικίες της πόλης και χαρακτηρίζεται από τα μεσαιωνικά τείχη που την περιβάλλουν, τα στενά σοκάκια και τις ογκώδεις πλατείες.

Με την άφιξη του εικοστού πρώτου αιώνα, το Δημοτικό Συμβούλιο της Μαδρίτης, παρουσίασε ένα σχέδιο σχετικά με τις δύο δημόσιες εγκαταστάσεις της πλατείας, οι οποίες επρόκειτο να ανακατασκευαστούν και η διαχείρισή τους να αναληφθεί από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το αθλητικό κέντρο κατεδαφίστηκε το 2009, αφήνοντας στη θέση του ένα «αστικό κενό» 5.500 τετραγωνικών μέτρων, αφού δε βρέθηκε κανείς να επενδύσει στην αντικατάστασή του με την άφιξη της οικονομικής κρίσης. Παρά το γεγονός ότι βρίσκεται στην καρδιά του ιστορικού κέντρου της πόλης, ο χώρος παρέμεινε αδρανής και περιφραγμένος για έναν περίπου χρόνο.

Το Σεπτέμβριο του 2010, πραγματοποιήθηκε στο χώρο της πλατείας, μια εκδήλωση με πρωτοβουλία της πολιτιστικής ομάδας Basurama στα πλαίσια του ετήσιου φεστιβάλ La Noche en Blanco. Το φεστιβάλ αυτό καταλαμβάνει τους ελεύθερους χώρους της πόλης με παράλληλες εκδηλώσεις με στόχο τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης των κατοίκων με το δημόσιο χώρο και την πόλη.

Οι Basurama είναι μια ομάδα καλλιτεχνών που δραστηριοποιείται σε ζητήματα πολιτιστικά και περιβαλλοντικά στοχεύοντας κυρίως στην ευαισθητοποίηση των πολιτών στο ζήτημα της επαναχρησιμοποίησης και ανακύκλωσης των απορριμμάτων που παράγονται από τον άνθρωπο.

34. «Island City»
installation,
EXYZT,
πλαίσια του
φρεστιβάλ «La
Noche en
Blanco».

Οι EXYZT, μια ομάδα αρχιτεκτόνων που δραστηριοποιείται σε θέματα συμμετοχικού σχεδιασμού, συμμετείχε με την εγκατάσταση του Island City στο χώρο, που περιλάμβανε μα φουσκωτή πισίνα και DIY (Do It Yourself), μηδενικού κόστους κατασκευές καθισμάτων. Για δέκα μέρες ο χώρος παρέμεινε ενεργός αποτελώντας τόπο συνάντησης, χαλάρωσης και παιχνιδιού.



Μετά το πέρας της εκδήλωσης και την αποσυναρμολόγηση των προσωρινών εγκαταστάσεων, οι κάτοικοι της περιοχής άρχισαν να αναρωτιούνται για ποιο λόγο έπρεπε να εγκαταλείψουν και πάλι το χώρο, αφού το Δημοτικό Συμβούλιο δεν είχε τηρήσει την υπόσχεσή του σχετικά με τη δημιουργία νέων δημόσιων εγκαταστάσεων στην πλατεία. Άτομα όλων των ηλικιών, γονείς, παιδιά και συλλογικότητες νέων αρχιτεκτόνων συσπειρώθηκαν για να αντιμετωπίσουν τη νέα πρόκληση: να διατηρήσουν το χώρο της κοινότητας ενεργό μέχρι να αρχίσουν οι εργασίες των νέων εγκαταστάσεων. Η πρωτοβουλία των κατοίκων ονομάστηκε «El Campo de Cebada». Για το συντονισμό και την οργάνωση του μεγάλου αριθμού των εμπλεκόμενων, αποφάσισαν να δημιουργήσουν μια ιστοσελίδα για την ενημέρωση σχετικά με το εγχείρημα και τη μεταξύ τους επικοινωνία και τις προτάσεις των κατοίκων για το χώρο. Οι συναντήσεις τους πραγματοποιούνταν κατά κύριο λόγο σε ένα μπαρ απέναντι από τον περιφραγμένο χώρο της πλατείας, όπου πήραν μια σειρά αποφάσεων σχετικά με τα αιτήματα που θα διαπραγματεύονταν στη συνέχεια με το Συμβούλιο.

Για τους κατοίκους ήταν ξεκάθαρο ότι η χρήση του χώρου δε θα προκαλούσε προβλήματα στη γειτονιά. Σκοπός τους ήταν η δημιουργία ενός τόπου συνάντησης και εκτόνωσης για την κοινότητα και δε σκόπευαν να προσθέσουν ασυμβίβαστες λειτουργίες, να αλλοιώσουν το χαρακτήρα της περιοχής, ή

να δημιουργήσουν νυχτερινή όχληση. Επίσης, οι προτάσεις τους αφορούσαν προσωρινές εγκαταστάσεις, οπότε δε θα εμπόδιζαν ούτε θα καθυστέρουσαν τις εργασίες κατασκευής του αθλητικού κέντρου, που το Συμβούλιο είχε υποσχεθεί. Για τη γραφειοκρατία, όμως, το εγχείρημα έθιγε ακανθώδη ζητήματα: για την παραχώρηση της δημόσιας ζώνης ήταν απαραίτητο ένα νομικό πρόσωπο για να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις με τη δημόσια διοίκηση, αλλά η πρωτοβουλία “Campo de Cebada” δεν αποτελούσε μια τυπική οργάνωση. Επίσης, έπρεπε να εξασφαλιστεί με κάποιο τρόπο η σωστή λειτουργία του χώρου, να αναληφθεί η ευθύνη για την ασφάλεια της δημόσιας ζωής και τέλος, να υπογράψει κάποιος για τις εργασίες και τη χρηματοδότηση που αφορούσαν τη διαμόρφωση της πλατείας.

Αγνοώντας τις δυσκολίες, η ομάδα αποφάσισε ομόφωνα να δημιουργήσει ένα νέο τρόπο διαπραγμάτευσης μεταξύ του Δημοτικού Συμβουλίου και της γειτονιάς. Πρότεινε τη δημιουργία ενός χώρου, που θα ήταν ικανός να φιλοξενήσει όλες τις δραστηριότητες που προωθούν την κοινωνική συναναστροφή. Οι απαραίτητες -για τη γραφειοκρατία- ευθύνες αναλήφθηκαν από τους κατοίκους στο σύνολό τους και με την υποστήριξη όλων των συλλόγων της περιοχής, η προσπάθεια στέφθηκε με επιτυχία. Το Φεβρουάριο του 2011, το Οικονομικό Τμήμα του Δημοτικού Συμβουλίου υπέγραψε την

προσωρινή παραχώρηση της Πλατείας στην ομάδα “Campo de Cebada”.

Αρχικά καθιερώθηκαν εβδομαδιαίες συνελεύσεις, μέσα από τις οποίες δημιουργήθηκαν ομάδες που πρότειναν και διοργάνωναν δραστηριότητες και εκδηλώσεις ενεργοποίησης του χώρου. Η ιστοσελίδα παρέμεινε ενεργή, ενημερώνοντας το κοινό για τις προγραμματισμένες δράσεις στην πλατεία, ανοιχτή σε νέες ιδέες αλλά και πιθανούς προβληματισμούς και αντιρρήσεις σχετικά με το εγχείρημα. Τις ίδιες δυνατότητες παρέίχαν και οι πίνακες ανακοινώσεων που αναρτήθηκαν στην είσοδο του χώρου. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, η πλατεία καθαρίστηκε, εξασφαλίστηκε η παροχή νερού και ηλεκτρισμού, και δημιουργήθηκαν αυτοσχέδια γήπεδα μπάσκετ και ποδοσφαίρου.

Το μονότονο γκρι τσιμέντο ντύθηκε με χρώματα και γκράφιτι εθελοντών ζωγράφων της περιοχής. Η αρχιτεκτονική ομάδα Zuloark, με τη συμβολή των Basurama και των φοιτητών του Πανεπιστημίου Javeriana της Μποκότα, πραγματοποίησε ένα εργαστήριο χειροποίητου αστικού εξοπλισμού από επαναχρησιμοποιημένα υλικά (Handmade Urbanism), κατά τη διάρκεια του οποίου κατασκευάστηκαν φορητά ξύλινα καθίσματα διαφόρων μορφών, ένα υπόστεγο στηριγμένο σε ξυλοπόδαρα και σκιάστρα από συρματόσχοινο και καμβά. Όλες οι κατασκευ-

ές είναι ευέλικτες και έχουν τη δυνατότητα μετακίνησης ώστε να δημιουργείται, όποτε χρειάζεται, χώρος για παιχνίδι. Η περιφραγμένη πλατεία χρησιμοποιείται από τους ποδηλάτες και skaters, αφού παρέχει έναν ασφαλή χώρο μακριά από τα αυτοκίνητα. Η επιτυχία της τοπικής ομάδας μπάσκετ οδήγησε τους κατοίκους στην κατασκευή μιας κερκίδας, για να παρακολουθούν τους αγώνες. Οι κάτοικοι δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη βοτανική και την κηπουρική, διοργανώνοντας σχετικά σεμινάρια ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Στα πλαίσια αυτών των σεμιναρίων, δημιούργησαν κήπους τοποθετημένους σε μεγάλα κουτιά με ρόδες, ώστε να μετακινούνται, αξιοποιώντας τον ήλιο καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας. Για να αντιμετωπίσουν τη ζέστη τα καλοκαίρια κατασκεύασαν ένα μεταλλικό πλαίσιο στο οποίο προσάρμοσαν χρησιμοποιημένα υφάσματα επιτυγχάνοντας τη σκίαση ολόκληρης της πλατείας. Τέλος, μια εξέδρα έχει τοποθετηθεί στην πλατεία για τη φιλοξενία πιθανών εκθέσεων και εκδηλώσεων που χρησιμεύει, επίσης, ως χώρος φύλαξης των εργαλείων τους.

Η διοργάνωση εκδηλώσεων στο «El Campo de Cebada», κυρίως κατά τους θερινούς μήνες είναι συνεχής, σταθερή και δυναμική. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, παραστάσεις, θερινό κινηματογράφο, διαλέξεις και συναυλίες. Τα καλοκαίρια, με την εγκατάσταση του «Piscinazo» (Μεγάλη Πισίνα), οι κάτοικοι συνδυάζουν την επαφή με το νερό με παιχνίδι, άθληση και χαλάρωση. Τοπικά φεστιβάλ, εκδηλώσεις

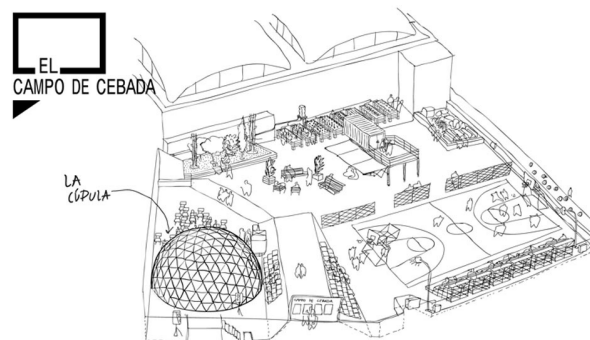


35. Μέσω του σεμιναρίου «Handmade Urbanism» οι κάτοικοι εξοικειώθηκαν με την κατασκευή και πλέον παρέχουν τη γνώση, τα εργαλεία και τις οδηγίες για πιθανές επεμβάσεις σε ολόκληρη την πόλη (open source city).

hand
made
urbanism
El Campo de Cebada

παραδοσιακών χωρών και όλες οι υπαίθριες δραστηριότητες της περιοχής «La Latina» πραγματοποιούνται στο χώρο της πλατείας. Το «El Campo de Cebada» για τους κατοίκους είναι πέρα από κέντρο πολιτισμού, χώρο κοινωνικής έκφρασης και συναναστροφής. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι καθημερινές εβδομαδιαίες συζητήσεις σχετικά με τον τομέα της εκπαίδευσης, τα «Πρωινά των Πολιτών» (Citizens' Breakfasts) και οι μηνιαίες συναντήσεις για την επίλυση των συγκρούσεων μεταξύ των κατοίκων.

Το πείραμα του «El Campo de Cebada» ξεκίνησε από τον αυθορμητισμό των κατοίκων, των συλλογικοτήτων και των πολιτιστικών ομάδων της περιοχής και στόχευε στη δημιουργία ενός τόπου συνάντησης και αλληλεπίδρασης για τη γειτονιά. Η αφοσιωμένη -στο στόχο- πρωτοβουλία δεν έπαψε να προσαπθεί, μέσα από μια αυτο-οργανωμένη και συμμετοχική διαδικασία, για την ενεργοποίηση και διαμόρφωση του χώρου και τη διατήρηση του κοινοτικού του χαρακτήρα. Παρόλο που, αρχικά, ήρθε σε σύγκρουση με τη διοίκηση, η επιμονή και η αποφασιστικότητα της ομάδας οδήγησαν σε μια συμβιωτική σχέση μαζί της.



Η διαμόρφωση του «El Campo de Cebada» έχει διάρκεια και επιτυγχάνεται σταδιακά μέσα από μια συμμετοχική διαδικασία στην οποία εμπλέκονται, μεταξύ άλλων, και ομάδες ειδικών, αρχιτεκτόνων και μηχανικών. Σε αντίθεση τον παγιωμένο τρόπο διαχείρισης των δημοσίων χώρων, όπου η επέμβαση επιβάλλεται από τον εξωτερικό φορέα που ελέγχει την περιοχή, σε αυτή την περίπτωση η χρήση προηγείται της μορφής. Τα στοιχεία της επέμβασης αναδιαμορφώνονται διαρκώς, σε ένα ευέλικτο δοχείο μιας δυναμικής και ανοιχτής

36. «El Campo de Cebada», σκίτσο που απεικονίζει ένα από τα πιθανά σενάρια διάταξης του χώρου της πλατείας, ο οποίος βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη.

διαδικασίας, όπου οι ειδικοί δεν εγκαταλείπουν ποτέ. Είναι σε συνεργασία με τους χρήστες και μοιράζονται τις δεξιότητες, τις γνώσεις και την εμπειρία τους με ολόκληρη την ομάδα.

Για τους κατοίκους της περιοχής, “El Campo de Cebada” σημαίνει να τάσσει κατά της αδιαφορίας και της αδράνειας. Αποτελεί απόδειξη ότι οι άνθρωποι μπορούν να διαμορφώσουν την πόλη τους με βάση τις ανάγκες τους σε αντίθεση με την επιβεβλημένη «top-down» πολεοδομική αντιμετώπιση. Η πλατεία, αφού καλύφθηκε πλήρως για δεκαετίες από κτιριακές εγκαταστάσεις, αποτελεί και πάλι ελεύθερο δημόσιο χώρο κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

37. «El Campo de Cebada»



Παρόμοια παραδείγματα συμμετοχικών εμπειριών, που προέκυψαν από πρωτοβουλίες κατοίκων και συλλογικοτήτων της πόλης αποτελούν το «Alaska Parque Comunal» και το «El Dorado se Mueve» στη Μπογκοτά της Κολομβίας με τη συμβολή της πολιτιστικής ομάδας «Arquitectura Expandida». Τέλος, αξίζει να αναφερθεί το «Park Fiction», το οποίο δημιουργήθηκε στο Αμβούργο το 1998, στην περιοχή του St.Pauli, η οποία φημίζεται για τις διεκδικητικές της τάσεις. Οι κάτοικοι, αντιτιθέμενοι στην πρόθεση ιδιωτικοποίησης μιας ελεύθερης ζώνης κατά μήκος του λιμανιού, τη μετέτρεψαν σε δημόσιο πάρκο.



38.«Park Fiction», οι κάτοικοι της περιοχής δημιούργησαν μια πλατφόρμα επικοινωνίας για τη συλλογή των ιδεών τους, οι οποίες απέκτησαν υλική υπόσταση με τη βοήθεια ομάδας αρχιτεκτόνων τοπίου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η καπιταλιστική Βιομηχανική Επανάσταση, συνοδευόμενη από τον έντονο τεχνικό και κοινωνικό καταμερισμό εργασίας, επέφερε μεταβολές στην οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων και των οικιστικών προτύπων. Η σύγχρονη πόλη του δυτικού κόσμου, που αντανakλά τη σημερινή οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα, δεν ευνοεί την ανάπτυξη ενός κοινοτικού τρόπου ζωής. Η κοινωνία χαρακτηρίζεται από έντονες ανισότητες, απομονωμένα άτομα, ανταγωνιστικές σχέσεις, αδιαφορία σε σχέση με το συνάνθρωπο, το περιβάλλον και τα «κοινά» του τόπου.

Γενικά, ο τρόπος ζωής και οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικιστικής οργάνωσης αντικατοπτρίζονται -κατά κύριο λόγο- στη δομή και τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου της. Οι «Νέες Πόλεις» χαρακτηρίζονται από μια κλίμακα που υπερβαίνει το ανθρώπινο στοιχείο και η επικρατούσα φορμαλιστική αντιμετώπιση τυποποίησε τη μορφή τους, αγνοώντας τα κοινωνικά και ταξικά περιεχόμενα. Όρια και διαχωριστικές γραμμές παρεμβαίνουν στη συνέχεια της πόλης απομονώνοντας τις λειτουργίες της σε διαφορετικές ζώνες, αποκόπτοντας τον ιδιωτικό χώρο από το δημόσιο και απομακρύνοντας της περιοχές κατοικίας των άπορων

στρωμάτων από αυτές των εύπορων. Οι δημόσιοι χώροι των πόλεων στερούνται ζωής και νοήματος και δεν αποτελούν πλέον πεδία κοινωνικής συναναστροφής, αφού πρακτικά είτε έχουν εμπορευματοποιηθεί είτε αποτελούν «αστικά κενά».

Το έργο της πρότυπης αρχιτεκτονικής του Μοντέρνου Κινήματος αρκέστηκε στη δημιουργία επιχειρηματικών σχέσεων. Ούτε η ιδεολογική μετατόπιση της δεκαετίας του 1960, ούτε οι αρνητικές συνέπειες των ανακατατάξεων των πόλεων, εξαιτίας της Βιομηχανικής Επανάστασης, που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν, αποτέλεσαν κίνητρο για την ενεργοποίηση της κοινωνικής διάστασης της αρχιτεκτονικής. Η αδιαφορία των αρχιτεκτόνων για τα κίνητρα και τις συνέπειες του έργου τους σε συνδυασμό με τη φορμαλιστική τους αντιμετώπιση συντέλεσε στη σημερινή εικόνα των πόλεων.

Η καινοτομία στα πλαίσια του μοντερνισμού, ενώ στηρίχτηκε σε ένα κοινωνικό θεωρητικό υπόβαθρο, περιορίστηκε σε μία αρχιτεκτονική του «concept», μια άυλη αρχιτεκτονική οραματισμού που εξυμνούσε τις νέες τεχνολογίες και βρισκόταν πάντα σε ρήξη με το παρελθόν.

Στην προσπάθεια των κατοίκων, να δώσουν βιώσιμες λύσεις στα αδιέξοδα των σύγχρονων πόλεων, διακρίνονται δύο κατευθύνσεις. Είτε αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την πόλη,

δημιουργώντας συνειδητές αλληλοϋποστηριζόμενες κοινότητες (οικοκοινότητες), είτε επεμβαίνουν στον ιστό την πόλιν με τη δημιουργία «κοινών τόπων» συνάντησης και αλληλεπίδρασης, επιδιώκοντας την αυτονομία τους σε κλίμακα γειτονιάς.

Όσον αφορά τις οικοκοινότητες, το θεωρητικό τους πλαίσιο μοιάζει να συγκροτείται στο σταυροδρόμι των ουτοπικών θεωριών, της οικολογίας και των περιβαλλοντικών κινήματων. Οι ομάδες αυτές επιλέγουν έναν οικειοθελώς απλό τρόπο ζωής που απορρίπτει το πρότυπο του καταναλωτισμού. Επιδιώκεται η κατά το δυνατόν μικρότερη εξάρτηση από τους μηχανισμούς του εθνικού ή παγκόσμιου καπιταλιστικού δικτύου και η εναρμόνιση της ανθρώπινης παρουσίας και των δραστηριοτήτων της με το φυσικό περιβάλλον. Επίσης, δίνεται έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα, στην κοινωνική συνοχή, την αρμονική συνύπαρξη και αλληλεξάρτηση των μελών τους. Τα μέλη της κοινότητας συμμετέχουν στη συλλογική διαδικασία λήψης αποφάσεων για τα προβλήματα και τις δράσεις τους. Ο τομέας της κατασκευής χαρακτηρίζεται από τη χρήση φυσικών υλικών και μεθόδων, τον περιβαλλοντικό και βιοκλιματικό σχεδιασμό, την ορθολογική χρήση ενεργειακών πόρων, την επαναξιοποίηση υλικών και την ενσωμάτωση προσιτών τεχνολογιών και μεθόδων που μπορούν να εφαρμοστούν με σχετική ευκολία από όλα τα μέλη της κοινότητας.

Στην προσπάθεια ανάσχεσης της κρίσης των μεγαλουπόλεων, πρωτοβουλίες πολιτών, ομάδων και συλλογικοτήτων με αναθεωρητικό χαρακτήρα ως προς τις επικρατούσες αξίες, επεμβαίνουν στον ιστό της πόλης, διεκδικώντας το δημόσιο χώρο. Ομάδες βασιζόμενες στη συνεργασία και την αυτοοργάνωση, επιχειρούν τη δημιουργία «κοινών τόπων» συνάντησης και αλληλεπίδρασης, επιδιώκοντας την αυτονομία τους σε κλίμακα γειτονιάς. Τέτοιες πρωτοβουλίες αποκαλύπτονται ως μια επείγουσα ανάγκη απέναντι στην ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου. Οι κάτοικοι επανοικειοποιούν το χώρο και συμμετέχουν στη διαμόρφωσή του, αποκλείοντας κάθε εμπορευματική δραστηριότητα. Ο σχεδιασμός γίνεται με βάση τις ανάγκες τους και οι αποφάσεις λαμβάνονται από τους ίδιους. Οι μεταξύ τους σχέσεις επαναπροσδιορίζονται και ζυμώνονται μέσα από τις κοινές διεργασίες στις οποίες συμμετέχουν. Ο δημόσιος χώρος ενεργοποιείται, και τονώνεται η έννοια της κοινότητας. Τέτοιοι «κοινοί τόποι» έχουν προκύψει, κατά καιρούς, με επεμβάσεις σε αστικά κενά. Το σύνολο των χώρων αυτών, οργανώνεται σε ένα δίκτυο και λαμβάνει, σταδιακά, χαρακτήρα κοινωνικού κινήματος, που διεισδύει στον αστικό ιστό και τον μεταλλάσσει χωρικά και ιδεολογικά. Αυτόνομες ζώνες αυτοοργάνωσης στην πόλη, που προωθούν την δημιουργία ανοιχτών κοινοτήτων, μπορεί να είναι συλλογικοί κήποι, αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, κοινοτικοί χώροι, καταλήψεις στέγης κ.ά.

Είναι φανερό ότι, καθώς ο δημόσιος χώρος απομακρύνεται από την κοινωνική του λειτουργία, διαμορφώνεται ένα κλίμα αμφισβήτησης και ταυτόχρονα ανάγκης επαναπροσδιορισμού των αστικών δομών. Τα σημάδια της αλλαγής εμφανίζονται όταν οι πολίτες επαναδιεκδικούν το δημόσιο χώρο της πόλης τους και τις χαμένες ποιότητές του, μέσα από μικρές επεμβάσεις «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up). Αποτέλεσμα των ανακατατάξεων που επέφερε η πολυδιάστατη κρίση της εποχής μας, είναι η στροφή του ρόλου του αρχιτέκτονα προς μια κατεύθυνση που θα μπορέσει να ικανοποιήσει την ανάγκη για συλλογικότητα. Σε μια κοινωνική και ανθρωποκεντρική προσέγγιση του ζητήματος της αρχιτεκτονικής, θα μπορούσε να συνεισφέρει ο συμμετοχικός σχεδιασμός.

Η ιστορία του συμμετοχικού σχεδιασμού ουσιαστικά έχει αφετηρία το Μάν του 1968. Οι εξεγερμένοι, αντιτιθέμενοι στην αυταρχική «top-down» προσέγγιση της αρχιτεκτονικής, απαίτησαν μεταξύ άλλων την άμεση εμπλοκή τους στο σχεδιασμό των χώρων τους. Ακολούθησαν κάποιες μεμονωμένες, αλλά οργανωμένες, προσπάθειες από τη πλευρά των ειδικών, που στόχευαν στην εφεύρεση μεθόδων για τη διευκόλυνση της διαδικασίας και ενός κοινού λεξιλογίου μεταξύ των αρχιτεκτόνων και των χρηστών. Η Ομάδα των Δέκα (Team Ten), που αποσχίστηκε από τα Διεθνή Συνέδρια Μοντέρνας

Αρχιτεκτονικής (CIAM), έκανε μια συνεκτική προσπάθεια να επαναπροσδιορίσει τις βάσεις του κινήματος του μοντερνισμού και να το ωθήσει σε νέες κατευθύνσεις. Στην πραγματικότητα, όμως, πρόκειται για δύο διαφορετικές κατευθύνσεις, ανεξάρτητες και με παράλληλη δράση, αφού η μία πλευρά είχε τη στήριξη της εξουσίας και η άλλη του κοινού.

Από τότε, έχουν πραγματοποιηθεί πολυάριθμες προσπάθειες κατηγοριοποίησης των συμμετοχικών διαδικασιών. Από την ανάλυση που προηγήθηκε είναι φανερό ότι ο βαθμός της συμμετοχής ποικίλει και κλιμακώνεται από μία εικονική συμμετοχή που περιορίζεται στην ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις ήδη ειλημμένες σχεδιαστικές αποφάσεις στοχεύοντας στη χειραγώγησή του, μέχρι την ενεργή και ισότιμη -με αυτή των ειδικών- συμμετοχή των πολιτών.

Εξετάζοντας τις περιπτώσεις, όπου η συμμετοχή είναι ενεργητική και «ειλικρινής», θα σταθούμε στη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο τελευταίων σκαλιών της κλίμακας της Arnstein. Στο προτελευταίο σκαλί, αυτό της συνεργασίας, επιτυγχάνεται μια ουσιαστική εμπλοκή των χρηστών σε όλα τα στάδια της επέμβασης. Αποτελεί την πιο ισορροπημένη ανακατανομή ρόλων και δύναμης που μπορεί να υφίσταται μέσα από την παρότρυνση προς αυτή την κατεύθυνση και την πρωτοβουλία των ειδικών. Το ανέβασμα στο τελευταίο σκαλί, στο οποίο

επιτυγχάνεται ο πλήρης έλεγχος των πολιτών, βασίζεται στην κινητοποίηση των ίδιων. Οι χρήστες παρεμβαίνουν ουσιαστικά (και δεν εμπλέκονται απλώς) σε μία συμμετοχική διαδικασία. Είναι φανερό ότι το τελευταίο στάδιο ξεπερνάει τις δυνατότητες των ειδικών. Προϋποθέτει μια κοινωνική μεταμόρφωση και την επικράτηση μιας συμμετοχικής κουλτούρας, που ξεφεύγει από τα πλαίσια της ανάθεσης και προχωρά σε μια διαδικασία αμεσοδημοκρατικής λήψης αποφάσεων.

Επομένως, ο αρχιτέκτονας που στηρίζει μια «bottom-up» προσέγγιση οφείλει, πέραν της εξισορρόπησης των ρόλων των εμπλεκόμενων ομάδων, να δραστηριοποιείται με στόχο την καλλιέργεια αυτής της κουλτούρας, ενθαρρύνοντας τους χρήστες να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες σχετικά με τη διαμόρφωση του χώρου τους. Ο «ειδικός», συμμετέχοντας στην ομάδα ισότιμα με τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους, αποκτά ένα ρόλο επικουρικό, αφού μοιράζεται τις γνώσεις και τα εργαλεία που διαθέτει, έτσι ώστε να παραχθεί συλλογικά ένα έργο φιλικό προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία, ο χρήστης επιλέγει τη θέση του στο δημόσιο χώρο, μαθαίνει να αναγνωρίζει τις ανάγκες του και να βρίσκει λύσεις για την κάλυψή τους. Μέσα από τη συλλογική διαμόρφωση, αποκτά ισχυρούς δεσμούς με τους γύρω του και ενισχύεται το ενδιαφέρον του για τον

περιβάλλοντα χώρο. Έτσι, γίνεται σε όλους τους συμμετέχοντες αντιληπτή η δυνατότητα απαλλαγής από την εκάστοτε δυσάρεστη κατάσταση. Τα μέλη την κοινότητας παύουν να αισθάνονται άβουλα όντα και να δέχονται τις αποφάσεις που επιβάλλονται άνωθεν, που προδιαγράφουν τη ζωή και την καθημερινότητά τους.

Τέλος, επιλέξαμε το «ECObox» για την ανάλυση μιας ουσιαστικής συμμετοχικής διαδικασίας στην πράξη, που προέκυψε από την πρωτοβουλία της αρχιτεκτονικής ομάδας «Atelier d'Architecture Autogérée», και την περίπτωση του «El Cambo de Cebada» ως χαρακτηριστικό παράδειγμα κινητοποίησης των κατοίκων για την ενεργοποίηση και διαμόρφωση του μοναδικού ελεύθερου χώρου της περιοχής τους. Και τα δύο παραδείγματα αποτελούν επεμβάσεις σε «αστικά κενά» που μετασχηματίστηκαν σε “κοινούς τόπους” συνάντησης και συναναστροφής. Οι επεμβάσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν μέσα από παρόμοιες διαδικασίες, με κοινούς άξονες, προτεραιότητες και χαρακτηριστικά. Οι επεμβάσεις επιδιώκουν, μέσα από τις νέες χρήσεις και λειτουργίες του χώρου, την κάλυψη αναγκών και επιθυμιών σε επίπεδο γειτονιάς. Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν είναι επαναχρησιμοποιημένα και έχουν συλλεχθεί από τους συμμετέχοντες, μειώνοντας το κόστος των κατασκευών. Οι «ειδικοί» μετέδωσαν τις γνώσεις τους, μέσω εργαστηρίων και

σεμιναρίων, σχετικά με τους τρόπους κατασκευής, καθιστώντας δυνατή τη συμμετοχή όλων των μελών στην διαδικασία. Μετά την ολοκλήρωση των επεμβάσεων, και στις δύο περιπτώσεις, ο χώρος παρέμεινε ενεργός, με τους κατοίκους παρόντες και δρώντες στην καθημερινότητά τους. Η στρατηγική αυτών των έργων αποτελεί μια διαφορετική προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού, καθώς εισάγει έννοιες, όπως αυτή της αυτοδιαχείρισης.

Όπως είχε τονίσει ο De Carlo “όταν εμφανίζεται κάτι νέο, αν είναι πραγματικά νέο, αν πραγματικά προσβλέπει σε δομικό μετασχηματισμό, γίνεται ο «καταλύτης» της κατάστασης στην οποία έχει τοποθετηθεί, ανατροφοδοτώντας τη δομή της κοινωνίας και συμβάλλοντας στη μεταμόρφωσή της” (De Carlo, 2005: 12).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BOOKCHIN Murray (1979). *ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ - Η Διαλεκτική της Ιστορικής Ανάπτυξης των Πόλεων*. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος.

CARLO Aymonino (1979). *ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΤΕΛΕΙΑ - Η εξέλιξη της Μοντέρνας Πόλης*. Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα.

BLUNDELL JONES Peter (2005). "Sixty-eight and after", στο Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

De CARLO Giancarlo (2005). "Architecture's Public", στο Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

HABRAKEN N. John (1972). *Supports: An alternative to mass housing*. Λονδίνο: Architectural Press.

HOBBSBAWM J. Eric (1994). *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

HUTH Eilfried (2005). "Fragments of participation in architecture, 1963-2002: Graz and Berlin", στο Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

JAYNE Mark (2006). *Cities and Consumption*. London: Routledge.

KNOX Paul & PINCH Steven (2009). *Κοινωνική γεωγραφία των πόλεων*. Αθήνα: Σαββάλας.

KOMNHNOS Νίκος (2005). *Τεχνοπόλεις & στρατηγικές ανάπτυξης στην Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg.

LASH Scott & URRY John (1994). *Economies of Signs and Space*. London: SAGE.

MANSVELT Juliana (2005). *Geographies of consumption*, New York: SAGE.

MATHEWS Stanley (2007). Cedric Price as Anti-architect, στο Tim Anstey, Katja Grillner, Rolf Hughes, *Architecture & Authorship*, London: Black Dog Publishing.

PETRESCU Doina (2005). "Losing control, keeping desire", στο Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

ΠΑΓΚΑΚΗΣ Γρηγόριος (2001). *Κοινωνική Ανθρωπολογία*. Αθήνα: Σαββάλας.

ΠΑΠΑΔΟΛΑΜΠΑΚΗΣ Μανώλης (1977). *Για μια Κοινοτική Δομή & μια Αυτοδιαχείριση του Χώρου*. Αθήνα: Θ. Καστανιώτη.

ΣΤΡΑΤΗΓΕΑ Αναστασία (2015). *Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΕΑΒ).

ΑΡΘΡΑ-ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

BIARD Emmanuel (Zuloark)(2013). *New Roles in Architectural Fields*, από τη σειρά διαλέξεων OAF POP-UP Young Spanish Architects στο Όσλο, στο <https://www.youtube.com/watch?v=E1XRq-Tjk3Y>

PETRESCU Donia & PETCOU Constantin (Atelier d'Architecture Autogérée) (2015). *Co-producing the City*, διάλεξη στο Massachusetts Institute of Technology (MIT), στο <https://www.youtube.com/watch?v=VDTVa4mhw9Y>

GILLMAN Robert (1991). *The Eco-village Challenge*, στο <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>

POTRC Marjetica (2012). συνέντευξη στο <http://afterall.org/online/spaces-for-a-new-culture-of-a-living/>

ΜΠΕΡΤΙ Φραντσέσκο (2004). "Ελευθερία, Ισότητα, Κοινοτισμός", στο περιοδικό *Ευτοπία*, 10.

ΠΑΠΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ Δημήτρης (2010). "Από το δημόσιο στο κοινό", από τη σειρά διαλέξεων: *Η πόλη ως χώρος παραγωγής νέων κοινών αγαθών*, στο <http://fixit-emst.blogspot.com>

ΡΟΥΣΣΟΠΟΥΛΟΣ Δημήτρης (2010). συνέντευξη στο περιοδικό *Ευτοπία*, 19.

SASSEN Saskia (2011). Άτυπες πολιτικές στην παγκόσμια πόλη, στο <http://www.re-public.gr/?p=72>

ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ-ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ_ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Νικόλαος (2013). *Περιβαλλοντική Διαχείριση και Νεώτερα Εναλλακτικά Πρότυπα Κοινωνικής και Οικιστικής Οργάνωσης*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

BITZΗΛΑΙΟΥ Ευτυχία (2011). Η Αναζήτηση της Ιδανικής Πόλης: από την ουτοπία του '60 στις αυριανές eco-πόλεις, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.

ΔΟΥΚΑ Άννα (2012). Συλλογικός κήπος: έξοδος μέσα στην πόλη, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.

Ζουρμπάκη Νάσια & Μέξη Στέλλα (2014). Ο Έλεγχος στο Σχεδιασμό Νέων Πόλεων από τη Βιομηχανική Επανάσταση μέχρι Σήμερα, ερευνητική εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης.

MEYER Julie (2011). *Participation and Design of Public Open Space*, διπλωματική εργασία, University of Massachusetts.

Ντρενογιάννη Α. & Τζήκα- Κωστοπούλου Π. (2013). *Σύγχρονες Πρακτικές Συμμετοχικού Σχεδιασμού: διαδικασίες ενδυνάμωσης του χρήστη και ο νέος ρόλος του αρχιτέκτονα*, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.

ΤΑΙΝΙΕΣ

The economics of Happiness, Helena Norberg-Hodge, ISEC, 2012.

The Power of Community: How Cuba survived the Peak oil crisis, The Community Solution, 2006.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Global Ecovillage Network. <http://gen.ecovillage.org/ecovillages/find-an-ecovillage.html>

Spontaneous Interventions: Design actions for the common good. La Biennale di Venezia. 13 Mostra Internazionale Partecipazioni nazionali. <http://www.spontaneousinterventions.org/>

Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου, 2009, στο <http://parkingparko.espivblogs.net/>

<http://www.christiania.org/info/>

<http://www.urbantactics.org/about/>

<http://ecosistemaurbano.org/english/placemaking-el-campo-de-cebada/>

<http://www.publicspace.org/en/works/g362-el-campo-de-cebada>

ΠΗΓΕΣ_ΕΙΚΟΝΩΝ

1. <http://decentfilms.com/reviews/moderntimes>
2. <http://halkuffhistory.weebly.com/2015-2nd-szemester/previous/3>
3. <http://photomichaelwolf.com/#architecture-of-density-2/1>
4. https://pt.slideshare.net/mary_lou/103243232013?smt-NoRedir=1
5. https://pt.slideshare.net/mary_lou/103243232013?smt-NoRedir=1
6. Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till (2005). *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis. σελ.134
7. <http://www.interactivearchitecture.org/fun-palace-cedric-price.html>
8. <http://www.interactivearchitecture.org/fun-palace-cedric-price.html>
9. http://www.archigram.net/projects_pages/instant_city.html
10. Αναστασόπουλος Νικόλαος (2013). Περιβαλλοντική Διαχείριση και Νεώτερα Εναλλακτικά Πρότυπα Κοινωνικής και Οικιστικής Οργάνωσης, διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα. σελ.175
11. Αναστασόπουλος Νικόλαος (2013). Περιβαλλοντική Διαχείριση και Νεώτερα Εναλλακτικά Πρότυπα Κοινωνικής και Οικιστικής Οργάνωσης, διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα. σελ.193
12. <http://www.gernotminke.de>
13. <http://voidnetwork.blogspot.gr/2011/03/2-years-of-self-organized-park-of.html>
14. <http://voidnetwork.blogspot.gr/2011/03/2-years-of-self-organized-park-of.html>
15. <https://omniatv.com/blog/4227>
16. https://en.wikipedia.org/wiki/Freetown_Christiania
17. <http://webhotel.eamv.dk/mmd270846/chris/about.html>
18. Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till (2005). *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis. σελ.138
19. Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till (2005). *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis. σελ.141

-
20. <http://www.domusweb.it/en/architecture/2010/06/30/lucien-kroll-utopia-interrupted.html>
21. Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till (2005). *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis. σελ.143
22. Peter Blundell Jones, Doina Petrescu, Jeremy Till (2005). *Architecture and Participation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Taylor & Francis. σελ.147
23. Στρατηγέα Αναστασία (2015). *Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΕΑΒ).σελ.53
24. Στρατηγέα Αναστασία (2015). *Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΕΑΒ).σελ.55
25. http://www.ryerson.ca/carrotcity/board_pages/community/ecobox.html
26. <http://www.urbantactics.org/projects/ecobox/ecobox.html>
27. http://www.ryerson.ca/carrotcity/board_pages/community/ecobox.html
28. <http://www.urbantactics.org/projets/passage56/>
29. <http://www.urbantactics.org/projets/passage56/>
30. <http://www.collectifetc.com/realisation/place-auchangement-opus-2/>
31. <http://www.collectifetc.com/realisation/place-auchangement-opus-2/>
32. <http://www.orizzontale.org/progetti/zac-costruire-lar-go-milano>
33. <http://www.zoneartistichecondivise.it/>
34. <http://www.constructlab.net/projects/city-island/>
35. <https://www.aec.at/aeblog/en/2013/08/19/el-campo-de-cebada-cyberarts-2013/>
36. <http://www.publicspace.org/en/works/g362-el-campo-de-cebada>
37. <https://www.aec.at/aeblog/en/2013/08/19/el-campo-de-cebada-cyberarts-2013/>
38. <http://park-fiction.net/park-fiction-introduction-in-english/>
-

